

entroncar amb els Cardona a través del seu matrimoni amb Ramon Folc VII, vescomte de Cardona, de qui va enviudar el 1338. A partir d'aquestes dates Maria de Canet va poder un estret contacte amb el monestir de Pedralbes, de la mateixa manera que ho havien fet a més d'altres, Sibil·la de Pallars i Constança de Cruïlles -com hem vist, aquesta última hi va professar- amb les quals a través del matrimoni amb el vescomte de Cardona havien entroncat.

Tot i que tant la mare com la filla es deien igual, la Maria de Canet a la que Stel·la qualifica de "tia" correspon, sense cap mena de dubte, a la filla del vescomte de Canet ja que Elisenda, en el seu testament, parla d'ella com a vescomtessa de Cardona. Maria de Canet estava emparentada amb Esclarmunda de Canet i, per tant, amb Beatriu de Fenollet. D'altra banda, la família Canet havia establert lligams familiars amb els Pinós ja des de principi del segle XIV, moment en que Timbor, senyora de Canet, va casar amb Ponç de Saguardia, de la família dels Pinós. Stel·la de Narbona, doncs, a través de la seva tia mantenia vincles amb les famílies més nobles del monestir.

No hi ha cap dubte que devia formar part de les monges coristes i és una de les poques religioses de les que es pot constatar que sabia llegir i escriure. Pertany a ella l'única carta autògrafa que es conserva d'aquell moment en la que Stel·la demanava als pares de sor Joaneta Bassa que admitissin a la filla a casa seva per poder-se curar d'una malaltia que no especifica. La missiva data de l'any 1413.⁵⁰

Aquesta cultura i el seu *status*, són el que degueren permetre a sor Estel·la ocupar un lloc dins el discretori del monestir a les

50

AMP, Carta autògrafa de sor Estel·la de Narbona (l·ligall 51). Aquesta carta ja era coneguda i transcrita per sor Eulàlia Anzizu en la seva història de Pedralbes, però l'hem tornada a transcriure pel seu indubtable interès, acompanyada d'un altre missiva, aquest cop no signada, adreçada al general de l'orde demanant el permís per la sortida de la monja, fins ara inèdita. Veure apèndix documental i fotogràfic.

darreries del segle, lloc que no abandonaria fins la seva mort, ocorreguda l'1 de gener de l'any 1416.

A banda d'aquest grup de monges membres dels llinatges més nobles del país i, que com hem vist, mantenien vincles familiars amb la mateixa reina Elisenda, es troben encara un bon nombre de monges pertanyents a diverses famílies, algunes d'elles igualment nobles, i d'altres procedents dels diferents estaments socials. En molts casos la documentació és ben escassa quan no és del tot inexistent, per tant, presentarem, només, aquells casos dels que posseïm alguna notícia, per tal de poder oferir un panorama el més aproximat possible a la realitat social del monestir.

ARNAU, FRANCESCA: Era filla de Bernat Riera, fuster de professió. Va entrar al monestir després de quedar vídua l'any 1392, del notari de Barcelona Bernat Arnau. El 2 de juny del 1397, va dictar testament en decidir ingressar al convent de Pedralbes i com a dot, va designar al monestir hereu de tots els seus bens. Entre aquests es trobaven uns censos que rebia a la Plaça Nova de Barcelona, al lloc anomenat el "Vicus d'en Boada". També va fer donació de la seva esclava Magdalena, que era d'origen tàrtar, a més de tots els bens mobles i immobles que li pertanyien, a excepció de l'hospici on fins aleshores, residia, i d'un censal mort de 500 sous que rebia anualment de la ciutat de Granollers. Va declarar també hereu al monestir de tots els drets i bens que pogués rebre de donacions i testaments. Francesca Arnau va morir, probablement, l'any 1402.⁵¹

Com a conseqüència de la donació testamentària de sor Arnau, el monestir, representat per Francesc Pinosa, va haver d'iniciar un plet, un cop aquesta ja era difunta, contra la seva germana

51

Manual 4, de Tomas Rostet, f.93v-95.

Joaneta, muller del venerable Joan Ferrer de Puig, mercader i ciutadà de Barcelona, i hereva del difunt Bernat Riera. El motiu que va motivar el conflicte va ser el cobrament de la legítima que hagués correspost a Francesca Arnau del seu pare⁵².

Les dues germanes són un clar exemple de mobilitat social a través dels seus enllaços matrimonials. En aquest cas es pot constatar com les dues dones van ascendir de posició social; així mentre el pare pertanyia al grup inferior de l'escala dels ciutadans, elles dues van enllaçar amb l'estament superior: Joana d'una forma més evident, amb un mercader, que segons el grau de la seva fortuna podia haver-se assimilat al patriciat urbà; per la seva banda, Francesca, amb un notari, que tot i formar part de la mà menor es podia considerar l'elit d'aquest estament.

Sembla que Francesca no va tenir fills i que el grau de la seva fortuna era força el·levat, la qual cosa li va permetre escollir cinc anys més tard de la mort del seu marit, entrar en religió. Hem de pensar que aquesta decisió degué ser feta lliurament, ja que no constatem cap mena de pressió, D'una banda, les relacions amb la família del marit semblen ser força correctes, segons es desprèn del fet que un nebot seu, fill del germà del seu marit, la va designar a ella com hereva. No cal descartar tampoc el fet que Francesca tingués ja una certa edat quan va enviudar, si tenim en compte que va morir només deu anys més tard que el seu marit. Aquestes circumstàncies li van poder influir perquè optés per la vida religiosa a la que va aportar una considerable dot d'entrada.

Si atenem als dos documents aquí ressenyats, Francesca Arnau va mantenir més bones relacions amb la família del marit, de qui va rebre una herència per part del fill del seu cunyat, que amb la pròpia família paterna amb la que el monestir, com hereu seu, va haver de mantenir l'esmentat plet.

52

Sentències (Lligall 228); Debitoris (Lligall 85); Manual 1er de Ramon Forest (1399-1404), f.85-85r; Id. f.103v-106v.

BASORA, CATERINA. Era filla del mercader Pere Basora i la seva muller Caterina. Va ingressar com a novícia al convent el 18 d'octubre del 1368, per donació de la seva mare, que actuava com a tutora seva, i de la seva germana Franciscona, amb una dot que consistia en un violari de 100 sous anuals que avalava Jaume Sala, igualment mercader de Barcelona, oncle matern de la professa. Anys més tard, el 1409, tornem a trobar esment de sor Basora, en nomenar al mercader Joan ça Cot com a procurador seu, per cobrar un censal mort que rebia de la universitat de Guindano.⁵³ El nomenament es va haver de fer amb el consentiment de la vicària, ja que l'abadessa havia estat destituïda.

BASTIDA, CONSTANÇA. D'aquesta monja només, tenim constància de les relacions que mantenia amb el seu germà Bernadó, qui el març de l'any 1371, li va fer efectiu un violari de 20 lliures que li pertocava cobrar anualment pel mes de maig.⁵⁴ Desconeixem el moment en que sor Constança va ingressar al convent, però en l'esmentat document del juliol del 1350 ja apareixia entre les monges que formaven la comunitat en aquell moment. Ens és igualment desconeguda la seva provinença social. És possible que fos filla del ciutadà Arnau de Bastida, que havia estat Mestre Racional del rei Jaume II⁵⁵, però també ho podia haver estat d'en Guillem Bastida, que era canvista i igualment, molt proper al rei⁵⁶. Tant en un cas com en l'altre, la vinculació del pare

⁵³ AMP, *Manual 2 de Romeu de Sarrià* (1348-1357), f. 44v-47; *Altres Manuals de Ramon Forest* (1404-1406), f. 41v.

⁵⁴ AMP, *Manual 4 de Romeu de Sarrià* (1371-1373), f. 10v.

⁵⁵ AMP, Montagut, 1983: 148.

⁵⁶ Es coneix una carta del rei Jaume dirigida a Guillem Bastida on li demana que afegixi cinc-cents florins d'or més, als mil cinc-cents que el dit canvista havia donat en nom del rei, als emissaris de Xipre per tal que poguessin tornar al seu país, Martínez Ferrando, 1948, vol II: 153, doc. 215, 1315/1316,

amb la casa reial hauria pogut estar la causa que Constança professes a Pedralbes.

És probable que es pogués haver donat una relació entre Constança Bastida i les famílies Costa i Rovira, que igualment tenien monges a la comunitat de Pedralbes. Un tal Bernat Bastida que podria identificar-se amb Bernadó, germà de Constança, va exercir de marmessor en el testament del també ciutadà, Pere ça Costa, quan aquest va fer deïxa testamentària d'una certa quantitat de diners a sor Agnès ça Rovira i la seva neboda, Agnesona, totes dues professes a Pedralbes. En l'assumpte hi va intervenir també, Galcerà ça Bastida que va actuar de prestador. Si bé no es pot concretar si aquests llaços eren de tipus familiars, si que es pot observar una clara solidaritat de grup, ja que totes aquestes famílies pertanyien a l'alta burgesia de la ciutat.

Constança Bastida va morir el 29 de desembre de l'any 1400, per tant, va viure al convent almenys, durant 50 anys, el que porta a pensar que devia entrar-hi força jove.

BUSQUETS, MARGARIDA. Aquesta monja formava part d'una família amb diversos membres dins el monestir, i amb lligams amb d'altres monges de la comunitat.

Margarida va professar a Pedralbes el 2 de setembre de l'any 1367.⁵⁷ Era filla del drapaire Bernat Busquets i la seva muller Margarida, vídua al moment d'ingressar la seva. Per aquest motiu, la donació va ser feta per la mare juntament amb l'avi matern, Bernat Turell, que tenia la categoria de *Ciutadà*, i que actuava

febrer, 1.

⁵⁷ AMP, *Manual 3er de Romeu de Sarrià* (1365-1370), f. 52v-54v

com a tutor dels seus néts que devien ser de curta edat: Jacmet, Angelina, la pròpia Margarida, Constança i Alamanda. Es va estipular un violari pel manteniment de Margarida de 400 sous anuals, que la seva mare va anar pagant els anys successius, si bé no sempre íntegrament.⁵⁸

A més de Margarida, van professar també a Pedralbes, les seves germanes *Angelina i Mandina*. D'aquesta última coneixem també, la data de professió: el 30 de juliol del 1373, sis anys més tard, doncs, que la seva germana Margarida. Un cop més es fa esment de l'avi, Bernat Turell que va actuar de fiduciari del violari que es va atorgar a la néta com a dot per professar. En aquest cas, la quantitat va ser sensiblement inferior, només 100 sous.⁵⁹ Al moment de l'entrada d'Angelina ens és desconegut però les dues germanes semblen mantenir un lligam especial entre sí, al marge de la seva germana Margarida.

Les dues monges van nomenar un mateix procurador, el prevere Joan Mestre, beneficiat de l'església de Santa Eulàlia del Camp, perquè actués en nom seu per rebre i administrar tots els bens que els pertocaven per diferents censals i violaris, o per deixes testamentàries que poguessin rebre.

En entrar al monestir la primera Busquets, Margarida, ja s'hi trobava la seva tia materna, Maria Turell, germana de la seva mare, i filla per tant, de l'esmentat Bernat Turell.

TURELL, MARIA: El primer esment que disposem d'aquesta monja data altra cop del 7 de juliol del 1350, on apareix al darrer lloc de la llista de les monges que habitaven al monestir en aquell

⁵⁸ AMP, *Manual 1er de Tomas Rostet* (1373-1380), f. 147.

⁵⁹ AMP, *Manual 1er de Tomas Rostet* (1373-1380), f. 10v-12v.

moment. És probable que fes poc temps que hagués ingressat ja que l'any següent, 29 d'agost del 1351⁶⁰, es troba un primer pagament del violari de 400 sous establert pel seu pare, Bernat Turell, en professor. En aquest moment, Bernat Turell era oficial de la Casa Reial i un temps més tard, apareix com a notari de la ciutat. La seva mort es degué produir l'any 1374, només un any més tard que la seva néta Mandina Busquets ingressés al monestir de Pedralbes.

El 25 de setembre d'aquell mateix any, es va fer públic el testament d'una altra filla de Bernat Turell, Clara, que va deixar 50 sous d'herència a la seva germana Maria, monja de Pedralbes.⁶¹

El violari pel sosteniment de Maria Turell va seguir fent-se efectiu a través de la dona del difunt Bernat Turell, Maria, qui havia estat casada en primeres núpcies amb Berenguer ces Cries; la quantitat pagada, però, sembla que havia disminuït a 300 sous.⁶² Les relacions entre sor Maria Turell i la segona dona del seu pare semblen haver estat cordials, fins el punt que aquesta última va designar la monja hereva d'un violari de 50 sous que ella mateixa rebia d'Andreua Serra, vídua del draper Berenguer Serra.⁶³

Maria Turell va morir el 10 de gener de l'any 1399, per tant, va residir, aproximadament, uns cinquanta anys a Pedralbes, on conviuria amb les seves nebodes, filles de la seva germana Margarida. Sembla doncs, que Bernat Turell va tenir tres filles, una d'elles es va casar amb el draper Bernat de Busquets i va enviudar jove; l'altra Clara, va morir l'any 1374, i la tercera, Maria, va ingressar a Pedralbes. Sense que ho puguem afirmar, les

⁶⁰ AMP, *Manual 1er de Romeu de Sarrià*, (1348-1357), f.89.

⁶¹ AMP, *Manual 1er de Tomas Rostet* (1373-1380), f. 45v.

⁶² AMP, *Manual 1er de Tomas Rostet* (1373-1380), f. 146v, 179v-180r.

⁶³ AMP, *Manual 2on de Tomas Rostet* (1380-1386), f.84r-85.

relacions de les dues famílies amb el monestir podrien haver estat motivades per una possible nexa familiar entre Bernat Turell i Guillem Turell, primer notari de Pedralbes, almenys des de l'any 1342 fins el 1348.

CANELLES, FRANCESCA: Aquesta monja ja apareix esmentada l'any 1334 en la permuta feta entre el monestir i la Seu de Barcelona, de la senyoria del terme de Sarrià,⁶⁴ i és possible que fos una de les novícies que van entrar a Pedralbes al moment de la seva fundació, ja que el llibre de defuncions parla d'ella com a fundadora però no apareix esmentada entre les monges professes d'aquell moment.

Francesca era filla del cavaller Guillem Canelles, senyor del terme de Sant Esteve de Canelles, de la diòcesi de Girona, i de la seva muller Guillelma. Tots dos eren ja difunts l'any 1349, quan la seva filla va reclamar, a través de dos procuradors, Berenguer Riera i Francesc Savarres, la part deixada en herència pels seus pares o, en el cas d'haver mort intestats, de la legítima que li correspongués, tant paterna com materna.⁶⁵

Tot i que tenim referències de l'existència de germans d'aquesta monja, no tenim cap notícia d'ells ni de les relacions que mantenien entre si. A tall d'hipòtesi, es podria pensar que Guillem Canelles podia haver estat parent del, també, noble Bertran de Canelles, que va estar conseller del rei Jaume durant anys⁶⁶, motiu que podria explicar el fet que s'hagués escollit Pedralbes per a professar la seva filla.

⁶⁴ AMP, *Permuta entre el monestir de Pedralbes...*, S/1

⁶⁵ AMP, *Manual 1er de Romeu de Sarrià (1348-1357)*, f. 20v; f. 32v.

⁶⁶ Martínez Ferrando, 1948, vol II: 50,59, docs: 75 i 91.

Francesca Canelles va morir l'any 1381, si donem per cert el fet que va entrar novícia l'any 1327 essent una nena, hauria viscut al convent 54 anys, i per tant, hauria mort passada la seixantena.

CASTELLBELL, BLANCA: La seva entrada al convent es va produir el 20 d'abril de l'any 1364.⁶⁷ Segons el document d'entrada, era filla del noble Asbert de Castellbell, de la vicaria de Vilafranca del Penedès, i de la seva muller, Geralda. Va rebre com a dot d'entrada un violari perpetu de 142 sous i 14 diners. Per assegurar el manteniment de la seva filla, anys més tard, el mateix Asbert va vendre un violari a la mateixa abadessa de Pedralbes, Sibil·la de Caixans, de 150 sous perpetus anuals per preu de 1000 sous. Asbert va assegurar el pagament d'aquest segon censal amb la promesa que quan el seu fill hereu Berenguer, que aleshores tenia només 14 anys, n'hagués complert 20, feria escriptura de reconeixement del deute.⁶⁸

Tot i que no sabem la data de la defunció de sor Blanca, aquesta degué ocórrer entre l'any 1391, en que encara apareix signant un document, i el 1396, en que ja no apareix citada. Tot i que durant els anys en que va estar al monestir va ser cridada com a testimoni de bon nombre de documents, el lloc que ocupa no és molt rellevant, senyal que podria indicar que si bé devia formar part de les monges de més categoria, el seu paper dins la comunitat no degué ser mai de gran importància.

⁶⁷ AMP, *Manual 2on de Romeu de Sarrià* (1357-1365), f. 143-146.

⁶⁸ AMP, *Manual 3er de Romeu de Sarrià* (1365-1370), f. 110r-113r

CASTELLET, CLARA: Desconeixem el moment en que va ingressar al monestir, però l'any 1350 ja hi residia. Era filla del noble Bertran, senyor del castell de Castellet i de la seva muller, Elienor, que l'any 1372 ja eren difunts.

Dins el mateix monestir es trobava al moment d'ingressar Clara, una altra Castellet, Brunissenda, que ja hi apareix l'any 1334 i que, per tant, devia ser una de les novícies primeres del monestir. Cap document testimonia la relació entre les dues, però és possible que es tractés d'una tia, motiu que portaria a ingressar a Clara en el mateix convent.

Els coneixements de la seva família es redueixen al seu germà Jaspert que en aquell moment ostentava la senyoria del lloc. Jaume Despujol, com a procurador del monestir i de la mateixa Clara, va nomenar el 19 de maig del 1372, un delegat perquè cobrés de l'esmentat Jaspert les quantitats endarrerides del violari que el seu pare havia instituït pel manteniment de la seva filla. Pocs dies més tard, el 8 de juny es va fer efectiu el pagament del violari de 200 anuals estipulats per la monja que li corresponien dels drets dels bens dels seus pares, dels que el seu germà havia estat nomenat hereu universal.

Les relacions amb el germà per aquesta qüestió no semblen haver estat fàcils, i el 20 del 1384, la mateixa Clara va haver de nomenar un nou procurador per tornar a reclamar del seu germà, la pensió del violari que li corresponia.⁶⁹

Desconeixem la data de la seva defunció, però el darrer esment que disposem d'ella és de l'any 1385, moment en que probablement formava part del discretori que assessorava l'abadessa Agnès çà Rovira.

⁶⁹ AMP, *Manual 4 de Romeu de Sarrià* (1371-1373), f. 42r-46; *Manual 2on de Tomas Rostet* (1380-1386), f. 137r-137v).

CAIXANS, SIBIL.LA: Es tracta, probablement, d'una altra de les novícies que van ingressar al monestir al moment de la seva fundació, ja que tot i que no apareix el seu nom entre el de les monges fundadores, el llibre de defuncions l'esmenta com a pobladora. De fet, des de l'any 1334, apareix en les signatures de diversos testaments en un lloc molt destacat i, a partir de la mort de Francesca ça Portella el 25 de maig del 1364 va ocupar el càrrec d'abadessa.

És poc el que sabem d'ella en relació a la seva família. Coneixem només que per via materna, descendia dels Màger. Un oncle seu, Pere de Màger, juntament amb la seva muller Elisenda, van establir un violari a favor de la dita Sibil.la de 40 sous anuals, que hauria de rebre ella mateixa o el monestir posteriorment, a canvi de les 14 lliures que la mateixa abadessa els hi va pagar com a preu d'aquest.⁷⁰ Aquesta compra va ser feta el 29 de novembre de l'any 1367, deu anys abans de la seva mort ocorreguda el 25 de desembre del 1376.

Des de l'any 1383, apareix una altra Caixans, Anglantina, que podia haver estat neboda de l'anterior, però només sabem d'ella que l'any 1402, amb consentiment de l'aleshores abadessa, Violant de Pallars, va nomenar al fra menor, Guillem de Rocafort, perquè actués de procurador dels béns de la monja.⁷¹ Desconeixem la data de la seva defunció, però l'any 1411, moment en que donem per finalitzat el nostre anàlisi, seguia encara viva.

⁷⁰ AMP, *Manual 3er de Romeu de Sarrià* (1365-1370) f. 63-67v; Es tracta d'una sèrie de quatre documents en els que s'estableixen tots els passos de la compra del violari.

⁷¹ AMP, *Manual 1er de Ramon Forest* (1399-1404), f. 101r-101v.

CORBERA, BLANCA: És la primera monja que coneixem amb aquest nom d'una família amb diversos membres dins la comunitat. Blanca va ingressar al monestir juntament amb la seva germana Saurineta, el 18 de maig del 1356. En aquell moment ella comptava amb divuit anys d'edat, i Saurineta amb onze.

Filles del noble Guilabert i Violant, difunts al moment del seu ingrés, es trobaven sota la tutoria de Jaume Martí a l'igual que el seu germà Bernat, hereu universal dels bens del seu pare. A l'entrar, Jaume Martí va estipular dels seus propis béns, un violari de 400 sous que van ser avalats pel propi procurador del monestir Jaume Despujol, juntament amb el ciutadà Joan de Vall⁷². A més d'aquesta quantitat, van rebre 300 lliures provinents dels béns particulars del seu pare, a dividir en parts iguals entre les dues germanes que el monestir hauria d'invertir en rèdits per el manteniment de les dues noves monges. Es va estipular la clàusula que si en arribar Saurina a l'edat de dotze anys, mínima per a professar, no ho volia fer, el monestir hauria de restituir les 150 lliures que li pertocaven de dot.

Disposem de poca documentació de les dues germanes. Saurina apareix signant un document el 23 de gener de l'any 1385, uns mesos abans de la seva mort ocorreguda l'abril del mateix any, tenia per tant, només, quaranta anys. De la seva germana Blanca no tenim més notícies.

Anys més tard, el 20 de setembre del 1378, va ingressar al convent la neboda de les dues anteriors germanes, *Isabel Corbera*, filla del seu germà Bernat que s'intitula senyor del castell de Corbera. Bernat de Corbera va estipular com a dot de la seva filla Isabel 300 sous de violari perpetu⁷³. És probable que en aquell moment, ell ja fos vidu, ja que no consta el nom de la seva muller.

⁷² AMP, *Manual 1er de Romeu de Sarrià* (1348-1357), f. 174v-180.

⁷³ AMP, *Manual 1er de Tomas Rostet* (1373-1380), f. 154v-157v.

En el cas d'Isabel és evident que la seva entrada al convent va venir facilitada pel fet que ja s'hi trobaven residint les seves ties. En el cas de Blanca i Saurina, el seu ingrés sembla respondre més a les seves circumstàncies personals que a una autèntica vocació. Orfes de pare i mare, i amb un germà de curta edat, el seu tutor degué trobar més fàcil ingressar les dues germanes en una institució monàstica, que aconseguir un bon matrimoni que, segurament, hagués exigit una dot més elevada. Blanca, de divuit anys, potser va tenir opció a expressar el seu desig i va optar per la vida religiosa, però en el cas de Saurina és evident que la seva entrada va respondre a una estratègia familiar.

COSTA, BLANCA: No sabem amb total exactitud l'any que aquesta monja va ingressar al monestir, tot i que es devia situar entre l'any 1345, moment en que encara no es recollida a les llistes, i el 1348, en que apareix en el darrer lloc.

Només podem afirmar amb tota certesa el nom del seu germà, Pere, que tenia la categoria de *Ciudadà de Barcelona*.⁷⁴ Va ser aquest germà qui l'any 1351 va pagar la pensió de 100 sous anuals de violari que era la dot que la seva mare Francesca, ja difunta, havia estipulat per la seva filla a l'ingressar. Aquests 100 sous eren la renda dels 700 deixats per la mare al monestir, amb la condició que fossin invertits a una Taula de Canvi. La Taula escollida va ser la de Bernat Bertran.

No disposem de més informació d'aquesta monja i per tant, és difícil establir si Blanca Costa tenia alguna relació amb Guillem Costa qui havia estat un dels consellers del rei Jaume; tampoc si tenia algun parentiu amb altres monges que presentaven el

⁷⁴ AMP, *Manual 1er de Romeu de Sarrià (1348-1357)*, f.80v-81v.

mateix cognom, i van ingressar anys més tard que ella a la comunitat. Per contra, tal com hem dit abans, si que sembla possible que hi hagués hagut algun lligam de grup entre Blanca i la família Bastida, que també tenia membres al monestir, i potser, també, amb l'abadessa sor Agnès ça Rovira i la seva neboda, Agnesona.

A més de Blanca, al llarg d'aquells anys, trobem entre la comunitat a **MARGARIDA I ISABEL COSTA**.

MARGARIDA COSTA era filla de Tomas i Clara Costa, igualment ciutadans de Barcelona. No sabem l'any exacta en que va ingressar a Pedralbes però el 20 de juny del 1378 ja residia a la comunitat, moment en que va rebre els 200 sous de pensió del violari establert pels seus pares a l'entrar.⁷⁵ Fins el 1383, no la trobem a les llistes dels documents i la seva posició sembla indicar que no va ocupar mai un càrrec de responsabilitat.

ISABEL COSTA és l'altra monja amb aquest cognom que registrem. Era filla de Joan i de la seva muller Cilia. D'Isabel només disposem d'un document relatiu als drets que li pertocaven sobre els béns familiars.

El 23 de maig del 1393, la monja va fer acte de reconeixement al seu pare Joan -en tant que administrador dels béns de la seva germana Caterina- d'haver rebut el moment d'ingressar, tota l'herència que li pertocava, inclosa la part corresponent dels béns aportats per la seva mare al moment dels seus esponsalícis. Per la dot de la filla es va estipular un violari perpetu de 200 sous anuals a canvi del qual aquesta renunciava a qualsevol reclamació en el futur a la seva germana, declarada hereva dels béns familiars⁷⁶. El document va venir motivat per la mort de la mare que va obligar a repartir els seus béns entre les dues filles.

⁷⁵ AMP, *Manual 3er de Romeu de Sarrià* (1365-1370), f. 177v-180r.

⁷⁶ AMP, *Manual 4 de Tomas Rostet* (1392-1399), f. 44r-46r

Isabel només surt esmentada a les llistes de monges signants l'any 1396. És possible que hagués mort al poc temps d'ingressar, però no ho podem certificar ja que el llibre de defuncions només, recull en el seu cas, el dia del traspàs, el 6 d'octubre però no l'any.

CONILL, BLANCA: Només sabem d'ella que era germana del sagristà del propi monestir, Bernat Conill qui pagava un violari anual per la seva germana Blanca, de 240 sous anuals. Hem trobat un pagament d'aquest violari realitzat el 19 de gener de l'any 1352.⁷⁷ Dos anys abans, el seu nom ja sortia esmentat entre les monges de la comunitat, molt cap el final de la llista. És probable que es tractés d'una monja llegal.

FERRER, SIBIL.LA: Va entrar el 28 de gener del 1363 al monestir. Era filla del mercader Arnau Ferrer i la muller Violant, ciutadans de Barcelona. A l'entrar, els seus pares li van donar un violari de 400 sous anuals, 300 dels quals eren pel comú del monestir i 100 per ajudar al seu propi sosteniment personal.⁷⁸

FERRER, MARIANA: Era germana de l'anterior, i tot i que no sabem el moment en que va professar, ho degué fer amb anterioritat a Sibil.la ja que el seu pare, el notari Arnau Ferrer, en el seu testament redactat el 7 de novembre de l'any 1350, va fer una deixa de 10 lliures de pensió anual a la seva filla Mariana, monja de Pedralbes, sense fer esment de l'altre filla. Anys més

⁷⁷ AMP, *Manual 1er de Romeu de Sarrià* (1348-1357), f. 101v.

⁷⁸ AMP, *Manual 2on de Romeu de Sarrià* (1357-1365), f. 109v-111.

tard, el 23 de novembre del 1363, les dues germanes van ser beneficiaries d'una pensió d'un violari de 150 sous, establert per Pere Torre, agutzil reial.

De Mariana Ferrera en tornem a tenir referències quan el 21 de juny del 1394, va nomenar al frare menor Guillem Vilar perquè actués com a procurador seu en la gestió del seu patrimoni: censals morts i violaris que cobrava de diverses persones.⁷⁹ En aquell moment portava vivent al monestir almenys, 44 anys.

FIVELLER, CONSTANÇA I SERENA: Aquestes dues germanes van ser dues de les monges pobladores provinents del monestir de Sant Antoni de Barcelona. No disposem de massa informació d'elles. Apareixen sempre signant com a testimoni, en els llocs destacats, com els corresponia en tant que fundadores, i degueren morir entre el 1348 i el 1350, com d'altres monges que, com ja hem dit, semblen haver estat víctimes de la pesta, ja que van morir, només, amb un mes de diferència.

És probable que aquestes monges fossin de la família Fiveller, un membre de la qual, Joan Fiveller, seria cinc vegades conseller de la ciutat, des del 1406 al 1427 i va arribar a conseller en cap dues vegades. La seva casa pairal era dins el terme de Sarrià, per la qual cosa no seria d'estranyar que les esmentades monges haguessin desitjar passar del monestir de sant Antoni al de Pedralbes quan aquest es va fundar.

⁷⁹

AMP, *Llibre 3er de Testaments*, calaix XII; *Manual 4art de Tomas Rostet* (1392-1399), f. 46v-47; *Manual 2on de Romeu de Sarrià* (1357-1365), f. 128v-132.

GUALBES, CLARA: Era filla de Pere Gualbes i potser, de Sancia, la seva muller. Desconeixem la professió del seu pare i l'any d'ingrés de la monja al convent, però l'any 1350 ja formava part de la comunitat. En ingressar, el seu pare la va dotar amb un violari de vint lliures, de les quals quinze eren pel monestir, i cinc per la monja. Els manuals notarials d'aquells anys van anar recollint diversos pagaments fets d'aquest violari en diversos anys; el darrer data del 2 d'agost de l'any 1406, i va estar fet per Sancia, vídua de Pere de Gualbes. És possible que Clara morís aquell mateix any ja que a partir d'aquell moment, no l'ha trobem més a la documentació.⁸⁰

Cap el 1391 trobem nomenada també, a sor Joaneta Gualbes, que també apareix al llibre de Defuncions, però no disposem de més informació d'ella.

És possible que les dues fossin membres de la coneguda família Gualbes, que pertanyia a l'alta burgesia barcelonina, enriquits per les activitats comercials com la draperia i la mercaderia, i posteriorment, amb la banca, una de les potents de la ciutat. Membres d'aquesta família van ocupar càrrecs importants al govern de la ciutat: clavari, mostassà, cònsol de mar i conseller. El primer de la família que va exercir el càrrec va ser Jaume, l'any 1344, que podia haver estat el pare de Clara.

ILLA, MARQUESA: Tot i el seu cognom, sor Margarida Illa no tenia cap relació amb els vescomtes d'Illa. Segons el document que acredita la seva entrada al convent, ocorregut l'11 de maig de l'any 1369, Marquesa era filla de Margarida, que en aquells

80

Manual 3er de Romeu de Sarrià (1365-1370); Manual 1er de Tomas Rostet (1373-1380), f. 77; Manual 2on de Tomas Rostet (1380-1386); Id. Manual 3er (1386-1392), f. 151r; Altre Manual 1er de Ramon Forest (1399-1406), f. 73; Id. Altre Manual 2on (1406-1412), f. 82v, 100.

moments, era vídua de Jaume Illa, mercader de la ciutat de Barcelona. Pel seu manteniment, la seva mare va establir un violari de 100 sous durant la resta de la vida de Marquesa i va nomenar a l'apotecari Miquel Rossell, com a fiduciari.⁸¹ Marquesa encara era viva l'any 1409, però desconeixem la data de la seva defunció.

JANER, EULALIA: Va entrar al monestir el 29 d'octubre de l'any 1354. Segons el document d'ingrés, era filla de Pere Janer i la seva muller Francesca, vídua ja en aquell moment. La mare i el seus germans, Pere i Guillem van fer donació d'un violari perpetu de 100 sous, pel seu manteniment. Anys més tard, sor Janera va rebre un censal mort de 200 sous anuals per donació testamentària de Ferran d'Estany, que a l'igual que el seu pare era mercader.⁸²

MAÇANET, ELISENDA: No disposem del document d'ingrés d'aquesta monja, però és quasi segur que va ser una de les novícies que va ingressar al monestir al moment de la seva inauguració, ja que l'any 1334, ja apareix signant amb la resta de les monges fundadores i la resta de monges que com ella, completen el número de les 15 novícies que van entrar en aquell moment. Segons l'obituari del monestir va morir el 12 de juliol de l'any 1361.

Tot i no disposar d'aquest document d'ingrés, podem conèixer

⁸¹ AMP, *Manual 3er de Romeu de Sarrià* (1365-1370), f. 141v-143v.

⁸² AMP, *Manual 1er de Romeu de Sarrià* (1348-1357), f.150v; *Manual Zon de Tomas Rostet* (1380-1386), f. 190r-191r.

alguna cosa de la família d'aquesta monja gràcies a la donació testamentària que li va fer la seva germana Guillemoneta Aragay, per la qual sabem que era filla del noble Francesc de Maçanet. La família Maçanet, tal com esmenta el mateix escrit, mantenia una especial relació amb la reina Elisenda, qui havia dotat a Guillemona quan es va casar amb el noble Guillem d'Aragay o de Banyoles. L'any 1377 aquesta ja era vídua, i va fer donació a la seva germana Elisenda, monja de Pedralbes de 27 lliures barceloneses de la part d'herència paterna que li corresponia.⁸³

Dos anys abans Guillemona Aragay, demostrant la seva especial devoció cap el monestir, havia fet donació dels diners amb la que havia dotat la reina, 2500 sous, més 500 més que hi va afegir dels béns propis, perquè s'adquirissin censals amb els que s'haurien de sufragar dos aniversaris anuals per la seva ànima. Guillemona era una de les persones que va manifestar la seva pietat donant diners per sufragar el ciri que s'encenia just a l'instant en que s'elevava el cos de Crist, una forma d'expressió devocional de la que ja hem parlat anteriorment⁸⁴

MAGAROLA, FRANCESCA: Va ingressar al convent de Pedralbes el 25 de juny de l'any 1367. Era filla de Francesc Magarola, escriptor de la casa reial, i d'Anglantina. Aquests van estipular pel manteniment de la seva filla, un violari de 100 sous anuals.⁸⁵ El seu nom només el trobem ressenyat en aquells documents més importants que havien de ser ratificats per tota la comunitat. No disposem de la data de la seva defunció però és possible que l'any 1411 ja hagués mort.

⁸³ AMP, *Manual 1er de Tomas Rostet* (1373-1380), f. 108v-109r.

⁸⁴ AMP, *Manual 1er de Tomas Rostet* (1373-1380), f. 102v-105; 107v;

⁸⁵ AMP, *Manual 3er de Romeu de Sarrià* (1365-1370), f. 48r-50r.

MALLA, ELISENDA: Era una de les dues monges llegendàries que van entrar a Pedralbes el moment de la seva inauguració, provinent del monestir de Sant Antoni. A excepció dels documents en que apareix signant amb la resta de les monges fundadores, no disposem de més notícies d'ella tot i que, pel fet de provenir de l'altre monestir de clarisses, pensem que podia ser membre de la família Malla, que pertanyia a l'oligarquia municipal barcelonina.

Elisenda de Malla va ser una de les monges que va morir en el període comprès entre el 13 de juny de l'any 1348 i el 7 de juliol del 1350.

A més d'ella trobem registrades dins la comunitat a d'altres monges amb el cognom Malla, però en aquest cas, semblen pertànyer a la família que detentava la senyoria del castell homònim, al bisbat de Vic. Aquest castell havia estat en un primer moment, sota feu dels Montcada i, posteriorment, dels Cabrera. Va ser l'any 1372, un cop la fortalesa va passar a mans reials, que va ser venut a la família Malla a través de Roger Malla, uixer de l'infant Joan, duc de Girona.

D'aquesta família sembla que provenia Elienor, de l'única de què parlarem per disposar del seu document d'ingrés.

MALLA, ELIENOR, va professar el 12 de setembre de l'any 1364. Era filla de Guillem de Malla, resident a la ciutat de Vic, i de la seva muller, Elienor. En ingressar la seva filla al convent la van dotar amb un violari de 200 sous anuals que havia de rebre per la festa de la santa Creu del mes de setembre. Acompanya al document d'entrada de la novícia un segon en el que la comunitat accepta l'entrada d'Elienor, de la que es diu que tenia vuit anys, i que renunciava a reclamar qualsevol dret sobre l'herència familiar en el futur. Uns anys més tard, Elienor va tornar a ratificar aquesta renúncia sobre els bens paterns i materns. Però tot i això, anys més tard, van sorgir conflictes per qüestions d'herència entre Elienor i la seva germana Sancia -que igualment

havia ingressat al monestir- i l'hereu dels bens familiars, Ponç de Malla.⁸⁶

Tota la documentació que posseïm d'Elieonor fa referència a als seus béns, per l'administració dels quals el procurador del monestir, Francesc Pinosa va escollir l'any 1390, un procurador que se'n fes càrrec.⁸⁷ Desconeixem la data de defunció d'Elieonor de Malla i de la seva germana Sancia.

MARCH, ISABEL: Va ingressar al monestir el 16 de març de l'any 1359, als nou anys d'edat. Isabel era filla de Jaume March i la seva muller Guillerma d'Esplugues, Guillemona, com l'esmenten a la documentació, difunta ja, en aquell moment. La donació de la filla va ser feta, per tant, pel seu pare i el seu germà Jaume, que la van dotar amb un violari de 200 sous a més d'aixovar que no s'especifica. A canvi d'aquest violari, Isabel, conjuntament amb la comunitat, va fer renúncia expressa a reclamar en un futur cap dret sobre l'herència materna o paterna.⁸⁸

Isabel pertanyia als March, la família de Ciutadans Honrats que pels serveis prestats a la corona, el rei Pere va ennoblir el seu cap, Jaume March, al mateix monestir de Pedralbes l'any 1360, només un any més tard que la seva filla ingressés a la comunitat.

Jaume March havia adquirit el castell i tota la baronia

⁸⁶ AMP, *Manual 2on de Romeu de Sarrià* (1357-1365), f. 160r-160v, 169v-171; *Renúncies* (lligall 212); *Sor Elieonor de Malla* (lligall 152).

⁸⁷ Per idèntic motiu el 1409, se'n va escollir un altre, el ciutadà de Barcelona Guilabert de Cardona. AMP, *Manual 3er de Tomas Rostet* (1386-1392), f. 157v-158v, 160v; *Altre Manual 2on de Ramon de Forest* (1406-1412), f.50v-51.

⁸⁸ AMP, *Manual 2on de Romeu de Sarrià* (1357-1365), f. 18r-19v

d'Aramprunyà per venda feta pel propi rei Jaume II, el 4 de febrer de l'any 1323, davant la necessitat de fons per subvencionar les seves campanyes de Còrsega i Sardenya.⁸⁹ Quan l'any 1359 Isabel va entrar a Pedralbes, el seu pare ja havia fet donació de tots els bens al seu hereu Jaume, tot i reservar-se el dret d'ús de fruit, d'aquí que el violari fos avalat pel fill.

Isabel March, doncs, formava part dels sector de la petita noblesa de la que també hi havien d'altres representants dins de la comunitat. A través d'ella sembla observar-se un segon cercle de relacions entre algunes de les monges provinents del patriciat urbà i de la petita noblesa. És probable que es donessin lligams familiars entre Isabel March i sor Constança Terrer, sor Tecla Marquet i sor Constança Bastida, ja que per enllaços matrimonials la família March va entroncar amb totes elles: Sor Constança Terrer era filla de Pere Terrer doctor en lleis; de sor Bastida sabem que la seva família tenia categoria de Ciutadans Honrats - possiblement la mateixa que tenia la de sor Tecla Marquet- i un dels seus membres, Francesc, havia estat escrivà del rei Jaume. Ja havíem vist com, a la seva vegada, la família Bastida mantenia vincles amb les Costa i Rovira.⁹⁰

A partir del nomenament de Violant de Pallars com abadessa, Isabel March va passar a formar part del seu discretori fins assolir el lloc de vicària, almenys des de l'any 1405. Quan, quatre anys més tard, aquesta abadessa es va veure forçada a dimitir, Isabel va ser escollida pel càrrec, que va ocupar fins a la seva mort ocorreguda el 12 d'agost de l'any 1411. Va morir amb 61 anys, i n'havia residit 52 a Pedralbes.

⁸⁹ Bofarull, 1911: 75-99

⁹⁰ AMP, *Manual 2on de Romeu de Sarrià (1357-1365)*, f. 7-9; *Manual 2on de Tomas Rostet (1380-1386)*, f. 122r-125r;

QUEROL, ANTIGONA. Desconeixem la data d'ingrés d'aquesta monja que degué néixer al voltant de l'any 1390. No disposem de massa informació d'ella a excepció d'una concòrdia sobre els béns del seu pare. Gràcies a aquest document conèixer algunes dades sobre la seva família, a més de la seva edat, ja que en el plet va fer renúncia expressa dels drets que li pertocaven per ser menor de vint-i-cinc anys, però major de vint.

El 7 de març del 1411, es va arribar a un compromís entre sor Antígona Querol, que actuava amb el suport de l'abadessa Isabel March, i Francesc Vinyamata, vidu d'Angelina, que havia estat casada amb primeres núpcies amb l'apotecari, Bartomeu Querol, pare d'Antígona. Les dues parts esmentades van arribar a un acord respecte al repartiment de l'herència dels béns que havien estat de Bernat Querol i, posteriorment, de la seva muller i la seva filla, Isabel, hereva dels béns familiars. Amb la mort de les dues últimes va ser necessari arribar a una concòrdia donat que Angelina havia tingut dos fills més, Bernadó i Franciscó en el seu segon matrimoni.

Com a conseqüència de la concòrdia, es va realitzar un primer inventari, el 6 de juliol del 1411, dels bens que havien estat del dit Bartomeu Querol, preferentment censals morts; als que es van afegir els diners de la legítima que pertocava a cada fill del la dot que la mare havia aportat en casar-se. A sor Antígona li pertocava una sisena part d'aquesta dot, ja que la mare havia tingut dos filles al primer matrimoni, i quatre al segon.

La qüestió es va tornar a plantejar dos anys més tard, a la mort de la seva germana Isabel que va declarar hereus dels seus bens als seus germans per part de mare. En aquest cas, va ser la pròpia Antígona, en tant que declarada hereva fideicomissària dels béns del seu pare, qui es va encarregar de fer l'inventari, el 14 de febrer del 1414. Un cop més va tornar a fer esment dels mateixos censals i alguns pocs béns mobles, entre els que es trobava *una correge de sede streta gornida de diverses plaçons d'argent, la qual correge se diu que es de sor Alvira Toralles*

No tenim notícies directes de sor Elvira Toralles ni de la seva germana Serena, però la primera apareix ja a les nòmines del monestir, sota el diminutiu d'Elvireta, l'any 1383, la seva germana en canvi, no és esmentada fins el 1391. Si tenim en compte que sor Antígona no apareixerà fins aproximadament, l'any 1408 als llistats, sembla probable que el seu ingrés es veiés afavorit per la relació amb les germanes Toralles que ja hi residien.

STORGA, GERALDA: Va professar al monestir de Pedralbes un cop vídua del draper, Arnau Storga, ciutadà de Barcelona. A més d'ella van ingressar també al convent totes les seves filles: Nicolaua, Isabel, Maria i Caterina. Només d'aquesta última sabem exactament, la data d'ingrés, l'any 1355, després d'haver dictat testament el 28 de maig d'aquell any, en el que expressava el seu desig de professar al monestir de Pedralbes on volia ser enterrada. També d'ella sabem la data de defunció, el 26 d'agost del 1356.

Les causes de l'entrada de tota la família ens són desconegudes, tot i que, en el cas de Caterina, es podia deure a la certesa d'una mort propera i el conseqüent desig de despendre's dels bens terrenals per optar millor a la vida eterna. No sembla que les causes d'entrada de la resta de la família es deguin a una necessitat de tipus econòmic, ja que consta que la família havia comprat un censal a la vila de Piera del que cobraven una pensió anual de 600 sous que els assegurava el sosteniment; després d'elles el monestir en va quedar com a únic hereu d'aquest censal. També individualment, alguna de les germanes era

91

AMP, *Llegats* (lligall 142); *Altres Manual Zon de Ramon Forest* (1406-1412), f. 69v; *Inventaris* (lligall 137)

beneficiària d'altres pensions⁹² És possible doncs que les causes fossin devocionals, o bé que mantinguessin algun lligam especial amb el monestir o amb alguna de les seves monges. De fet, sembla existir un especial contacte amb Elisenda de Maçanet a través de la seva germana, Guillemona Aragay. Aquesta, en el seu testament va deixar una quantitat 50 sous, a favor de Maria Storga per algun motiu que no s'especifica. Aquesta relació podia haver facilitat l'ingrés de Maria i tota la seva família a Pedralbes.

VALLSECA, SAURINA. No sembla haver-hi dubte que aquesta monja era membre de la família de ciutadans honrats, alguns membres de la qual van ostentar càrrecs oficials com el de conseller de la ciutat. Saurina era filla de Pere de Vallseca que l'any 1407, ja era mort. En aquell moment, ella va rebre 200 sous de la part de l'herència paterna que li pertocava de mans del seu germà, també nomenat Pere. En la donació hi van intervenir Clara, germana de la monja, i Agnès, vídua de Jaume de Vallseca, doctor en lleis. Un cop mort el seu germà, seria el seu fill l'encarregat de sufragar el violari.⁹³

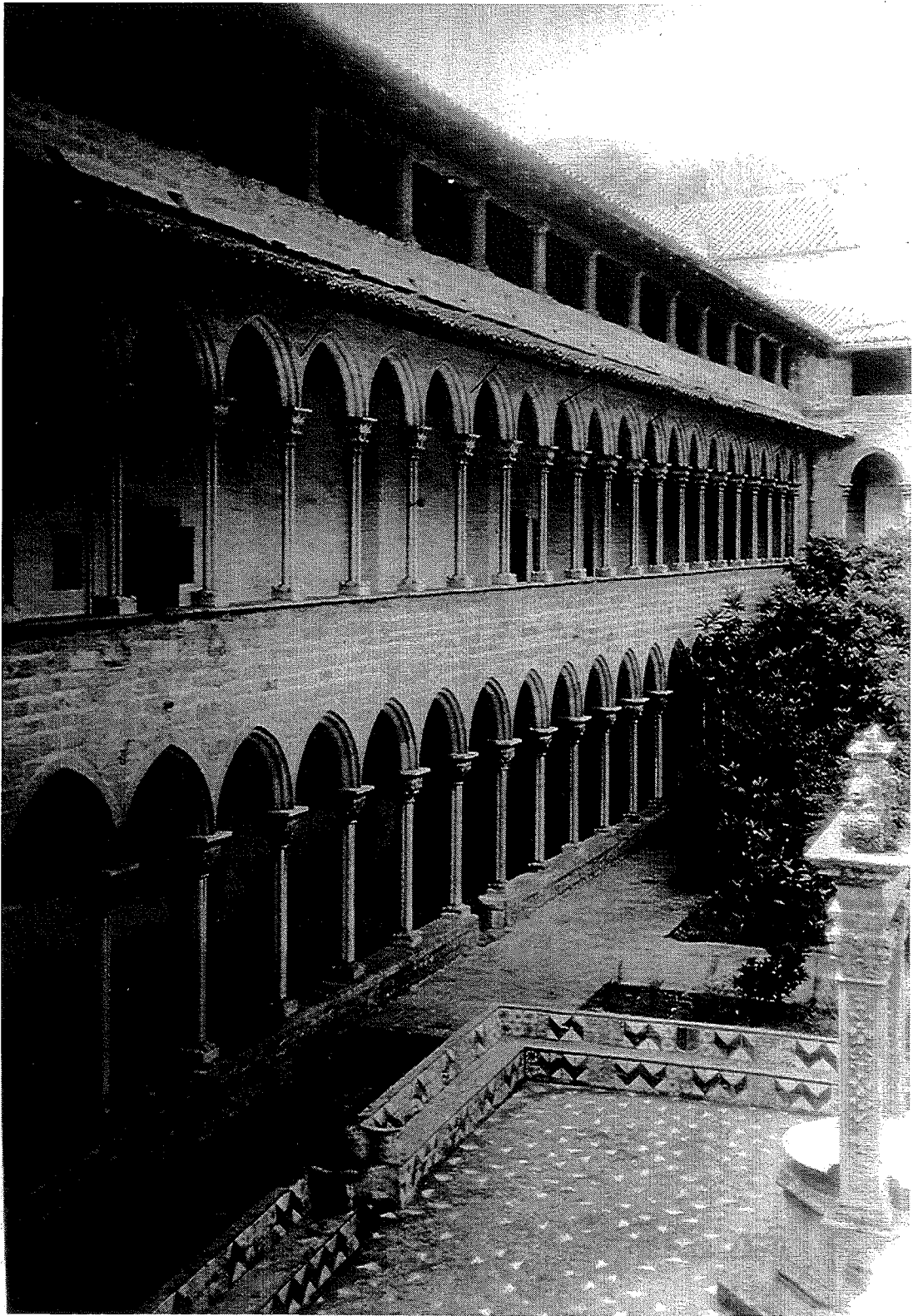
Sor Saurina Vallseca degué entrar al monestir al voltant de l'any 1350, probablement sent una nena, ja que se l'anomena en diminutiu. La seva mort es troba anotada al llibre de defuncions

⁹² AMP, *Inventari d'Instruments de Francesc Taraffa*, I/1, f.199; *Llibre de pergamins*, Llibre 3er, calaix 11, f. 545, Perg. núm. 953.; *Manual 1er de Romeu de Sarrià* (1348-1357), f. 56v.

⁹³ AMP, *Altre Manual 2on de Ramon Forest* (1406-1412), f. 18r-18v; 30, 33v. Es coneix un Jaume Vallseca que disposava d'una nutrida biblioteca de 51 volums que havia heretat dels seus avantpassats i que tenia repartida entre les seves dues cases: la de Barcelona, situada prop de l'església de sant Just i Pastor, i la casa de camp situada a Horta. Aquest Jaume Vallseca va morir l'any 1430, per tant, podria tractar-se d'un nebot de sor Saurina de Vallseca: Batlle, 1981:15-34

del monestir, 9 de març del 1424, per tant, va viure, almenys, setanta quatre anys al monestir on degué morir a una edat certament avançada, al voltant dels vuitanta anys.

Des del 28 d'agost de l'any 1411 va ostentar el càrrec d'abadessa, succeint a Isabel March. Sor Anzizu no fa esment de la seva persona en l'abaciologi de Pedralbes, on després de sor Isabel March hi col·loca a sor Margarida de Montcada.

VII. LA VIDA DE RECLUSIÓ

1. Ingrés al claustre

Un cop escollida l'opció de vida religiosa, el desig de la novícia per ingressar a la comunitat es manifestava en un seguit de formules estereotipades.

El text que presentem a continuació, que apareix al document de donació de la futura abadessa Isabel March, filla del cavaller Jaume March, serveix d'exemple d'allò que es troba repetidament expressat en la majoria de documents d'aquest tipus, al llarg dels anys que analitzem:

Nos, Jacobus Marc et Jacmonus Marc, eius filius, cives barchinone, ab devocione specialem quam in domine gerimus erga sacram religionem monasterii beate Marie de Petralba, ordinis Sancte Clare, territori barchinone, et ut Isabel, filia mei dictus Jacobi Marc et soror mei dicti Jacmon, in dicto monasterio sub habitu sororum ibi receptarum famulatur, et in eodem possit consequi aureolam virginalem, offerimus domina deo et vobis reverenda domine sorori Francischa de Portella, dei gratia abbatisse dicti monasterii, dictem Isabele, filiam mei dicti Jacme March...

Si acceptéssim textualment les paraules consignades en aquest i d'altres instruments semblants, emesos pels pares o tutors de les futures monges, el motiu que les portava a voler a ingressar al monestir no seria altre que la devoció a Déu i a l'orde de sant Francesc i santa Clara, i l'anhel d'assolir l'aurèola virginal.

Sor Anzizu presentava una segona formula, que igualment es troba

¹

AMP, *Manual Zon de Romeu de Sarrià* (1357-1365), f. 18r-19v.

en documents d'aquest període, on en termes molt similars als anteriors, s'expressava el desig d'ingressar i viure amb humilitat, escollint la vida que havia seguit Magdalena, i per seguir l'esperit de sant Francesc.²

Però aquest desig no era una manifestació clara de la voluntat de la pròpia oblata sinó, com ja hem apuntat, en la majoria dels casos, la dels seus donadors. Tot i això, tal com expressa Penelope Johnson, pensar amb el sentit modern, que significava el discerniment i la decisió personal en l'elecció de la vida monàstica o qualsevol altre acte, pot resultar un anacronisme. La família medieval sabia molt bé, que era el millor pels seus membres, i aquests ho acceptaven com a part de l'estratègia familiar.³ Com hem exposat amb anterioritat, és difícil acceptar que les novícies que ingressaven a molt curta edat, ho fessin plenament mogudes pels sentiments que s'expressaven en l'acte d'ingrés, sinó per a satisfer el desig dels pares, ja fos, efectivament, un interès religiós, o de caire més prosaic: la necessitat de "col·locar" a un dels seus membres amb unes condicions més assequibles que el matrimoni. Pel que respecta a les classes benestants l'interès podia residir en el fet d'introduir-se en una esfera més de poder, si el monestir era prou important, com era el cas de Pedralbes.

Alguns casos indiquen que la vocació religiosa exercida de forma lliure, existia realment. Un exemple molt clar és el d'Elienor Puigmutó que havia ingressat el 21 de setembre de l'any 1396 i, segons la fórmula d'oblació que recull el document, ho va fer moguda per una devoció especial i per servir a Déu, "amb el consentiment dels pares". És l'únic cas que hem trobat en el que tal consentiment s'expressi tant clarament, però és demostratiu de l'existència de noies solteres que volien professar per voluntat pròpia. La mateixa novícia, tres anys més tard, va fer renúncia expressa a qualsevol dret sobre l'herència dels seus

² Anzizu, 1897: 87-88.

³ Johnson, 1991: 27.

pares dels que havia rebut un violari a l'ingressar.

El document és també curiós en un altre aspecte ja que va anotar el detall de la rebuda que la monja va dispensar als seus pares "*in loco vocato Portal del Monastir que est in capite gradarii sive scale*".⁴ Sembla doncs, que Elienor no els va rebre segons manava la regla, al parlador, sinó que, prescindint de la clausura, ho va fer a la porta del monestir, amb consentiment de l'abadessa. Era aquest fet una mostra de relaxació o l'hem d'entendre com una senyal de demostració per part de la monja, del fet que no romania tancada per imposició de la regla sinó per pròpia voluntat personal?.

Les dues postures no semblen excloents. Certament, el moment en que es produïa el fet era més permissiu en aquest aspecte que ho seria posteriorment, on per qüestions com aquestes es va acusar a l'abadessa i el conjunt de la comunitat d'una certa relaxació de les normes, però no descartem tampoc la possibilitat que es tracti d'una postura més personal, ja que era precisament aquesta monja qui havia expressat la seva voluntat d'ingrés sense cap coacció.

En el cas de les vídues que decidien professar després de la mort del marit, s'hi podria veure *a priori*, encara d'una forma més clara, aquesta voluntat de recloure's voluntàriament en el convent; tot i això, tal apreciació s'hauria de matitzar. Certament, els casos de dones-vídues que van professar a Pedralbes al llarg del període que analitzem, són poques, i en la seva majoria, pertanyents a l'aristocràcia. No sembla haver-hi dubte en aquests casos, que van optar per la vida religiosa de forma lliura i més, en el cas de Pedralbes, si es tractava de familiars de la reina.

També sembla que va entrar voluntàriament, sor Francesca Arnau, membre de la burgesia urbana, ja que, tal com hem indicat anteriorment, la documentació és testimoni de les bones relacions

⁴ AMP, *Manual 4art de Tomas Rostet* (1392-1399), f. 82r-83v; *Manual 1er de Ramon de Forest* (1399-1404) f.15r-17r

que existien amb la família del marit, que tal vegada li podien haver reclamat l'herència. En el seu cas, la seva edat, probablement avançada per contreure un nou matrimoni, li va poder facilitar el poder escollir l'opció d'ingressar en un monestir, potser responent a una autèntica vocació religiosa, però també al desig de viure una vida més protegida que si romania vídua.

Aquesta última possibilitat és la que sembla més plausible per explicar l'entrada de sor Geraldina Storga. Tampoc en aquest cas, no es pot desestimar un autèntic anhel de consagració personal a Déu, però el fet d'ingressar amb la totalitat de les seves filles porta a pensar que la inexistència d'un membre masculí a la família els podia haver portat a buscar la protecció del claustre, donat que ser vídua era, també, ser vulnerable.

Aquesta sensació de protecció que oferia el monestir a certes dones, l'ha constatada Penelope Johnson a l'àrea del nord de França. Aquesta autora que ha dut a terme un anàlisi d'un bon nombre de monestirs femenins de diferents ordes, fundats en aquesta zona al llarg de l'edat mitjana, també observa que l'entrada de vídues es devia al fet de trobar-se en una situació que elles jutjaven "perillosa", i consideraven el monestir com un lloc de refugi i fugida d'una vida que podia haver estat molt dura. En la mateixa direcció Maria Luisa Bueno, en estudiar "la realitat humana" de les dones que van habitar el monestir de Santa Maria de las Dueñas de Zamora, arriba a la conclusió que al llarg dels segles XII i XIII hi havia un gran component de soledat en les dones que portava a moltes d'elles a escollir entrar en un monestir: les vídues per la inseguretats que els reservava el destí després de perdre l'home, les solteres per la precarietat de la vida sense un marit.⁵ En el cas de Pedralbes, més que la sensació "d'inseguretats" que, certament, podien haver experimentat algunes de les que optaven a ingressar-hi, en la majoria dels casos es donaria un desig de fugir de "la soledat" i retrobar-se, en un espai de dones, amb d'altres membres de la

⁵ Johnson, 1991: 28; Castillo Gomez, 1989: 219; Bueno Dominguez, 1989: 231-245.

família.

Fossin quines fossin les circumstàncies que portaven a una novícia a ingressar, la regla donava per suposat que eren conscients del pas que anaven a donar i de la duresa que això comportava, d'aquí que exigís un coneixement total dels principis de la regla de manera que, un cop haguessin professat, no al·leguessin ignorància en el seu compliment.

Segons el mateix text reglar totes les dones podien ser admeses, a excepció d'aquelles que fossin considerades inconvenients per qüestió d'edat, malaltia, o alguna altre qüestió a judici de la comunitat, excepció feta que un precepte de l'autoritat superior no dictaminés el contrari. No li estava permès a l'abadessa escollir les novícies sense el consentiment de les monges o, almenys de dues parts d'aquestes, per tal d'acabar amb la simonia, molt estesa en el si de l'església.

Aquesta era la norma, però com hem vist l'excepció era la norma a Pedralbes, on en un primer moment les monges van ser escollides per la pròpia reina que d'aquesta manera va poder crear un monestir a la seva mida. Posteriorment, aquest dret va recaure en l'abadessa i, almenys pel que es refereix a les monges "de cor", aquelles que realment tenien un pes específic dins la comunitat, eren seleccionades entre determinades famílies que constituïen clans dins el monestir.

Un cop admesa la postulant, ingressava al convent i com a primer gest li eren tallats els cabells i se li donaven les noves vestidures reglars. Tot i això, la seva entrada no era encara definitiva i havia de passar un any abans no pogués fer el vots definitius, sempre que comptés amb l'edat reglamentària estipulada en dotze anys. Entretant la novícia no podia ser admesa a Capítol, i se li adjudicava una mestra que li hauria d'ensenyar els principis de la regla perquè després *no s'escusen de ignorància*. De l'existència d'aquesta mestra se'n feia reso el document redactat l'any 1348, en el que Pere Era feia una

donació a totes les monges del monestir, però, especialment, a la seva filla Blanca i a la "mestra" d'aquesta, Agnès ça Rovira.⁶

Durant aquest període la postulant encara podia decidir abandonar la comunitat o podia no ser admesa per aquesta, com contemplava el document de donació de les dues germanes Saurina i Blanca Corbera. La comunitat en acceptar el violari donat pel tutor de les dues novícies es comprometia a fer signar un document a Blanqueta en el que es recollia que quan aquesta complís els dotze anys i pogués professar, faria renúncia a qualsevol demanda sobre els béns paterns, però si aquesta no ho volia fer, no seria admesa per la comunitat i en aquest cas, es retornaria la part de violari que li pertocava al seu tutor.⁷

Passat l'any, si no hi havia inconvenient per cap de les dues parts, en una cerimònia presidida pel bisbe, la novícia feia professió en les mans de l'abadessa, davant de tota la comunitat. No hem trobat cap document que faci esment de les paraules de jurament de la nova monja, pel que pensem que podien ser les mateixes, o molt similars, a les que apareixen a la còpia vernacla de la regla que conserva el monestir. Segons aquest text en l'esmentada posició de reconeixement de senyoria a l'abadessa, la novícia recitava el següent:

Io, sor aytal, promet a Déu e a madona sancta Maria e a monsenyer sent Francesc e a madona santa Clara e a tots los sants e a vos Madona, viure sots la regla al nostre orde atorgada per lo senyor Urbà papa quart tots temps de la mia vida, en obediència, sens propri e en castedat,⁸ e encara, segons que en aquela matexa regla és ordenat, sots clausura.

⁶ AMP, *Manual 1er de Romeu de Sarrià* (1348-1357), f. 35v-36. D'aquest document ja n'hem parlat extensament perquè gràcies a ell tenim notícia de les probables conseqüències que el brot de pesta bubònica del 1348 va ocasionar entre les monges del monestir.

⁷ AMP, *Manual 1er de Romeu de Sarrià* (1348-1357), f. 177v-180r. Vegeu apèndix documental.

⁸ AMP, *Llibre de la Regla*, R/25. Dins el capítul: *Del poder de la abadessa*.

La mateixa fórmula havien de recitar les monges servicials, però sense el darrer vot, el de la clausura.⁹

Va ser precisament, aquest darrer vot que caracteritzava a les monges clarisses, el que provocaria més conflictes amb les autoritats eclesiàstiques, en no ser seguit per les monges amb el rigor que la regla dictava. La resta dels vots eren comuns a tot l'orde monàstic, tant masculí com femení: obediència, castedat i pobresa, seguint els principis dictats per sant Benet en la seva regla. Cal ressenyar que en el cas de les monges clarisses, la paraula "pobresa" havia estat substituïda pel concepte més ampli de "sens propi", ja que tal com hem vingut analitzant, la regla d'Urbà IV admetia els béns sempre que fossin de la comunitat i no propietat particular de la monja.

Com es complien aquests vots un cop la monja havia ingressat a la comunitat de forma plena i definitiva, i com s'organitzava l'existència diària és una altra de les qüestions a tractar.

Per intentar un primer apropament a la vida a l'interior del claustre, disposem de diversos textos normatius que determinaven el marc legal en el que la comunitat organitzava la seva vida quotidiana: la pròpia regla, les ordinacions de la reina i diferents privilegis apostòlics, els quals ja hem tractat detingudament en la primera part d'aquest treball. Però tal com hem exposat, com a tot text normatiu, aquests presenten unes limitacions ja que el que regulen no s'havia de correspondre, necessàriament, amb la realitat, sinó amb una concepció imaginària d'allò que es pretenia que fos.

Dins encara dels textos normatius, l'arxiu del monestir conserva

⁹

Sobre el paper que representaven aquestes monges dins el si de la comunitat n'hem fet referència en l'apartat que tractàvem les constitucions de l'esmentat papa Benet. Aquestes monges donarien pas a les llegendes que com elles, feien les tasques de "servei" dins la comunitat però a partir d'aquell moment ja no els estava permès sortir del claustre.

un interessant document annexat al llibre de la regla, que tot i presentar els mateixos problemes que al·ludíem, ens permet entreveure certs aspectes de la realitat a l'interior del claustre justament, a través d'allò que es volia regular per tal que no passés. Si observem, doncs, el text amb les degudes reserves, podem apreciar certs detalls particulars que difícilment recullen altre mena de documents.

A banda dels aspectes que apareixen reflectits en aquest text, altres detalls de la vida quotidiana van quedar impresos en documents de molt diferent caire. Ens referim per exemple a les relacions entre les monges i el seguit de persones que sense haver professat, convivia amb elles, les serventes i les esclaves. L'existència d'aquestes persones dins la clausura era prou important com perquè l'intent de suprimir-les provoqués gran malestar a la comunitat.

El tema de la clausura o la possibilitat que el monestir hagués pogut constituir un centre de cultura per a les pròpies monges són altres aspectes a tenir en compte, dels que també disposem d'una certa informació. La comparació d'aquells actes i conductes que el text normatiu de fra Guillem de Salanova pretenia corregir -i que, per tant, eren reals o podien ser-ho, segons el seu criteri- i allò que testimonien la resta de documents, permet una aproximació a la realitat del claustre al llarg dels anys que analitzem.

Creiem interessant comentar en primer lloc aquest text normatiu que tracta diversos aspectes de la vida diària de les monges, des del punt de vista d'una persona aliena a la comunitat, per passar, en un segon apartat, a tractar alguns temes en concret, a través del testimoni deixat per les pròpies monges en la seva existència diària.

2. La vida a l'interior del monestir: La visió de fra Guillem de Salanova.

Cronologia del document

Dins el mateix còdex de la regla, i a continuació de les còpies de les cartes del cardenal protector i del ministre general dels fra menors, es troba un darrer document que revesteix una excepcional importància per tractar-se d'unes *Ordinacions* o *Institucions*, tal com les anomena el mateix text, redactades pel ministre provincial d'Aragó, fra Guillem de Salanova¹⁰.

L'interès de l'escrit es troba en el fet que reflexa certs aspectes de la vida quotidiana del monestir al llarg dels anys que analitzem. A diferència de la resta d'instruments que recollen un seguit de normes per a regir la vida de les comunitats, aquest fa referència a les possibles infraccions que les monges podien cometre d'aquestes lleis, i dictava els càstigs que s'havien d'aplicar en cada cas.

No obstant això, cal considerar que allò que el ministre podia haver estimat com a fet punible, no necessàriament s'ha de prendre com a fet demostratiu del que s'esdevenia en realitat al monestir, ja que cal tenir en compte el component subjectiu de les seves apreciacions. Tot i amb això, hem d'acceptar com a vàlid que les ordinacions i càstigs que imposaven aquestes *Constitucions* necessàriament havien de respondre a la legislació i mentalitat de l'època.

El problema principal que presenten aquestes *Constitucions* és el de la seva datació. El text és incomplet, li manca justament la part final on sens dubte hi devia aparèixer la data de la seva publicació. D'altra banda, no coneixem per ara cap altra còpia

¹⁰

AMP, *Llibre de la Regla*, R/25: *Constitucions de Fra Guillem de Salanova, Ministre Provincial d'Aragó.*

del document, i no podem excloure la possibilitat que hagués estat escrit expressament per a Pedralbes, malgrat que al llarg del fragment que s'ha conservat no apareix cap esment del monestir. Si bé el problema podria quedar resolt en indicar-se el nom del provincial que les va redactar, com hem dit, Guillem de Salanova, no es té, per ara, cap coneixement de la seva existència.

No és aquest un fet rar tractant-se d'aquestes èpoques, ja que en molts dels casos el coneixement d'un ministre provincial, o de qualsevol altre personatge que hagués ocupat un càrrec dins l'orde, es basa en un únic esment en un document conservat, en molts dels casos, per atzar. Si com en el cas de Pedralbes, a aquest document li manca la data, difícilment es pot saber els anys en què aquell personatge va exercir el càrrec. Al llarg dels segles XIII i XIV, si bé es coneixen molts dels ministres de la província franciscana d'Aragó, queden encara molts buits; en un d'aquests, cal situar fra Guillem de Salanova.¹¹

Podem recórrer a dues formes més d'anàlisi per intentar datar el text: el paleogràfic, tot comparant-lo amb la resta de documents que conté el manuscrit de la regla en el qual es va incloure, i el del propi contingut.

Respecte a la paleografia, hem de dir que les conclusions que se'n poden extreure només es poden tenir en compte de forma cautelosa i a tall d'hipòtesi, ja que sembla tractar-se d'una còpia i no del document original. Ens basem per afirmar això, en el fet que la mà que va escriure les esmentades *Constitucions* al

11

La província franciscana d'Aragó ha estat estudiada per diversos autors des del segle XVIII. La primera investigació que cal considerar és la del pare Coll, editada l'any 1378, que es va centrar en els anys 1200-1330: Coll, 1738. Francesc de Marca, va seguir l'estudi amb un altre volum que continuava cronològicament l'anterior i anava des del 1400 al 1759; Marca, 1764. Més recentment, Sanahuja va publicar una nova història on es feia un compendi de les dues anteriors i les actualitzava. Ens hem de basar per al nostre estudi en aquesta darrera obra que encara no ha estat superada: Sanahuja, 1959.

manuscrit sembla la mateixa, o una altra que seguia una tècnica molt semblant a la que va redactar les conegudes cartes franciscanes, cosa que semblaria indicar que no va poder passar massa temps entre una i altra redacció. Si tenim en compte que aquestes cartes dataven de l'any 1263, sens dubte ens trobem davant unes còpies. El mateix sembla que s'hagi de pensar de les Constitucions de Guillem de Salanova que es troben a Pedralbes; però si bé les còpies de tots aquests documents semblen coetànies, no creiem que els documents originals corresponguin al mateix període, sinó que el text que tractem es degué redactar anys més tard que aquelles cartes, potser quasi al mateix temps que la pròpia còpia que es a troba a l'arxiu.

Si ens fixem amb la resta de documents que componen el manuscrit, observem que el text de la *Regla* i la còpia llatina de les *Constitucions* del papa Urbà semblen haver estat escrites al mateix temps i potser, per la mateixa mà. Contràriament, la còpia catalana del mateix document va ser feta per un altre escrivà, però la forma no difereix massa, tot i utilitzar un mòdul més petit. L'estil d'aquest darrer text és únic, i difereix també del de les cartes i les *Ordinacions* de Salanova, que com hem dit, s'assemblaven entre si.

Si exceptuem els curts paràgrafs referents a la promulgació de les ordinacions benetianes de l'any 1337, que semblen no tenir res a veure amb la resta dels documents i que s'intercalaren posteriorment en el text, podem observar unes característiques similars entre tots els escrits del manuscrit en allò que respecte a la forma i la decoració de les majúscules inicials que encapçalen alguns dels capítols. També la tinta i els colors emprats: el blau, el vermell i el malva, són els mateixos en tots els casos. Aquesta decoració, que ens atrevim a dir que és sempre idèntica, sembla indicar que els diferents escrits del còdex degueren ser redactats en un mateix *scriptorium* i en un espai de temps no massa llarg, posterior sens dubte, al 1337, moment en què daten les constitucions del papa Benet.

Podríem pensar que com a conseqüència de la reforma d'alguns dels punts de la regla que van comportar les constitucions del papa Benet, es va poder considerar la necessitat de redactar unes còpies, tant del propi text de la regla com de les noves ordinacions, expressament per al monestir de Pedralbes, primer en llatí i a continuació, però amb un mòdul més petit per no restar rellevància als dos documents principals, s'hi va afegir una còpia en llengua vernacle per tal que arribés fàcilment a totes les monges. Entremig d'aquestes dues versions, cap als mateixos anys 1337-1338, s'hi va incloure l'acceptació d'aquestes normes per part de la comunitat, probablement redactat pel propi notari del monestir.

Tot i que com hem exposat, la lletra de les cartes i les *Ordinacions* difereix notablement de la resta, també s'hi observa el mateix estil artístic de les inicials així com idèntics colors. Tot plegat ens porta a concloure el que hem vingut apuntant, que els diferents textos degueren ser manuscrits per un mateix escriptori tot i que per diferents mans, i que el temps transcorregut entre ells no va poder ser massa llarg, encara que els dos darrers, les cartes i les constitucions de Guillem de Salanova, es van poder afegir al còdex posteriorment a la resta.

Som conscients que aquest raonament topa amb el fet que còpies similars d'aquestes cartes franciscanes es troben annexes al text de la regla en d'altres monestirs, com ara el de la Toscana, cosa que semblaria indicar que els dos textos anaven paral·lels; però tampoc això és decisiu ja que el tema de la custòdia de les monges pels frares, tot i haver quedat aparentment resolt amb les esmentades cartes, seguia vigent i va ser necessari que l'any 1317, el papa Joan XXII redactés una nova butlla, la *Tenorem Quarumdam*. Després d'això, encara va seguir suscitant controvèrsia, com ho demostra un nou decret del pare provincial del 1425 sobre la mateixa qüestió. En aquest document es feia igualment referència a una altra carta del 29 de març del 1306

que tractava del mateix tema¹². Si la polèmica seguia vigent ben entrat el segle XV, podem pensar que les cartes, que eren els documents claus als quals remetrien tota la documentació posterior, es podien haver inclòs al còdex en qualsevol moment, potser precisament per donar més validesa a les *Ordinacions* que anava a dictar el ministre provincial, ja que en aquestes es recordava a les monges que la Visita i la correcció dels convents de menorettes pertocava als fra menors. Tampoc podem descartar que al mateix moment que es va fer la còpia de les *Ordinacions* de Salanova, es fes una nova còpia de les cartes que podia substituir-ne una altra d'anterior. Davant d'això sols resta l'anàlisi del contingut per poder aportar alguna informació més que ajudi a la datació de les *Ordinacions*.

L'objectiu d'aquest document, tal com després analitzarem, era el de rectificar una sèrie de comportaments que anaven en contra de la regla. Sembla, segons el visitador, que s'havia produït una relaxació en el règim intern de la comunitat i fonamentalment, d'alguns punts essencials de l'esperit de la vida conventual: la clausura i el silenci.

Aquestes acusacions eren força generalitzades a les darreries del segle XIV, i no només afectaven els monestirs de clarisses, encara que justament es reponsabilitzaven els fra menors d'haver permès una certa dissipació als convents que visitaven. Però també s'aprecien incriminacions d'aquest tipus als altres ordes dels quals se n'han fet estudis. Aquest és el cas, del qual tornarem a parlar més endavant, del monestir femení cistercenc de Montsant de Xàtiva, quan en unes Visites Pastorals del darrer decenni del segle XIV i dels primers anys del següent, el visitador reprenia les monges per qüestions similars a les de Salanova.¹³

¹² Sanahuja, 1959: 260. L'autor dóna com a referència de la carta de 1306, el perg. núm. 899 del fons del monestir de Santa Clara.

¹³ García-Oliver, 1991: 133-156.

També el monestir de Santa Clara de Lleida va rebre per aquests anys, el 5 de maig de l'any 1381, unes *Constitucions* de mans de fra Pere, vicari general de Catalunya i fill del rei Jaume II.¹⁴ Malauradament, no coneixem el contingut d'aquestes ordinacions, però ens atreviríem a dir que havien d'anar en el mateix sentit, d'intentar pal·liar una possible relaxació, sobretot del vot de clausura. Creiem que això cal relacionar-ho amb el conflicte que es va produir pocs anys més tard, el 1384, entre els estudiants de la ciutat de Lleida i les monges d'aquest convent de Santa Clara. Segons testimonis, aquells, emparant-se en certs privilegis, acudien al convent a certes hores per parlar amb alguna de les monges de forma "poc exemplar"; a més, les escridassaven amb signes o xiulets. Aquests fets van portar que l'abadessa i la comunitat acudissin a l'Infant Joan d'Aragó, que el 18 de març d'aquell any es trobava a la ciutat, perquè prohibís als estudiants realitzar aquests actes sota pena de desterrament.¹⁵

Si tornem al propi monestir de Pedralbes, tal i com hem vingut dient, en iniciar-se el segle XV el cenobi era objecte de comentaris sobre la necessitat d'una reforma que, finalment, va portar a la destitució de l'abadessa l'any 1409.¹⁶

Fora ja de la corona catalano-aragonesa, es troben també d'altres exemples de primers intents de reforma, per tal de pal·liar la

¹⁴ El vicariat de fra Pere d'Aragó és controvertit, així com la seva pròpia figura. Fill del rei Jaume II, va entrar a l'orde franciscà a principis de l'any 1358, on va arribar a tenir gran poder degut a unes "suposades" revelacions que van forçar el papa Urbà V a retornar des d'Avinyó a Roma el maig del 1367; però no va poder evitar el cisma de la mateixa església i la constitució, durant un llarg període de temps, de les dues Seus d'Avinyó i Roma. Ell mateix va ser sempre partidari del pontífex romà i va reforçar la coneguda "indiferència" del rei Pere el Cerimoniós perquè, almenys en els estats de la corona d'Aragó, es tractessin per igual els representats dels dos pontífex, i que el rei no es decantés mai per cap d'ells. Pou y Martí, 1991 reed.: 347-396; Ivars, 1928, XXIX: 21-97.

¹⁵ Sanahuja, 1959: 767.

¹⁶ Anzizu, 1897: 115-122.

laxitud normativa en la qual havien caigut diversos monestirs de clarisses. Per la influència que va exercir sobre d'altres convents, citarem el cas del monestir de Santa Maria la Real de Tordesillas, a la província de Valladolid, fundat pel rei Pere I de Castella l'any 1362, i que després d'uns anys d'estricta observança de la regla, cap al darrer quart del segle va començar a ser objecte d'incriminacions per una certa relaxació; poc després s'iniciaren uns primers intents de renovació que, com en el cas de Pedralbes, es durien a terme al llarg del segle següent.¹⁷

Tenint en compte tots aquests exemples que, sens dubte, s'han de posar un cop més en relació amb la confusió generalitzada que patia l'església com a fruit del cisma papal, ens atrevim a plantejar, amb la deguda cautela, que aquestes *Constitucions* van poder ser escrites cap al darrer quart del segle XIV, tot coincidint amb aquesta atmosfera de relaxació. L'emissió de constitucions i decrets de visites al llarg d'aquests anys i els següents en són una prova eloqüent.

Respecte dels ministres provincials que van exercir al llarg d'aquest període, observem que a la segona meitat del segle XIV, hi apareixen alguns buits. Per exemple, entre 1350 i 1358, i també, entre 1386 i 1393. Pel que hem vingut exposant, ens inclinariem per situar fra Guillem de Salanova com a ministre provincial d'Aragó en aquest darrer període. L'any 1390 un fra Guillem ocupava el càrrec de custodi de Barcelona, però és anomenat Guillem d'Aragó. Tot i que no sembla tractar-se del mateix personatge, potser tampoc s'ha de descartar totalment aquesta possibilitat¹⁸.

Els temes que recullen aquestes *Constitucions*, semblen tenir un clar paral·lel amb les Visites Pastorals del monestir valencià a dalt esmentat; això i els nombrosos exemples de visites

¹⁷ Uribe, 1985: 217-347.

¹⁸ Sanahuja, 1959: 271.

pastorals a parròquies d'aquest període on, a la part final, es dictaven un seguit de disposicions per corregir certes situacions o comportaments, ens fa pensar que el text de Pedralbes correspon a la part dispositiva final d'una d'aquestes *Visites* del ministre provincial, encara que va ser concebut com un document autònom, tal com mostra l'encapçalament.

Trobem d'altres exemples de documents on es dictaven penes per algunes infraccions, com és el cas dels Estatuts del monestir de clarisses de Cassés, a Carcassona¹⁹, però en aquest cas es tracta d'un apartat més dins el conjunt normatiu que suposen unes constitucions que, a l'igual que la pròpia regla, regulaven tots els aspectes de la vida de la comunitat. No creiem que l'exemple de Pedralbes s'hagi de considerar com a part d'un *Constitucions* d'aquest tipus.

En el cas que la data del document no fos la que proposem, sinó que es tractés de la còpia d'un document anterior, tal com havia passat amb les cartes, el fet de redactar-lo novament, faria pensar, com en el cas d'aquelles, que el seu contingut estava encara vigent al segle XIV, i que es devia considerar important el seu coneixement, d'aquí que s'inclogués en el manuscrit juntament amb la resta dels textos normatius importants per al monestir: la *Regla*, les *Constitucions* del papa Benet XII, les cartes franciscanes que establien la relació entre el primer i el segon orde i finalment, les *Ordenacions* de fra Guillem de Salanova.

¹⁹

Bocquet, 1959: 270-271.

Contingut

El document s'inicia amb una part introductòria on s'exposen de forma clara els motius pels quals va ser redactat. A continuació, i dividit en diversos apartats, sense rúbrica però encapçalats per una Majúscula inicial, el visitador va anar dictant un seguit de normatives amb les penes que corresponien a cada cas si les monges les infringien.

L'exposició dels diferents assumptes no semblen respondre a un ordre premeditat, tot i que es pot observar un cert agrupament d'algunes de les qüestions. Hem cregut que per donar una major coherència a l'estudi era preferible tractar els diferents assumptes que planteja de forma temàtica, tot fent referència al capítol corresponent que, degudament numerats, hem transcrit a l'apèndix documental.

Objecte del document

El primer punt marca de forma clara el motiu pel qual es va redactar el document. El visitador inicià l'escrit tot recordant a les monges que, segons els manaments del Salvador, l'entrada a la vida eterna només estava oberta a aquelles que seguissin una observança estricta de les lleis. Per aquest motiu i per caritat envers elles, havia decidit dictar algunes normes per tal que fossin observades com a regla²⁰, ja que entenia que fins aquell moment no s'havien complert amb suficient rigor les normes de conducta establertes. Davant la possibilitat que alguna monja fos negligent amb aquestes normes, dictava un seguit de càstigs per tal que, almenys per temor d'aquests, s'hi veiés obligada. Segons això, aquella que ometés el compliment dels estatuts durant un

²⁰

Entenem que la paraula *regla* no s'ha d'entendre aquí com la *Regla* en majúscules, ordenació suprema de l'orde, sinó amb el significat d'obligació.

cert temps, sense una llicència obtinguda de l'abadessa, després que aquesta hagués considerat que es tractava d'una causa raonable, havia de ser castigada a dejunar durant tot un dia, a pa i aigua: *[qui] omittat statutis temporibus, ni obtenta ex causa rationabili licencia abbatisse, et quecumque contraferit, una die ieiuniet in pane tantum et aqua*²¹.

El tema que aquí es planteja, el de la relaxació de les normes existents, és el mateix que s'apuntava a les esmentades visites del monestir de Montsant de València. En la primera d'aquestes de l'any 1390, el representant de l'abat del monestir de Valldigna, de la branca masculina del mateix orde cistercenc -a qui el papa Joan XXII havia encomanat expressament el cenobi femení a causa de la *propter fragilitatem sexum*-, argumentava que els vots de castedat, obediència i pobresa, s'havien relaxat i, per tant, no se seguien els ideals monàstics.²² Les referències al compliment d'aquests mateixos vots i al de clausura, es van succeint també al llarg de les ordinacions de Guillem de Salanova.

Sobre el règim intern de la comunitat

Segons aquestes ordinacions, era necessari que en primer lloc es complís d'una forma més rigorosa el règim intern establert al monestir. Com sabem, en el cas de Pedralbes aquest règim estava perfectament regulat no només per la pròpia regla i posteriorment per les constitucions del papa Benet, sinó també per les fundacions de la reina Elisenda. A més, s'havien de tenir presents també els privilegis i excepcions atorgats pel papa o d'altres dignitats apostòliques.

En d'altres monestirs, com per exemple el de Cassés a Carcassona,

²¹ Vid cap. 1.

²² García-Oliver, 1991: 135-137.

no existia tal diversitat de textos normatius sinó que tots ells, inclosos els privilegis, es trobaven recollits en uns estatuts. La primera versió d'aquests va ser redactada l'any 1333, per l'arquebisbe de Tolosa i, posteriorment, cap al 1345, es van retocar quan l'esmentat monestir va passar de l'orde benedictí al de les clarisses urbanistes²³.

Les Hores Canòniques

Seguint el text de Pedralbes, aquest règim intern havia d'incloure com a primera obligació el compliment de les *Hores Canòniques* que, si atenem a les seves objeccions, no es devien fer ni amb el rigor, ni amb la puntualitat necessàries. Textualment ordenava que les dones es reunissin a les Hores, a excepció feta de les malaltes i les febles. Això ho havien de fer en sentir el primer toc de campana; en aquell moment, havien de deixar tota feina que estiguessin fent, excepte aquella monja que hagués obtingut una llicència especial per romandre fora de la celebració.

Durant la celebració de les Hores -que segons la regla comprenien: Matines, Laudes, Prima, Tercia, Sexta, Nona, Vespres i Completes²⁴- les monges que sabien cantar havien de fer l'ofici diví segons la tradició dels fra menors, i la resta havien de resar diversos parenostres. Aquest ofici, que com ja hem dit anteriorment seguia la tradició romana, començava amb el salm L: *Deus in adiutorium meum intende....* És precisament abans de començar aquesta frase que el visitador manava que les monges estiguessin ja totes al cor. La que arribés una mica tard havia de fer una genuflexió davant l'altar i saludar la verge tres vegades. Si alguna, malgrat sentir el toc de campana no

²³ Bocquet, 1959: 244-246.

²⁴ AMP, Llibre de la Regla, R/25, a l'epígraf: *En qual manera les sors deuen dir lo divinal offici.*

participava en la celebració sense tenir l'esmentat permís, aquell mateix dia se l'havia de castigar en la primera refecció, sense poder beure vi, o bé hauria de menjar asseguda al terra.²⁵

El menjar en comunitat

L'aspecte del menjar és novament esmentat al capítol tres. En aquest cas es reprova el fet que alguna monja arribés tard al refetor. S'especifica que la que no hi accedís abans que la majoria hagués començat a menjar, ja fos al dinar o al sopar, en aquell àpat se li prohibiria beure vi o bé, la ració de vianda corresponent. Si alguna arribava després de la benedicció del vi, igualment en aquell àpat no se li permetria beure aquesta beguda, a no ser que l'abadessa jutgés que tenia una excusa suficient.

Precisament l'aspecte del menjar era, com ja havíem observat en el seu moment, el que menys es tractava a la regla, on només es dedicava un apartat: *Del deiuni e de la abstinència d'elles*, a parlar dels dies en què les monges havien de fer dejuni o abstinència.²⁶

És interessant de ressaltar d'aquest apartat el fet que implícitament s'ordena que totes les monges mengin juntes, a la mateixa hora i les mateixes coses. Aquest és un punt que no observem a la regla però que era una constant a tots els ordes monàstics des de la reforma benedictina. L'existència del refetor és un fet comú a tots els monestirs. No obstant, sabem que a Pedralbes aquest costum no es devia complir ni probablement tampoc després d'aquesta visita, sempre que acceptem la data dalt proposada. Ratificaria aquesta idea el fet que al darrer quart del segle següent, quan el rei Ferran va instigar una nova reforma del monestir, s'acusava les monges d'idèntics motius que

²⁵ Vid. capítol. 2.

²⁶ AMP, *Llibre de la Regla*, R/25.

en aquestes constitucions. Entre aquestes inculpacions hi havia la que no menjaven juntes. Precisament sor Anzizu recull un document on es diu textualment que: *lo jorn beneyt de Sant Johan (1494) començaren á menjar totes les monjes en comunitat dos cabrits, dos formatjes y fruyts, i que uns dies després: se compraren 40 culleres de fust, per les monjes.*²⁷ Aquest fet demostra que malgrat els desitjos del visitador les prescripcions no es degueren complir en molts dels casos, com ara aquest.²⁸

L'alimentació

Relacionat també amb aquest aspecte hi anava un altre manament en el qual es prohibia expressament que cap monja pogués cuinar per a ella mateixa, i menys encara, qualsevol classe de carns o altre menjar que no estigués d'acord amb el que estava permès, si no havia obtingut un permís prèviament. En cas contrari, l'abadessa ho hauria de distribuir entre les altres sors, segons el seu criteri. A més la inculpada s'hauria d'abstenir de vi durant tota la jornada.²⁹

El Capítol

Un altre aspecte d'ordre intern al que fa referència fra Guillem és el del Capítol al qual obliga a assistir totes les monges, exceptuades les malaltes: *Ad capitulum autem omnes teneantur venire,*

²⁷ Anzizu, 1897: 120. Aquesta notícia es troba dins el marc de la reforma de què va ser objecte el monestir a les darreries del segle XV, però es troba fora de l'horitzó cronològic del nostre estudi. No obstant, és interessant de remetre'ns a ell per comprovar com les monges seguien sent acusades de les mateixes faltes un segle més tard. La primera reforma doncs, no degué ser massa acceptada.

²⁸ Vid. capítol 3.

²⁹ Vid. capítol 12.

preter infirmas; però cap monja podia parlar si no se li havia concedit un permís: *Nec alicui ibi loqui liceat ante obtentam licentiam*. Si alguna gosava fer-ho, se l'hauria de castigar a resar dreta i amb humilitat set salms amb lletania.³⁰ Del que es desprèn de l'apartat següent, no devia ser tan fàcil aconseguir mantenir l'ordre al capítol, on es devien produir baralles i enfrontaments verbals; davant d'això, el frare ordenava que a les que allà s'haguessin barallat o insolentat amb paraules o acusat entre elles, se les hauria de castigar a reconèixer la seva culpa davant el propi capítol i a guardar tot un dia de silenci, a més de rebre, allà mateix, una disciplina³¹.

L'autoritat de l'abadessa

Les relacions conflictives entre les monges s'entreveuen també a través d'altres apartats que exposarem més avall. La punició d'aquests fets corresponia a l'abadessa, a qui s'atorgava la màxima autoritat i responsabilitat per dirigir la comunitat segons el seu criteri. Tot i això si es considerava que aquesta era excessivament prolífica en concedir llicències, se la podia acusar al visitador i aquest l'hauria de castigar amb severitat.³²

L'apartat 10 és força explícit de l'autoritat d'aquesta sobre la resta de les monges a les quals havia de controlar en tots els seus actes. Aquestes es veien obligades a ensenyar-li totes les coses o cartes que rebessin de l'exterior, i no en podien contestar cap sense que ella ho sabés; el mateix havien de fer aquelles que volguessin enviar alguna cosa fora del claustre. Si alguna s'atrevia a fer-ho amb desconeixement d'ella, o ho havia estat fent sense el seu consentiment, el ministre provincial

30 Vid capítol 4.

31 Vid capítol 5.

32 Vid capítol 3.

ordenava que fos castigada a dejunar a pa i aigua durant un àpat, que hauria de fer asseguda al terra³³.

Aquesta autoritat de l'abadessa es veu plenament reforçada en un altre apartat d'aquestes ordinacions on se li atorga la capacitat d'emetre un seguit de càstigs a aquelles monges que es resistissin a obeir una ordre donada per ella i no volguessin penedir-se de la seva culpa. Les punicions per aquest motiu anaven en augment a mesura que la monja persistia en la seva rebel·lia i es podia arribar a graus d'una certa duresa.

Establia el text que si una sor desobeïa una ordre però se'n penedia abans que acabés el dia, se la castigaria obligant-la a dir la seva culpa en el capítol i rebria una disciplina allà mateix però se l'admetria a menjar asseguda (al terra?) amb la resta. Per contra, si després d'un dia i un cop advertida, persistia en la seva rebel·lia, per tal que fos degudament humiliada, se la separaria de la companyia de la resta i llavors, prostrada humilment davant de tot el convent, sense la mantellina ni el vel, rebria diverses disciplines, i durant tres àpats només menjaria pa i aigua, sense la mantellina ni el vel. En cas que persistís en la seva obstinació més enllà de dos dies naturals, la pena augmentaria a mesura que passessin els dies³⁴.

33 Vid capítol 10.

34 Vid capítol núm. 15.

La relació entre les sors

Les tensions que havia de provocar la convivència dins un claustre sense excessius contactes amb l'exterior i les diferències que, com sabem, existien en la comunitat, és un altre dels punts que fra Guillem va tractar en diversos apartats del text.

El primer d'ells esmenta que si alguna monja, ja fos de paraula o de fet, digués alguna mentida o inconveniència de manera que estengués entre la resta de germanes la dolenteria natural del món, algun pecat o alguna indecència que hagués comès abans o després d'entrar en religió, i en fossin testimonis tres o quatre germanes, es veuria obligada a confessar la seva culpa col·locada dempeus en el capítol, davant de tota la comunitat, per demanar perdó segons el que estipula la regla. Com a càstig se l'obligaria a guardar silenci durant tot un dia i a menjar només pa i aigua, asseguda al terra sense la mantellina ni el vel; en cas que rebutgés la pena que se li imposava, se li doblaria³⁵.

En un altre punt es torna a fer referència a aquests problemes que podia causar la convivència. En aquest cas s'imposava un càstig per a aquella monja que mostrés odi o rancúnia cap a una altra i que, un cop advertida per l'abadessa, no es corregís, motiu pel qual aquesta l'hauria de separar de la resta durant les hores de menjar. Si aquesta es penedia posteriorment del mal exemple donat, hauria de confessar davant el capítol la seva culpa i se la castigaria, com era habitual, a dejunar, a pa i aigua, sense vel, però una sola vegada³⁶.

Si alguna germana era objecte d'alguna paraula en contra, i podia demostrar qui l'havia injuriada, aquesta havia de ser acusada al visitador, el qual la castigaria severament, segons el grau de

³⁵ Vid capítol 6.

³⁶ Vid capítol núm. 9.

discòrdia que hagués provocat entre les germanes³⁷.

Un altre cop la qüestió de la injúria entre les sors es tornava a tractar en un altre apartat. En aquest es presenta per primer cop el propi ministre provincial: *Ego, frater Guillelmus de Sala nova, existens minister Aragonie et vero etiam visitator*, que per prevenir les pertorbacions entre les germanes causades per les acusacions de les xerraires i incautes, ordenava que no es donés crèdit a cap cosa dita per cap germana contra una altra, ja fos en una conversa pública o privada, ni res que una monja hagués sentit dir per boca d'una tercera, si no fos que ella mateixa ho hagués vist o sentit. Si alguna desobeïa aquest manament, l'abadessa li hauria d'imposar un càstig exemplar i si no ho feia, ella mateixa seria punida³⁸.

Com es pot observar, la reiteració d'apartats referits a les injúries i rancúnies entre les germanes, sembla indicar que aquest fet devia ser força corrent. És també de destacar que si bé com en els altres casos, és a l'abadessa a qui li correspon la correcció d'aquests problemes, en algunes ocasions es considerava necessària la pròpia intervenció del visitador que podia fins i tot castigar la superiora en cas que considerés que aquesta havia estat negligent o poc seriosa. D'altra banda, el fet que en aquests dos darrers apartats s'esmenti expressament aquesta figura del visitador, i en un d'ells es presenti el propi ministre provincial actuant com a tal, ens ratifica la hipòtesi que aquestes ordinacions van ser fetes durant una Visita i perquè servís de punt de referència a d'altres de posteriors.

³⁷ Vid capítol núm. 11.

³⁸ Vid capítol núm. 14.

Uns apartats concrets es dedicaven a l'atenció especial que havien de rebre les germanes malaltes i necessitades. Aquesta circumstància també l'havien tinguda en compte els textos de la regla d'Urbà i les ordinacions de la reina Elisenda. En els textos d'aquesta última sempre es deixava una quantitat més elevada per aquestes monges mentre estiguessin malaltes, ja que es devia considerar que la seva cura exigia unes despeses addicionals, ja fos en menjar o en remeis per a la seva salut³⁹.

La regla del papa Urbà deia al respecte en un apartat titulat: *De les sors malautes*, que aquestes fossin tingudes en cura en la mesura que ho requerís la seva malaltia i se'ls donés el menjar i les cures necessàries amb tot fervor i caritat. Que estiguessin en un lloc apropiat de manera que tampoc alteressin l'ordre i el repòs de les sanes: *De les malautes cura e gran diligència sia ahuda, e segons lur poder covinentment en meniar los quals lur malautia requerra, e en altres coses necessàries lur sia servit en fervor de caritat benigneament e curosament. Les quals malautes ayen propi loc, si en neguna manera se pot fer, en lo qual loc estien separades de les sanes, per raó que les malautes no pusquen torbar ne confondre l'orde n'el repòs de les sanes*⁴⁰. Els esmentats Estatuts de Cassés contenen, també, un apartat on es dicten unes ordres molt similars a aquestes de la regla⁴¹.

Les ordinacions de Salanova redundaven en aquest punt. Així un dels apartats recordava que s'havia de demostrar molta compassió especialment per les malaltes. Que aquestes havien d'estar a la infermeria però només en el cas que realment necessitessin cures especials; en aquesta circumstància l'abadessa permetria que la

³⁹ *Vid supra* capítols corresponents a les diverses ordinacions de la reina Elisenda.

⁴⁰ AMP, *Llibre de la Regla*, R/25.

⁴¹ Bocquet, 1959 :262-263.

monja fos servida fora del refetor⁴². Ja en el capítol segon d'aquestes ordinacions, el ministre havia fet referència a les malaltes a les quals excusava de reunir-se amb la resta per celebrar les Hores Canòniques.

Fra Guillem de Salanova, que tornava a esmentar directament el seu nom i càrrec en l'apartat 17, ratificava que corresponia a l'abadessa assignar unes dones perquè servissin les malaltes i febles, de manera sol.lícita i devotament⁴³. No totes les monges estaven autoritzades a tenir cura i visitar les malaltes. Probablement per evitar el desordre que això podia comportar en la vida reglar de la resta de les monges, estipulava que no es podia entrar a la infermeria per fer cap mena de feina, després de *Completes*, i només hi tenien accés aquelles amb una llicència assignada prèviament per l'atenció de les malaltes. Si alguna desobeïa aquesta ordre se li manava que recités set salms abans d'anar a dormir⁴⁴.

El Silenci

Deia la regla d'Urbà sobre el silenci:

Silencia sia tengut axí comunament que no degen parlar entre sí en lexes ne ab altres persones, exceptades aqueles a les quals alcú magisteri o alguna obra serà comanada, la qual no's pogués fer covinentment ab silenci, cor aquestes ayen licència que pusquen ensems parlar de aqueles coses les quals pertanyen a aquel offici o aquella obra, en aquel loc e en aquel temps e en aquella manera que serà viyares a la abbadessa. E les sors dèbils e malautes e les servens a eles, per recreació e servey d'eles, pusquen parlar en la enfermaria. E en les festes dobles e en les sol.lempnitats dels apòstols he en alguns altres dies dels quals serà vist a la abbadessa, en cert loc a aysò assignat, de la hora nona entro a les vespres o alguna altre hora covinent, parlar pusquen de nostre senyor Ihesuchrist, e de la festa present, e de piadosos exemplis dels sents o d'altres coses legudes e honestes. E

42 Vid nota núm. 1, cap. 16.

43 Vid capítol 17.

44 Vid capítol 7.

de la hora de completa entro a la tèrcia, exceptades les servicials de fora lo monestir, la abbadessa sens rahó covinent no atorc lecència de parlar. E en altres temps e locs, axí guart diligenment la abbadessa per qual raó, e en qual loc, e en qual hora, en qual manera donarà licència de parlar a les sors, que la observància reglar, la qual es conservada per silenci, lo qual val ha aver vertut, no sia relaxada en nuyla manera⁴⁵.

El silenci era un aspecte essencial de l'ideal monàstic. Ja el propi sant Benet, punt de referència de tot el monaquisme medieval, dedicava un capítol de la seva regla a aquesta tema. Deia el següent:

Fem allò que diu el profeta: " M'he dit: Vigilaré els meus camins per no pecar amb la meva llengua. He posat guarda a la meva boca. He emmudit i m'he humiliat, i he callat de coses bones". Aquí el profeta ensenya que, si de vegades cal estar-se de converses bones per raó del silenci, com més no cal abstenir-se de converses dolentes pel càstig del pecat. Per tant, ni que es tracti de converses bones i santes i d'edificació, per la importància del silenci, que no es concedeixi als deixebles perfectes, sinó rarament, el permís de parlar, perquè està escrit: "Si parles molt, no evitaràs el pecat"; i en un altre indret: "La mort i la vida estan en poder de la llengua". Ja que parlar i ensenyar pertoca al mestre, callar i escoltar correspon al deixeble. Per això, quan calgui demanar alguna cosa al superior, que es demani amb tota humilitat i submissió respectuosa. Però les grolleries i les paraules ocioses i que fan riure, les condemnem en tot lloc a una eterna reclusió, i no permetem que el deixeble obri la boca per a expressions d'aquesta mena⁴⁶.

Però si com hem dit aquest era un dels pilars bàsics de l'ideal monàstic, devia ser molt difícil de complir en la vida quotidiana, i més si tenim present que aquest ideal no devia ser comprès ni compartit en igual grau per totes les monges⁴⁷. D'aquí que ens atrevim a dir que devia ser infringit de forma més o menys sistemàtica en totes les comunitats. També en les visites al monestir de Montserrat, que com hem dit, pertanyia a l'orde

⁴⁵ AMP, *Llibre de la Regla*, R/25: *Del silenci de les sors*; González; Rubió, 1982: 35

⁴⁶ *Regla de Sant Benet*, 1981, cap. VI.: 32-33.

⁴⁷ Cal tenir present que les circumstàncies en què les monges entraven al monestir no eren iguals en tots els casos, tal com hem exposat en el capítol corresponent

cistercenc, es fa al·lusió en les dues visites de les darrerries d'aquest segle a aquest fet⁴⁸.

Guillem de Salanova degué observar també una relaxació en aquest aspecte i hi dedicà un apartat. Assenyala que si alguna dona trencava el silenci de paraula o de gest, abans de resar el *Miserere mei Deus...*, abans de menjar o dormir, hauria d'anar a saludar la verge tres vegades en senyal de perdó i, en qualsevol moment, hauria de confessar la seva culpa davant del capítol, i seria disciplinada per aquest motiu per l'abadessa, o bé hauria de restar dreta al seu lloc sense rebre la ració de menjar o beure⁴⁹.

També a les ordinacions esmentades de Cassés es dedicava un apartat al silenci i es marcaven les hores i els espais en què es podia parlar, així com el dret de l'abadessa a castigar les xerraires i aquelles que parlessin de coses mundanes. Cal destacar que en aquest cas no és el rís del *Miserere* el que marcava els temps permesos per parlar, sinó el *Pretiosa in conspectu Domini* que es resava a l'Hora Prima i que potser també es resava a Pedralbes⁵⁰.

La Clausura

La clausura, com ja hem indicat en capítols anteriors, era un vot nou que les clarisses havien afegit a la seva regla i que les

⁴⁸ García-Oliver, 1991: 136-137.

⁴⁹ Vid capítol núm. 8.

⁵⁰ Apuntem aquest fet dels resos perquè com dèiem en un altre apartat, sembla que les monges seguien la litúrgia romana renovada pels franciscans. A més d'això, coneixem concretament algunes de les pregàries que es feien a Pedralbes gràcies a les fundacions de la reina Elisenda; d'altres, sobretot els cànctics, degueren ser similars als que es troben adjunts a la regla del monestir orestà de Sardenya: Mele, 1985. Potser també a Cassés se seguia un ritual similar.

diferenciava de la resta, d'aquí el nom primitiu amb el qual se les coneixia, *senyores pobres tancades*, però que de fet, tal com assenyalen diversos autors que han tractat el tema, entre ells Tibbets Schulenburg, la clausura es va anar imposant paulatinament entre tots els ordes monàstics femenins des de la reforma carolíngia i definitivament, a les darreries dels segles XI i XII.⁵¹

Fra Guillem va disposar respecte a la qüestió física de la clausura, que qualsevol monja que hagués anat al torn o al locutori sense llicència hauria de dir la seva culpa davant el capítol i rebre una disciplina. Contràriament a d'altres aspectes no dedica més espai a aquest punt, potser perquè no hi va observar cap dissipació excessiva en haver-se acceptat ja legalment, a través dels privilegis esmentats, una certa llibertat⁵². Tot el contrari sembla que passava al monestir de Xàtiva on segons el visitador, les monges sortien del convent a hores no convingudes provocant grans escàndols entre la població⁵³. Podríem pensar que les monges cistercenques no professaven aquest vot de clausura d'una forma voluntària -com es suposava que feien les clarisses- sinó obligades pels condicionants de l'època, no acceptarien sense resistència aquesta obligació.

El vestuari

Els darrers apartats que es conserven d'aquestes ordinacions fan

⁵¹ Sobre aquesta qüestió, el seu naixement i evolució, i la problemàtica que va comportar als convents femenins n'hem vingut parlant reiteradament al llarg de tot l'estudi, fent referència a diversos autors que han tractat el tema. Esmentem només aquí a aquesta autora que, en les conclusions del seu article, resumeix de forma clara la problemàtica. Tibbets Schulenburg, 1984, I: 77-79.

⁵² Vid nota 1. cap. 13.

⁵³ Vid nota 48.

referència al tema del vestuari. Aquesta qüestió també estava present en les Visites al monestir de Montsant i sembla constituir una obsessió dels visitadors. Aquest era un dels punts que ens ha portat a pensar en un cronologia similar entre aquestes Visites i les Ordenacions que tractem.

Al monestir de Xàtiva s'acusava les monges perquè s'entenia que la seva vestimenta no guardava la decència ni la severitat recomanada per la regla, ja que algunes peces passaven de mida i d'altres, s'estrenyien; tampoc sembla que es respectessin els colors ni la rusticitat en les teles dels hàbits.⁵⁴ El que recullen les ordinacions de Salanova és força similar, sense que s'acusi les monges d'anar deshonestes però sí de no portar els hàbits en les mides reglamentàries. Es podria també deduir que s'havia pogut produir un canvi en la forma, mesura i quantitat de les peces de vestir.

El primer apartat dedicat a aquest assumpte fa referència a la llargada de les túniques. Diu el ministre que cap túnica hauria d'excedir en llargada més de dos pams de l'estatura de les germanes, comptant des de les espatlles al terra i, en cas que alguna passés d'aquesta mesura, s'hauria de retallar. Es devia estar referint fra Guillem, a les túniques interiors ja que tot seguit fa esment de les exteriors, de les quals ordena que les que sobrepassin en longitud o amplitud, tant les mànigues com la cintura, s'haurien igualment de retallar segons el parer de l'abadessa⁵⁵.

A continuació dedica un altre apartat al número de peces que els estava permès tenir. Així se'ls deixava que tinguessin dos mantells, un de simple, i un altre de foradat. Aquest darrer s'especifica que no es podia dur sol; suposem que el forat deuria ser indicat per passar el cap i els braços; per tant, es tractaria d'una mena d'escapulari que permetria a les monges més

⁵⁴ Vid nota 43

⁵⁵ Vid capítol 18.

llibertat de moviments que el mantell llarg. També se'ls permetia de tenir tres túniques exteriors i una quarta, si la volien, per anar a dormir. El color d'aquestes peces suposem que havia de ser d'un blanc trencat: *albedinem declinantem*. De túniques inferiors, en podien tenir tantes com fossin necessàries a judici de l'abadessa⁵⁶.

L'últim apartat sobre aquest tema el dedicava a les gonelles i els vels, que manava que fossin honestos i que totes els utilitzessin d'igual forma. Si alguna monja no el duia de la manera adequada hauria de ser corregida per l'abadessa; si no ho feia, seria encausada ella mateixa pel visitador⁵⁷.

També referent als vels, hem de fer esment un cop més de les visites al monestir cistercenc de Montsant on s'acusava les monges de dur vels de colors i de seda⁵⁸.

Tant per les ordres que dóna sobre la forma que han de tenir els hàbits com pel color d'aquests, creiem que fra Guillem està fent referència als primitius hàbits de les clarisses, i que segons sembla, no es devien dur amb tot rigor. Potser això seria una de les causes que posteriorment va portar que es canviessin aquests pel de les benedictines; en aquest cas, tindríem una prova més de la cronologia que proposàvem per aquest document, que suposem que va ser redactat cap al darrer quart del segle XIV, però abans del 1405.

Desgraciadament, com ja hem dit, falta el darrer full d'aquestes ordinacions i el text s'acaba amb l'encapçalament de l'apartat vint-i-u que prohibia a totes les monges entrar...(?): *Item nulla soror audeant intrare ad...*⁵⁹.

56 Vid capitol 19.

57 Vid capitol 20.

58 Vid nota 48.

59 Vid capitol núm. 21.

Els càstigs

Si observem la Regla urbanista veiem que no hi ha cap capítol on es faci esment del tipus de càstigs que calia aplicar en cas de negligència o desobediència de les sors d'algun dels seus preceptes. Tot i això es contempla el fet que això pugui passar i, per tant, en el capítol dedicat al visitador i al seu ofici s'esmenta que és a aquest, juntament amb l'abadessa, a qui li pertoca la correcció dels actes punibles, però no especifica la forma com s'havia de fer.

Concretament esmenta que el visitador haurà de demanar a cada germana en particular, i a totes, en general, sobre la forma d'actuar de l'abadessa i de la resta de les monges, i sobre si observaven la religió, per veure si era necessari corregir alguna cosa, sempre però, mogut per la caritat i l'amor de justícia, i per tant, tota correcció, tant a les monges com a l'abadessa, s'hauria de fer amb discreció i sempre que aquesta última no ho hagués fet ja, suficientment.

Es manava expressament a l'abadessa que no amagués res al visitador del que passava al monestir i que l'obeïssin: *cor mal senyal seria e cosa digna de gran pena; ans volem e manam que, aqueles coses les quals segons la reglar observància seuen ésser ordonades e esmenades públicament e secretament, axí com mils serà faedor al visitador, sien dites diligentment e proposades al qual sein tengudes, en totes coses que a l'offici de visitació pertanyen, fermament obeyr.* I les monges en tot moment intentarien parlar amb ell, només de coses que incrementessin l'amor de Déu o que servissin per a la correcció de les germanes o del monestir⁶⁰.

Aquesta mancança al text de la regla explicaria la necessitat de transcriure un document d'una de les Visites en les quals el frare visitador, en aquest cas el propi ministre provincial, feia

60

AMP, *Llibre de la Regla*, R/25: *Del visitador e del seu offici.*

una relació d'aquests càstigs, sens dubte perquè servissin de guia a l'abadessa i als frares posteriorment.

Els càstigs que es recullen a les *Constitucions* de Guillem de Salanova anaven en la línia del que era corrent a l'època. Com a primer punt de referència tenim la regla de la pròpia Clara d'Assís que sí que havia dedicat un capítol a aquest tema. En ell, titulat: *De la penitència a imposar a les germanes que pequen, i de les germanes que serveixen fora del monestir*, recollien un seguit de punicions per aplicar en determinats casos. Ho transcrivim tot seguit per apreciar-ne la similitud en molts punts:

Si alguna de les germanes, instigada per l'enemic, pecava mortalment contra la forma de la nostra professió i, avisada dues o tres vegades per l'abadessa o per altres germanes, no s'esmenava, que mengi a terra a pa i aigua en el refetor davant de totes les germanes, tants dies com ella hagi durat en l'obstinació; i que sigui sotmesa a una pena més greu si així li semblava a l'abadessa. Mentre duri la seva tossuderia, que es faci oració, perquè el Senyor li il·lumini el cor a la penitència. L'abadessa, però, i les seves germanes s'han de guardar d'aïrar-se i contorbar-se pel pecat d'alguna germana, ja que la ira i la contorbació, en ella i en els altres, impedeix la caritat.

Si s'esdevingués -Déu no ho vulgui- que entre una germana i un altra hi hagués mai una ocasió de torbació o escàndol, de paraula o amb gestos, la que fos caus de torbació, de seguida, abans de presentar l'ofrena de la seva pregària al Senyor, no solament s'agenollarà humilment als peus de l'altra, demanant perdó, sinó que també li pregarà amb simplicitat que demani per ella al Senyor que la perdoni. I l'altra, recordant aquelles paraules del Senyor: si no perdoneu de tot cor, tampoc el Pare celestial no us perdonarà, que perdoni generosament la seva germana de qualsevol injúria⁶¹.

Com en molts d'altres aspectes, la regla de la santa presentava uns trets més humans i adaptables a la vida diària de les monges, intentant la correcció d'aquestes més per l'amor i la caritat que pels càstigs, a diferència del que després farien les altres regles de l'orde més dogmàtiques en aquest aspecte. Així, mentre aquella també contempla el càstig a pa i aigua, no es fa esment

⁶¹ Francesc d'Assís. *Clara d'Assís. Escrits*, 1988: 151.

de cap altre tipus de correcció corporal o que impliqués una humiliació excessiva per a la monja, sinó que intentava més aviat que aquesta es penedís del seu acte a través de la compassió cristiana de la germana injuriada i de la resta de la comunitat, a les quals implicava d'aquesta manera en la correcció d'aquella, mitjançant els resos per ella.

Un cop més, hem de fer referència a les tantes vegades esmentades Visites al monestir de Montsant de Xàtiva on també es contemplen les penitències a pa i aigua, i l'amenaça de l'excomunió per a aquelles monges que infringissin sistemàticament la norma, sobretot pel que feia referència a la clausura⁶².

Per la minuciositat del document, són de gran importància aquestes Ordinacions de fra Guillem de Salanova. Els tipus de correccions que s'hi esmenten anaven en la línia dels enumerats fins aquí: el dejuni a pa i aigua era el més corrent, però també se n'hi observen d'altres que poden semblar més simbòlics però que devien revestir una certa duresa, si tenim en compte l'austeritat del menjar i les condicions climàtiques, en aquest sentit aniria la prohibició de beure vi o la negació de la ració de carn corresponent, en un o en diversos àpats. Unes altres punicions eren purament de contrició, com les dels resos.

Al costat d'aquestes punicions, n'observem algunes d'altres utilitzades en casos més excepcionals, que implicaven una humiliació més gran per a la monja considerada culpable d'haver comès alguna falta greu, i finalment, d'altres que fins i tot, podien anar acompanyats d'una correcció de caire físic. En el primer d'aquest tipus es trobarien aquells que castigaven la monja a despullar-se del vel i del mantell, símbols de la seva professió de fe, i a menjar asseguda al terra dins el refetor. També en aquesta línia aniria la pena que separava la monja de la resta de les germanes, inclús a l'hora de menjar.

62

Vid nota 48: 137-139.

Sense ser tan deshonrós, però posant també en evidència la monja inculpada, era l'obligació de restar dempeus davant la comunitat durant tot un àpat. Aquesta posició, col·locada dreta davant tota la comunitat, era la normal per a tota monja que havia de reconèixer la culpa al Capítol, però si la falta es considerava més greu, fins i tot es podia obligar la germana a prostrar-se. Només en determinats casos, se la podia castigar infringint-li algunes disciplines, que variaven en número segons la gravetat de la falta i que, generalment, eren aplicades per l'abadessa.

Si analitzem atentament cada un dels apartats i les punicions que s'havien d'aplicar en cada cas, observem que el que es considerava més lleu era el fet d'arribar tard, ja fos a l'oració o al refector. En el primer cas, considerat una mica més greu que l'altre, només es castigava amb algunes genuflexions al cor, o bé, si no assistia en tota la cerimònia sense presentar una excusa, la pena s'enduria a menjar un àpat asseguda al terra i sense vi. Aquesta mateixa pena s'aplicava també quan s'arribava tard, igualment sense justificació, al refector; en aquest cas es privava la germana de vi o de la ració corresponent de carn. Si era al Capítol on s'anava amb retard, la pena era més simbòlica i consistia en diverses oracions. Aquest càstig era quasi el mateix que s'aplicava a les que anaven a la infermeria fora d'hores i sense permís, ja que es devia considerar que si bé era una indisciplina, no es podia entendre com un fet de massa importància.

Per contra, es consideraven faltes més greus les que significaven un desacatament a l'autoritat de l'abadessa, les faltes que podien portar malestar entre les monges, i les que infringien principis tan bàsics com els del silenci i la clausura.

Respecte a la no obediència a les ordres donades per l'abadessa, podia ser castigada, en els casos més lleus, amb la penitència de menjar pa i aigua, una vegada, asseguda al terra, o anar augmentant a mesura que persistia la rebel·lia, a dejunar tres dies de la mateixa manera a més d'obligar-la a prostrar-se i

confessar la seva pena davant el Capítol, on hi podia rebre algunes disciplines.

En els casos que alguna monja pogués portar malestar entre les altres, també les penes podien ser més o menys dures segons el grau de la falta. Implicaven necessàriament el fet de confessar públicament la pena i demanar-ne perdó; a més se la podia castigar igualment a dejunar a pa i aigua, asseguda al terra, sense mantell ni vel, i s'hi podia afegir la penitència d'un dia sencer de silenci absolut, o bé ser separada de la resta.

En el cas d'infringir el silenci, si era en unes certes hores només se la feia pregar per reparar la falta, però en d'altres ocasions podia ser castigada amb diverses disciplines per part de l'abadessa. Aquesta mateixa pena, després d'haver admès la falta públicament, la podien rebre aquelles que trencaven el vot de clausura.

Aquestes punicions les disposava, en la majoria del casos, l'abadessa, però en d'altres ho podia fer el visitador, el qual, a més, podia castigar o corregir la mateixa abadessa si aquesta era considerada negligent en el seu càrrec o massa benèvola en la disciplina.

Per acabar aquest apartat, voldríem afegir aquelles culpes que disposaven els *Estatuts* de l'esmentat monestir de Cassés, perquè entenem que poden completar la sèrie de circumstàncies que es devien considerar constitutives de delictes i que, potser, també s'aplicaven a Pedralbes, tot i que no ho recullin les *Ordinacions* que estudiem.

En aquestes *Constitucions* només es consideraven quatre faltes que devien ser les més greus: El fet que una abadessa rebés la benedicció abacial i comencés a exercir el càrrec, sense haver prestat el corresponent jurament, sobre els evangelis, de respectar els drets i privilegis dels patrons del monestir. En aquest cas, incorria en excomunió. Igualment podia incórrer en

excomunió en un termini de tres dies, aquella novícia que el dia anterior a la seva professió renunciés a fer el jurament d'entrada a la vida monàstica; la pena només se li podia aixecar en el cas que reconsiderés la seva negativa. També podien ser excomunicades aquelles monges que ajudessin alguna persona, de la categoria que fos, a violar la clausura.

En totes les circumstàncies que hem esmentat, només el ministre general o provincial, en absència del vicari, i per delegació del comissari apostòlic, podia aixecar la pena.

La darrera punició que es contempla anava adreçada aquella monja que violés el vot de castedat. Aquest cas es considerava menys greu que els anteriors i es castigava amb la presó. Corresponia a l'abadessa i al consell de les *discretas* decidir la durada de la pena així com la seva remissió⁶³.

Tot i que també es fa esment en aquestes *Constitucions* de la falta que suposaven les injúries d'una monja contra una altra, això no es considerava un delictes sinó un fet que havia de ser corregit. Eren precisament aquest darrer tipus de faltes les que recollien les *Ordinacions* de fra Guillem de Salanova.

63

Bocquet, 1959: 270-271.

3. La vida a l'interior del claustre: el testimoni de l'existència diària

Tot i el grau de subjectivitat i parcialitat que podien tenir aquestes ordinacions, el seu interès radica en el fet que tracta certs temes dels que cap altre document en fa esment. Sobre tot, cal destacar aquells aspectes referents a comportaments i actituds que les monges podien adoptar en certes ocasions, el tipus de relacions que es podien donar entre elles, o el possible desacatament a la superioritat de l'abadessa. Algunes de les qüestions que ell va tractar es troben, novament en la visita de reforma duta a terme per Tomàs Olzina l'any 1406 als monestirs de Sant Antoni i Santa Maria de Pedralbes.

Tot i que no disposem de l'acta de visita duta a terme a Pedralbes en aquell moment, les normes dictades per a aquell, i les al·legacions de les monges de sant Antoni són de gran interès donat el lligam que unia els dos monestirs. Es tracta un cop més d'un text normatiu però en aquest cas, les opinions de les monges i són molt més presents. Alguns dels aspectes que apareixen en aquests dos textos, es poden trobar igualment, reflectits en d'altre tipus de documents, aquells que generaven la pròpia existència de la comunitat. Aquesta altra informació on la presència de les monges és més viva, complementa l'aportada per aquells textos normatius.

Un dels aspectes cabdals per entendre la vida a l'interior del monestir és el de la clausura i el seu grau d'acceptació per part de les monges. Ja hem fet esment d'aquest tema en tractar de la regla dictada pel papa Urbà, norma seguida per les monges de Pedralbes. La rapidesa en la demanda de privilegis i exempcions per part de reina i de les pròpies monges a les autoritats episcopals, són una mostra del fet que aquesta normativa era considerada per elles com excessivament rigorosa. La paulatina relaxació en que devia anar caient aquest vot, va ser una de les causes esgrimides per Benet XII per tornar a incidir sobre la seva obligatorietat. Les ordenacions de Salanova com veiem, recollien la possibilitat que no es complís degudament i considerava que era una de les faltes més greus en les que podia incórrer una monja al costat del desacatament a l'abadessa. Quan el 1406 fra Tomàs Olzina, igualment ministre provincial d'Aragó en aquell moment, va iniciar el primer intent de reforma de Pedralbes, conjuntament amb el convent de santa Clara de Barcelona, seguint les directrius donades pel papa Benet XIII, va tornar a incidir en el fet de l'incompliment d'aquest principi en els dos convents.

Segons Tibbets Schulenburg, en la mentalitat dels reformadors l'existència de la clausura era necessària perquè protegia les dones, en primer lloc, d'elles mateixes, de la fragilitat pròpia del seu sexe i a més, comportava una protecció física enfront les violències del món exterior.⁶⁴

Si Clara d'Assís va acceptar aquesta reclusió d'una forma voluntària, sembla força probable que ho fes per adaptar-se a una situació *de facto*, lligada inevitablement a la vida monàstica femenina, ja que, de fet, no estava en consonància amb els ideals franciscans que ella pretenia imitar, contraris a tota vida

64

Vid. Tibbets Schulenburg, 1984, I: 51-79.

conventual. Però des d'un inici va quedar establerta la clausura per a les clarisses i així ho recollia de forma evident la regla urbanista, deixant clar que la separació del món s'evidenciava en l'espai físic de la clausura, envoltada d'alts murs, escasses portes i finestres, i protegides sempre per reixes i cortinatges. Només el locutori i el torn permetien un cert contacte entre l'interior i l'exterior de la clausura, i les monges només podien acudir a aquests espais, amb el previ permís de l'abadessa i sempre sota vigilància d'altres sors. A més la custòdia d'aquestes zones quedava reservada a les monges d'edat més avançada i de reconeguda honestedat.⁶⁵

No sembla que es pugui parlar a Pedralbes d'un trencament tant excessiu de la clausura que portés a l'escàndol, com havia estat el cas del convent de clarisses de Lleida, però la lectura atenta dels documents del moment evidència una certa relaxació, si bé dins uns límits que no semblen transgredir massa els privilegis que els hi havien estat atorgats.

Es pot comprovar, tal i com la norma imposava, que tots els actes en que era necessari el contacte entre la comunitat, o una monja en particular, amb alguna persona vinguda de l'exterior per tractar d'algun assumpte com podia ser: l'entrada d'una novícia, el nomenament d'un procurador, o qüestions de tipus econòmic o familiar, es duïen a terme al "Parlador", també nomenat en alguns documents com a "Reixeta o Grau de Sant Honorat". Un assumpte com el d'examinar la tasca duta a terme pel procurador del monestir, va reunir la comunitat l'any 1402, en aquest indret que es trobava a l'interior de l'església, entre la nau i el que avui és "cor baix". Pocs anys més tard, el 1408, el mateix acte anterior es va celebrar al "Capítol".⁶⁶ En molt poques ocasions

⁶⁵ AMP, *Llibre de la Regla*, R/25: *De la porta del monestir e de la guarda d'aquesta porta i també, Del torn e de la guarda del torn.*

⁶⁶ AMP, *Manual 3er de Ramon de Forest* (1406-1409), f. 113v-116. Joan Bassegoda afirma que la construcció de la Sala del Capítol es va iniciar el 1416 amb la donació de sor Constança de Cardona, i que entre el 1418 i el 1420, els picapedrers Guillem Abiell i Antoni Nató, encara hi estaven treballant intensament. Bassegoda

hem trobat esmentat el "Torn" com a lloc de trobada. L'acte més important que es va realitzar en aquest lloc va ser la institució de la lluminària dels 24 ciris de la que ja hem parlat en el seu moment.

No sembla doncs, que en els casos en que les qüestions a tractar eren de caire oficial es transgredís la normativa de la clausura, quan això s'observa, és en aquells contactes de caire més personal. Hem esmentat ja el cas en que sor Elienor de Puigmutó va rebre als seus pares al portal del monestir, al cap de l'escala. Aquest fet passava el 9 de desembre del 1399, i si bé pot semblar excepcional no devia ser l'únic cas, si atenem a que en un dels punt del text de la reforma duta a terme per l'esmentat fra Alzina, es deia que s'havia de prohibir a les monges de Pedralbes que sortissin al portal de l'església. El mateix text feia esment d'un altre punt del monestir que permetia un contacte directa entre la clausura i l'exterior. Es tractava d'una escala d'accés que donava directament al cor de les monges i que a partir d'aquest moment, havia de ser destruïda *ita quod nullum vestigium remaneat, nec accessus pateat ad easdem*.⁶⁷

Certament aquesta escala havia estat utilitzada en algunes ocasions com per exemple, la de la cerimònia d'investidura de cavaller de Jaume March. Com havíem exposat en aquella ocasió, la comitiva va entrar dins el monestir per anar "al cor de les monges", el que significava passar inevitablement per l'interior del claustre.

El 13 de Maig del 1406, fra Tomàs Alzina va ser nomenat reformador dels dos monestirs barcelonins per la butlla *Ad ecclesiarum*, expedida a Savona el 13 de maig del 1406. En una

i Nonell, 1978: 34. Segons la nota que hem trobat als manuals es podria pensar que la seva construcció es va començar amb anterioritat a la proposada, però no podem descartar que en realitat amb el nom de "Capítol" s'estigues fent referència a la reunió de la comunitat en qualsevol altra sala.

⁶⁷ Azcona, 1968: 85-87.

segona butlla, *Sicut in aliis*, emesa el mateix dia i lloc, se li donava al reformador un memorial de visita amb els vint punts concrets que havia d'observar i reformar, la major part dels quals anaven dirigits a suprimir tot possible contacte de les monges amb l'exterior. El papa, qui dirigia personalment la reforma, ordenava al visitador que repassés atentament tota la tanca del monestir i que la refés allà on fes falta, de la mateixa manera que el torn que havia de reduir-se de forma convenient. Es manava igualment, posar doble reixa al parlador i per últim, com a signe total de la clausura en la que les monges havien de romandre, es va ordenar que cada porta del monestir es tanqués amb tres claus: una per fora, que guardaria el confessor o un religiós encarregat, i dues per dins.

Es pretenia un cop més, limitar al mínim els contactes de les monges amb l'exterior, controlant tant la sortida d'aquestes del recinte monàstic com les entrades de persones alienes a l'interior de la clausura, tant eclesiàstiques com laiques, entre aquestes últimes si comptaven els parents i els amics.⁶⁸

Però quina va estar la resposta de les monges davant aquestes noves imposicions que, un cop més, pretenien limitar la llibertat de les monges? Tot i que, com hem dit, no disposem en el cas de Pedralbes, de l'acte de visita en la que el ministre provincial va dictar les noves normes, no sembla haver-hi cap dubte que les monges hi van oposar resistència, de la mateixa manera que ho havien fet les del convent de Barcelona. Com a conseqüència d'això, es va iniciar un període de canvis que afectaven diversos aspectes de la vida de les monges, fins a culminar amb la destitució de l'abadessa de Pedralbes del seu càrrec l'any 1409.

La substitució de l'abadessa ja estava prevista en aquest text de reforma on s'al·ludia que com a conseqüència de la seva edat avançada, aquesta no podia regir el monestir. En el seu lloc es pretenia nomenar a sor Isabel de Vilanova, regent del monestir

68

Azcona, 1968: 78-93.

de Xàtiva. La qüestió de l'edat havia de ser una excusa per treure a sor Violant de Pallars del seu càrrec, pel qual havia estat escollida l'any 1396, però sembla que aquesta comptava amb el suport de la comunitat o, almenys, del discretori, ja que quan finalment va deixar el càrrec a començament de l'any 1409, no va ser substituïda ni per Isabel de Vilanova, com es pretenia en un principi, ni per Violant d'Aragó, abadessa del monestir de clarisses de València -que va ser escollida però no va arribar a exercir-⁶⁹, sinó per la pròpia vicària de Pedralbes, Isabel March, mentre que sor Violant de Pallars romania en el discretori com a primera consellera.

Al mateix temps que l'abadessa, es pretenia substituir al procurador general, en aquell moment Francesc Pinoso. Efectivament, els documents són testimoni de la renúncia feta per aquest procurador quan va prendre possessió del càrrec la nova abadessa Isabel March, però en el seu lloc es va nomenar Bartomeu Colell, qui havia estat adjunt del dimissionari procurador, mentre aquest passava a ocupar el càrrec de procurador dels aniversaris celebrats al monestir. És clar que, tant en un cas com en un altre, els canvis van venir imposats per l'exterior, però des de l'interior s'observa una resistència a acceptar-ho el que va obligar a una solució de compromís.

La clausura total de les monges era una exigència de les autoritats eclesiàstiques però que comptava amb el suport de les institucions civils com havien demostrat els consellers de la ciutat de Barcelona en la visita que van fer al monestir l'any anterior al de la reforma, el 1405, per intentar introduir alguns

⁶⁹

Puig y Puig en la seva obra *Episcopologio barcinonense*, Barcelona, 1920, publica l'acta d'entrega d'una butlla del papa Benet XIII, a l'abadessa de València, Violant d'Aragó, demanant-li que acceptés el càrrec d'abadessa de Pedralbes per la qual havia estat escollida per les pròpies monges d'aquell convent. Sembla però, tal i com van anar les coses posteriorment, que les monges no ho devien haver fet lliurement, sinó per coacció papal.

canvis a la comunitat.⁷⁰ Però si el poder municipal els era contrari, les monges van comptar en tot moment, amb el suport de la corona, de la mateixa manera que ho havia fet quan el papa Benet XII va dictar les seves ordinacions. Aquesta vegada va ser el rei Martí qui va adreçar una carta al ministre provincial el 21 de juny de l'any 1408, just un cop havia acabat la visita al monestir de santa Clara i es devia proposar iniciar la de Pedralbes, per donar-li el seu parer respecte a allò que es pretenien reformar en aquell monestir.

És evident que els punts de la visita ja eren coneguts pel rei, d'aquí que opinés que alguns articles crearien gran malestar a la comunitat si es duïen a terme de la manera que el papa proposava. Els aspectes que creia conflictius eren aquells referents a l'enderrocament de l'escala i de les reixes del cor, que havien de ser substituïdes per unes de dobles, el canvi anual d'una de les des tres tresorereres, i l'abolició del servei, incloses les esclaves. Tampoc creia convenient el rei que es tirés endavant amb la idea d'afegir una tanca per la part de fora de les portes principals del monestir. Per això aconsellava al ministre que si bé en la resta dels articles ell obrés com creies més oportú, en aquells exposats seria convenient que li ho consultés.⁷¹

Del conjunt dels vint punts que el papa havia donat al reformador sobresortia una idea fixa: aconseguir que les monges visquessin d'una forma més austera i "decent". Això passava per tres punts claus: Imposar una clausura més estricta que aïlles totalment a les monges del món; reformar els hàbits, i abolir el servei del què disposaven les monges. Hem fet referència al primer d'aquests punts i la importància que va revestir sempre per a les dues

⁷⁰ Anzizu, 1897: 100-101; *Rúbriques de Bruniquer. Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, vol. III: 13, Barcelona, 1912.

⁷¹ Girona Llagostera, 1915: 515-654. Aquesta carta publicada per l'autor a l'*Anuari d'Estudis Catalans*, es troba dins el fons dels Registres de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, amb el número 2186, fol. 6

parts, però tampoc els altres dos mancaven d'importància, d'aquí la insistència en la seva legislació i compliment.

L'hàbit de les Sors. El motiu d'una nova controvèrsia

Una de les qüestions plantejades per fra Tomàs Olzina a les monges de Santa Clara de Barcelona, era el tipus d'hàbit que utilitzaven. Es referia l'escrit si utilitzaven aquell que manava la regla del papa Urbà, o bé el que utilitzaven les monges del convent de sant Damià. La resposta no deixa de ser un tant sorprenent, ja que aquestes van contestar que donat que el seu monestir s'intitulava de "Sant Antoni de l'Orde de sant Damià", sempre havien utilitzat l'hàbit corresponent a sant Damià. El pas següent donat pel visitador va ser cerciorar-se d'aquest fet, i va comprovar que les monges observades duïen una túnica exterior de llargada convenient al seu parer, i un escapulari no suficientment correcte en la seva mida.

Com diem, el fet és un tant complex si comparem l'hàbit que aquí es descriu amb el que sembla que corresponia a les damianites del convent originari de santa Clara. Tarsicio de Azcona, qui ha analitzat aquesta visita duta a terme per fra Olzina al convent de Barcelona, creu que efectivament, l'hàbit que duïen les monges corresponia al de les monges de sant Damià, que presentava més similituds amb el de les benedictines, pel que respecte al color i la forma de les peces, que al que adoptaria, definitivament, la regla específica de les clarisses. Aquesta circumstància creu l'autor que es devia al fet que en un inici les monges de Santa Clara van haver-se d'acollir a aquell orde, abans d'oficialitzar-se la nova fundació.⁷² Però aquesta apreciació contrasta amb d'altres estudis on s'exposa que el primitiu hàbit de les clarisses diferia molt al de les benedictines.

⁷²

Azcona, 1968: 78-134

Pel que respecte al color l'hàbit de les clarisses no era negra com el d'aquelles, sinó tirant a gris, o blanc trencat. En quant a la forma de les peces, la polèmica s'havia suscitat com d'altres que hem analitzat, des d'un primer moment. Mentre que en un origen, abans de qualsevol legislació, sembla que les monges del nou orde van optar per portar una mantellina curta sobre la túnica per poder treballar, peça ratificada per la pròpia fundadora en la seva regla, la resta de legislacions escrites pels diferents papes recomanaven i, posteriorment, obligaven, portar l'escapulari; peça comuna a totes les dones dels diferents ordes religiosos.⁷³ Finalment, la regla d'Urbà va imposar definitivament, aquest escapulari, a excepció d'aquells convents que seguien l'orde de sant Damià, "les clarisses pobres".

Quin era doncs, l'hàbit que duïen les monges de santa Clara de Barcelona?. Per la descripció que en dona el text semblaria que no pas el de sant Damià, sinó l'oficial de les clarisses, tal com corresponia al fet que el convent hagués adoptat la regla d'Urbà IV en un moment donat; la mateixa regla que professava Pedralbes i altres tres monestirs de la custòdia de Barcelona: el de Vilafranca, el de Castelló i Girona. Aquest fet s'evidencia en la presència de l'esmentat escapulari que va observar fra Olzina, tot i que no es pot descartar que les monges conservessin una reminiscència de la idea original de santa Clara en el fet que aquesta peça fos excessivament curta, segons el parer del visitador, detall que podria indicar que semblava una mantellina.

Hem de pensar que aquest mateix hàbit era el que utilitzaven les monges de Pedralbes. Si observem el text de fra Guillem de Salanova ordenava que el color fos blanc trencat, l'amplitud de les teles no havia de ser excessiva ni en llargada ni en amplada, -fet contrari al de les benedictines que solia ser molt més ample- i per últim, manava que les monges tinguessin una túnica

⁷³ Omaechevarria, 1976: 97-101.

oberta que sembla ser un escapulari.

No hi havia dubte doncs, que al monestir de Pedralbes s'utilitzava l'hàbit reglamentari de les clarisses que seguien la regla d'Urbà, el que més agradava als estaments oficials de l'orde que toleraven el de sant Damià com una excepció. L'únic en que sembla que efectivament, les monges s'escapaven de la norma era en els vels i en la roba interior on devien utilitzar teles més delicades i de diferents color de l'establert. Pel que respecte a la roba interior fra Olzina admetia que s'utilitzés el lli sempre que no sobresortís a l'exterior.

No són masses els documents que es conserven a l'arxiu que fassin referència a la qüestió de l'hàbit, però són molt eloqüents i semblen apuntar cap a una certa resistència de les monges a admetre qualsevol canvi en allò que les identificava, la seva vestimenta.

Tenim constància que poc mesos després que fra Tomas Olzina fos nomenat reformador, i abans que iniciés la visita del monestir de Santa Clara, ja es van iniciar gestions conjuntes per part dels dos monestirs davant el papa pel tema dels hàbits. Amb la qüestió les monges no estaven soles sinó que les recolzaven "amics".⁷⁴, entre aquests, com hem dit, s'hi trobava el propi rei.

De fet, les monges, segons elles mateixes deien en iniciar-se la visita del monestir de Barcelona, no admetien que el seu comportament fos contrari a la norma en cap aspecte, i que les acusacions fetes al papa ho havien estat per persones malicioses. S'escudaven les religioses en aquella idea que la pròpia jerarquia eclesiàstica havia ajudat a difondre en contra seva, però que ara elles utilitzaven en el seu favor: "Elles eren dones dèbils per naturalesa" i a més, qui en aquells moments no necessitava d'una reforma?.

⁷⁴

AMP, *Altre Manual 2on de Ramon de Forest* (1406-1412), f. 2v.

Aquest era l'argument de defensa de les monges que van oposar una resistència força llarga i que va originar sèries discrepàncies amb els principals de l'orde.⁷⁵ La visita al monestir de Santa Clara de Barcelona es va iniciar el 10 de febrer de l'any 1407, i fins un any més tard, el 28 de maig del 1408, no es va donar per finalitzada la reforma. En el cas de Pedralbes no disposem de l'acta de visita en que es va iniciar el procés, tot i que sembla que es devia iniciar poc després, però si d'un petit document redactat el 18 de gener del 1409, que acredita un pagament de vuit florins d'or fet pel procurador del monestir al notari eclesiàstic Miquel Lopiz, per haver copiat dos instruments que contenen les "Reformacions del monestir de Pedralbes" dutes a terme per fra Tomàs Olzina. La qüestió dels hàbits, juntament amb el de la clausura, sembla que va ser el que va originar a Pedralbes més polèmica, ja que encara uns mesos més tard, tant el papa com el provincial dels fra menors van enviar cartes a les monges que tractaven de la qüestió.⁷⁶

Segons sor Anzizu, a partir d'aquell moment es va abandonar el vell hàbit de les clarisses en favor del de les benedictines, negra i més ampli. D'aquesta manera es borrava tot vestigi de la idea original i pròpia de Clara i les seves monges. Que les monges si van oposar és un fet, i com hem dit, fins i tot va haver de dimitir l'abadessa, però no sembla que amb aquesta dimissió s'aconseguís acabar amb aquella suposada llibertat que les monges exercien; la idea d'una reforma, doncs, seguia en el pensament oficial de l'església que finalment la va portar a cap en temps dels reis catòlics, un cop més el camp de batalla hauria de ser la clausura.⁷⁷

⁷⁵ AMP, *Altre Manual Zon de Ramon de Forest* (1406-1412), f. 3r. El 18 de desembre del mateix 1406, les monges van enviar una segona carta al pontífex per tractar de la qüestió que els enfrontava amb els superior de l'orde del fra menors. És l'intent de reforma que es pretenia dur amb el suport del propi papa.

⁷⁶ AMP, *Altre Manual Zon de Ramon Forest* (1406-1412), f. 41; 47v .

⁷⁷ El tema de la reforma duta a terme a tots els convents de religioses en època dels reis catòlics, ha estat molt estudiada per l'esmentat Tarsicio de Azcona en diferents articles: "Reforma

ciutadans, per tal d'acabar l'obra d'aquesta peça.⁷⁹

Per la seva banda els manuals notarials recullen d'altres pagaments fets pel procurador del monestir a diversos professionals que anaven fent obres a diferents indrets del monestir com el claustre, la cuina major i el refetor. Algunes d'aquestes obres podien haver estat conseqüència de la presència de la reina Elisenda que va habilitar alguna de les estances que formaven part del propi monestir, concretament aquelles que es trobaven al cantó nord-oest del claustre, en sales del seu palau⁸⁰. A la mort d'aquesta l'any 1364, aquestes habitacions van integrar-se definitivament, al monestir, per la qual cosa es va necessitar efectuar modificacions, tant al dormidor com en tot aquell sector de l'ala oest.

Totes les obres que tenim documentades no es van endegar fins entrat el segle XV. Una d'aquestes reformes, el pagament de la qual es va fer efectiu el 8 de juny de l'any 1410, va afectar a l'obra dels fogons de la "Cuina Major", duta a terme pel ferrer Arnau Sabater. La referència és interessant en la mesura que l'existència d'aquesta cuina fa pensar que ja en aquesta data, almenys algunes monges devien cuinar en comú, en contra d'allò que els objectava fra Guillem de Salanova. D'altra banda l'afegitó del qualificatiu "Major", la distingeix d'una altra que probablement existia ja a la infermeria. L'any següent el fuster Domènec Blasco, va tornar a realitzar diverses obres als "fogons de la cuina", al mateix temps que reparava les canonades que portaven aigua des d'una font propietat del mateix monestir fins el recinte monacal. Per últim va realitzar algunes reparacions al terra del claustre.⁸¹ El document fa esment també de l'existència del "Refetor", on el mateix obrer hi va col·locar una corriola per fer passar una corda per l'esquela que hi havia en aquesta estança.

⁷⁹ *Rubriques de Bruniquer, op. cit, 1912: 73.*

⁸⁰ *Escudero, op. cit, 1974; Id., 1988: 19*

⁸¹ *AMP, Altre Manual Zon de Ramon Forest (1406-1412), f. 59v. Ibid., f. 48,79*

Disposen d'altres esments d'obres a l'església i altres punts del monestir, inclòs el claustre, dutes a terme pel mestre de cases Deuslovol Sabater. La primera anotació correspon al 14 d'abril de l'any 1404, moment en que es va fer efectiu un primer pagament per unes obres que no s'especifiquen, a l'interior de l'església, per la qual cosa es van necessitar diverses quantitats de calç i de rajoles. Ja l'any 1407, el 25 de juliol va tornar a cobrar per obres realitzades en diversos punts del monestir, com el terrat i una cambra. Per últim el 6 d'abril de l'any 1411, es va redactar una interessant època en la que l'esmentat mestre de cases va fer reconeixement d'haver rebut del procurador del monestir Francesc Pinosa, 165 sous per la venda feta per ell mateix al monestir de deu bases i capitells per cobrir el sostre del claustre superior. El document diu textualment:

Sit omnibus notum quod Ego, Deuslovol Sabaterii, lambardus, civiis barchinone, concedo et recognosco vobis venerabile et discreto Bartholomeo Colelli, presbitero, procuratori etcetera. Quod solvistis mihi bene et plenarium ad meam voluntatem, centum sexagintam quinque solidos barchinonensium, precio quarum vendidi vobis ad opus dicti monasterii tamen cohoperiendi textum claustri superioris dicti monasterii, decem columpnas cum suis basibus et capitellis. Et ideo.

*Testes venerabilis Johanes de Fonte et Gabriel Asberti, scriptor barchinone.*⁸²

Es tracta sens dubte, de les columnetes sisavades que aguanten el sostre de bigues de fusta i teules a llata per canal, que sostenen el sostre del darrer pis; no s'especifica però, quina ala s'estava obrant.

No sembla que poguessin formar part del mateix cantó, els vint-i-sis capitells, "summatis", que Antoni Neto va vendre al monestir l'any 1412, per l'obra dels pilars del claustre per preu de 52 sous.⁸³ No eren només els pilars sinó tota un pis el que

⁸² AMP, *Altre Manual 2on de Ramon de Forest* (1406-1412), f. 71.

⁸³ AMP, *Altre Manual 2on de Ramon Forest* (1406-1412), f. 89v. L'esment d'aquests capitells ja l'havia recollida sor Eulàlia Anzizu en la seva obra però no feia esment de la resta d'obres que hi van intervenir, testimoni que s'estava construint tota una

s'estava fent de nou, tal com mostra el document que recull tot un seguit de pagaments fets efectius a diferents persones per les tasques que hi van realitzar. Al marge del preu específic de les peces, es va haver de pagar el desplaçament de la pedra des de Montjuïc d'on s'havia extret. Aquesta operació va pujar 26 sous més, als que es va haver d'afegir el cost de tallar i polir els blocs per les columnes:

Sit omnibus notum quod Ego, Anthonius Neto, magister domorum, civis barchinonum, concedo et recognosco vobis discreto Bartholomeo Colelli etcetera. Quod restituistis et sovistis mihi quantitates subscriptis quod mihi debebant per dictum monasterium et omnibus sequentibus. Primo .LIII. solidos barchinone per .XXVI. summatis lapidum quas ego civi ad opus pilarum factorum in claustro dicti monasterii. Item .XXVI. solidos pro portando ipsos de Montejudayco ad dictum monasterium. Item .LVI. solidos pro percusiendo sive parar dictos lapades pro dictis pilaris et per lopando los pichs .II. solidos....

A més del preu que va cobrar directament pel seu treball, Antoni Neto va haver de pagar a totes les persones que havien col·laborat amb ell en altres tasques, com el rajoler de barcelona Pere Antich que va aportar la calç; Antoni Portella, també de Barcelona, que va fer les canonades i les canals; Guillem Moreres, de la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, per tres mil cinc-cents teules; Guillem Sotolell, igualment per teules i rajoles, i el manobre Arnau Arenys que els va ajudar. Tampoc en aquest cas, s'especifica de quina ala del claustre es tracta, però si anteriorment es tractava del pis superior possiblement de l'ala de ponent, on havia estat part del palau de la reina, ara sembla tractar-se del segon pis, atès que són vint-i-sis les columnes que es van fer noves. Ens inclinem a pensar que ara s'estava construint al cantó de migdia, ja que les ales oriental, on s'aixecava l'església, i la nord, amb el dormidor, sembla que havien estat les primeres en acabar-se.

Poc abans de la mort de la reina, el dijous 6 de juny de l'any 1364, l'abadessa Sibilla de Caixans, que havia estat escollida en el càrrec pocs dies abans, va iniciar un inventari de tots els bens mobles que el comú del monestir posseïa en aquell moment. Segons deia la mateixa abadessa *Comense lo dit die e fiu inventari de tots e sengles bens movens e stancies qui sien del cumu del monastir ne jo he a trobats segons que en aquest quern per capitols escrit ne ordonat.*⁸⁴

El contingut d'aquest inventari és força conegut des que sor Anzizu el va transcriure en les seves *Fulles Històriques*. L'obra, però, només fa esment d'aquella part on es recullen els objectes que es trobaven a la sagristia de l'església. Certament aquesta és la part més voluminosa i interessant de l'inventari, pel que respecta a les peces de valor artístic i cultural. És aquí que s'enumeren els nombrosos objectes amb els que comptava l'església per la seva ornamentació i d'altres que es devien guardar a la pròpia sagristia. S'hi inclouen nombroses imatges, joies, corones, reliquiaris, creus, caixes, canelobres, objectes de culte com calzes i copes, peces la majoria d'elles, de metalls i pedres precioses; també retaules, taules historiades, caixes de fusta i diverses peces de tela. Entre aquestes s'hi troben vestimentes per les imatges, coixins, diferents pal·lis i frontals d'altar, tapissos, cortines, estovalles i cobertors, confeccionats alguns d'ells per les pròpies monges amb les robes més preuades del moment: tafetà, vellut, seda i robes sobredaurades. L'inventari descriu a més, tots els llibres dels que disposava el convent i que permeten conèixer si més no, les lectures religioses de les monges

Però a més de totes aquestes peces, el monestir posseïa objectes de menys valor però necessaris per a l'existència diària. També aquests objectes van ser descrits per l'abadessa seguint les

diferents estances del monestir, sempre sota la rúbrica de "Robes de...", i tot i el seu encapçalament, a més de les teles, també feia referència a la resta de peces que es trobaven a cada estança. En comparació a l'abundància d'objectes que s'anoten a la sagristia, la resta semblen molt pobres, creiem que a més del que aquí es va enumerar, les monges posseïen d'altres béns que devien ser personals, malgrat el que manava la regla el respecte, i que per tant, no surten esmentats aquí.

Després dels objectes de la sagristia, sor Sibil.la va seguir amb les *Robes de compayes de foras*. Aquí hi va anotar:

*Primerament .X. parells de lansols
Item .XXII. flassades e .VI. barragans*

Posteriorment, va passar al celler:

Robes del seller e al ví qui aqui es

*Primerament .V. cups grans a ví., .I. qui te
.C. somadas*

*Item .V. botas grans
Item .VI. botas miianceras
Item .III. botas menos
Item .II. botas de mena
Item .VI. portadoras
Item .I. parell de barrals
Item .II. ambuts grans
Item .XL. somadas de vi*

Posteriorment, les *Robes que te l'ortola qui servexen a la orta.*

*Primerament .V. cabechs
Item .IV. cavells
Item .I. day
Item .I. rastell
Item .II. parells de grillons
Item .I. march martell
Item .I. podadora
Item .II. destrals*

Posteriorment, les Robes de la Emfermaria

Primerament, .LXXXVII. vànovas
Item .XXVII. parells e mitg de lansols
Item .CLXI. mathalosos entre dins lo monastir e frares e conpayes
Item .LXXXIX. travasses entre dins lo monastir e frares e conpayes
Item .XXI. lits de posts qui estan en la emfermaria
Item .III. bassins de lauto
Item .I. barrall d'aram
Item .II. fornells grans de ferre per a tanir foch en la emfermaria
Item .VI. alambins qui servexen a fer l'ayga ros

Posteriorment, les Robes qui servexen a la cuyna

Primerament, .IIII. ollas grans de coura e .II. poques
Item .VII. cubertores de ferre
Item .V. astes, .III. grans e .II. poch
Item .II. cap fogues de ferre
Item .IIII. parols
Item .V. conques grans
Item .III. cauleres grans
Item .IIII. cassas grans
Item .III. bramadoras
Item .III. lostas
Item .III. ferros
Item .IIII. paellas
Item .IIII. giradoras
Item una pala per a traure foch
Item un tirador qui servex a la cuyna

Posteriorment, Robes del refetor

Primerament, .XIIII. parells de tovaylas
Item .XIX. parells de tovaylons
Item .VI. parells de tovaylons
Item .XVII. contells de taula

Posteriorment, Robes ab besties qui son comanadas al traginer

Primerament, .II. muls
Item .II. bast
Item .I. arada ab son compliment

Item unes arpas
Item .I. ascarpa
Item .I. criba qui servex al seller
Item .II. sanayas
Item .II. sachs

Per últim, *Robes e forment e farina qui son al pastriny*

Primerament, entre forment e farina .LXI. quartera
Item .III. pasteras
Item .I. taula
Item .VI. posts per a posar lo pa
Item .IV. sadassos
Item una brega
Item .III. palas
Item .XII. sachs entre als e bons

Seguien totes les rendes que rebia el monestir en aquell any i acabava dient:

Lo damunt dit emventari quant a les cosas qui son dins lo monastir, fo fet l'any e al die damunt dits, present la damunt dita abbadessa, per les sors so es a saber, madona sor Constança de Cruilles, sor Maria Lulla, sor Agnès ça Rovira, vicaria, sor Alamanda de Guardiola, sor Francesca Canellas.

Quant a les cosas de fora, e a les rendes, han petes los honrats preveres e procuradors del dit monastir, en Jacme des Pujol e en Jacme des Prats.

El document va ser segellat amb els segells de l'abadia del convent, el dia 28 de juny, davant del guardià i confessor de les monges, fra Guillem Pere de Rexachs, qui havia estat comanat per aquesta tasca pel ministre provincial d'Aragó, fra Bernat Bru, estant present totes les dones del monestir reunides en capítol.

Uns anys més tard d'haver-se dut a terme aquest inventari, el dilluns 7 de gener del 1376, una nova abadessa, sor Agnès ça Rovira, també pocs dies després d'haver estat escollida pel càrrec, va encetar un nou inventari, afegint els objectes que el monestir havia adquirit en aquells anys, alguns d'ells provinents de donacions de monges i de la mateixa reina que els havia deixat

en el seu testament.⁸⁵ A més de nous objectes per l'església, es conserven dos fulls que fan referència a la infermeria i la cuina. Cal destacar en la primera d'aquestes dues estances que els llits s'havien doblat, i ara, n'hi havien quaranta dos, mentre que els alambins s'havien reduït a tres; disposaven a més, d'unes cortines blaves que havien estat donades per la noble Constança Aran.

85

També sor Anzizu va transcriure la primera part d'aquest inventari a la seva obra. El document original es troba a continuació de l'anterior dins el mateix llibret.

Les mateixes estances que enumera l'inventari del 1364, apareixen als llibres de cauteles i devien constituir les peces principals del monestir, on es desenvolupava la vida diària de les monges.

Tot i compartir un espai únic, ben delimitat per les tanques de clausura, no sembla que les monges portessin una vida comunitària en tots els seus aspectes. És segur que totes elles havien d'assistir conjuntament als diferents oficis religiosos que marcaven el ritme de la seva existència, tot i que ja aquí s'observava la distinció entre les monges que cantaven, les principals, i les llegendes, les que només podien resar parenostres. Les diferències seguien en la resta de les altres activitats, ja que mentre unes no sembla que desenvolupessin altre missió que la de resar, les altres hi afegien tasques manuals.

Només les monges de cor podien exercir els càrrecs de direcció del monestir al costat de l'abadessa: la vicària i les tresoreres, i els oficis majors que requerien uns certs coneixements: la procuradora, la sagristana, la infermera, la refretorera, la pastrinyera, la cellerera i l'oliera, a més de la procuradora dels frares. Possiblement, a més dels deures religiosos, aquestes monges només compartien amb la resta, el lloc del dormitori, però ni tant sols aquest aspecte és segur fins a les darreries del segle XV. On dormien doncs, les monges?.

Com ja hem apuntat, fins als darrers anys del segle XIV no sembla que estigués totalment acabat el "dormidor", però des de la fundació del monestir ja devia funcionar una estança amb aquesta funció al mateix indret, on hi devien dormir algunes monges, d'altres, ho podien haver fet a la infermeria, on el número de llits sembla molt elevat per només servir a les monges malaltes, i les més privilegiades, tal vegada, en cel·les individuals. De

fet, la primera cel.la coneguda és la de l'abadessa Francesca ça Portella, qui en va encarregar la decoració al pintor Ferrer Bassa l'any 1346. Aquestes cel.lles, que, paulatinament, es van anar multiplicant tot el voltant del claustre en els seus diferents pisos, constaven com a cel.lles de dia on les monges es recollien per portar a terme pregàries més íntimes. No es pot descartar tampoc, que alguna monja pogués haver portat una vida totalment individualitzada en aquestes cel.lles, més si tenim en compte els diferents cercles familiars que com hem vist, es retrobaven dins el monestir. De fet, ni fra Guillem de Salanova ni fra Tomas Alzina, van fer cap objecció a les monges respecte al dormir, però en canvi, en la reforma duta a terme l'any 1495, si que es recalrava l'obligació de dormir conjuntament, fet que sembla indicar que probablement, no ho feien.⁸⁶

Pel que respecte al menjar. fra Guillem ja havia prohibit taxativament que cap monja pogués cuinar per a ella mateixa i menys, si els aliments no estaven d'acord amb aquells que estipulava la regla, a excepció feta que disposés d'un permís exprés de l'abadessa. No podem determinar amb total exactitud si aquest manament se seguia als primers anys de vida del convent i si les monges menjaven plegades, tot i que sembla que tampoc ho feien. De fet, els primers registres que posseïm de la compra d'aliments daten del 1409, com ja hem apuntat anteriorment, i es van registrar als llibres de cauteles. Abans d'aquestes dates només disposem d'alguns rebuts de compres de diferents productes que no permeten extreure'n cap mena de conclusió. A partir d'aquest any 1409, les quantitats de menjar que consten en les

86

Aquesta reforma duta a terme entre l'any 1494 i 1495 és molt interessant tot i escapar-se del nostre àmbit cronològic, ja que constitueix un testimoni clar, que els conflictes que es van anar gestant al llarg del segle XIV, i principalment, a inici del XV, es van mantenir i augmentar al llarg d'aquest segle, posant-se en evidència de forma rotunda als seus darrers anys, quan els Reis Catòlics van donar suport a la cúria en el seu intent de retallar, definitivament, les cotes de llibertat que havien anat defensant les monges. Tarsicio d'Azcona va transcriure i analitzar aquestes ordinacions dutes a terme pels reformadors Joan Daça i Miquel Fenals en un estudi sobre la reforma de la clarisses en temps dels Reis Catòlics,. Azcona, 1957: 5-51.

partides mensuals semblen apuntar al fet que totes les monges devien menjar el mateix. És probable fins i tot, que els aliments es cuinessin, també, conjuntament, motiu pel qual s'estarien fent obres als fogons per les mateixes dates, però el que no és tant clar és que mengessin totes plegades.

Coneixem l'existència del refector per aquells anys, on al mateix temps que s'obrava a la cuina s'hi van fer petites reformes, justament, per col·locar-hi una campana que, sens dubte, havia de servir per a convocar les monges per les diferents refeccions. Tornant al text de fra Guillem, una de les faltes que preveia era el fet que una monja arribés tard als àpats, i la resta d'infraccions se solien castigar precisament, privant a la infractora d'una part del menjar o de la ració corresponent de ví, o bé amb l'acte vergonyós d'haver de menjar asseguda al terra. Tot aquestes disposicions apuntaven cap a l'obligació d'haver de menjar plegades però no cal oblidar que es tracta d'un text normatiu que més que reflectir la realitat expressa allò que es voldria que hagués estat.

En realitat, si atenem a les objeccions fetes pels reformadors de les darreries del segle XV, no sembla que les monges portessin a terme una vida en comú ni en el menjar, ni en el dormir ni tampoc a la infermeria.⁸⁷

Sor Anzizu recull la notícia que *lo jorn beneyt de sant Johan (1494) començaren á menjar totes les monjes en comunitat é se compraren dos cabrits, dos formatjes y fruyts*, i afegeix que pocs dies més tard, *se compraren 40 culleres de fust per les monjes*.⁸⁸ És probable, doncs, que només en

⁸⁷ Tarsicio de Azcona ha estudiat la reformat duta a terme al monestir de Pedralbes pels reformadors, Martin Ponce, (1493) i Daza i Fenals l'any següent. Entre els punts conflictius es tornaven a trobar el de la clausura, el de la vida en comú i el de la servitud. Les monges un cop més, van oposar resistència a acceptar aquestes principis la qual cosa va comportar la destitució de l'abadessa Violant de Montcada del seu càrrec (1495) i la seva substitució per sor Teresa Enriquez que provenia del monestir de Santa Clara de Palència. Azcona, 1957: 18-19.

⁸⁸ Anzizu, 1897: 120.

les festes solemnes del monestir com Nadal o Pasqua, es reunís el conjunt de la comunitat al refetor que fins i tot s'ornava amb branques oloroses.

Empleats, Serventes i Esclaves

Totes aquestes sales principals s'obrien al grandió claustr del monestir que constituïa el centre neuràlgic de la vida de la comunitat. Al seu costat s'obrien estances secundàries, com les esmentades "cel.les de dia", construïdes per algunes de les monges de més categoria per a preservar la seva intimitat, malgrat ser totalment contrari a la norma. Amb elles residien un seguit de dones al seu servei que no eren necessàriament, monges.

L'existència a l'interior del claustr de dones laiques al servei de les monges, és un fet inqüestionable al llarg dels anys que analitzem. Aquestes dones eren necessàries ja que les monges dedicades a les tasques servils eren proporcionalment, poques. Es tractava, d'una banda, de serventes que cobraven un sou per les seves tasques i que solien viure fora del claustr, i d'altra, d'un nombre variable d'esclaves que estaven igualment, al servei de la comunitat, o d'alguna monja en particular.

L'existència d'aquestes esclaves, que tenien fixada la seva residència dins l'espai de la clausura, i també la de les dones de servei, van ser una altra font de conflicte quan amb l'esmentada visita de fra Olzina, el papa les va voler suprimir. Les monges, recolzades pel rei es negaven a acceptar aquest fet ja que les consideraven del tot indispensables per poder seguir portant la vida d'oració a la que s'havien consagrat, d'aquí les paraules del rei adreçades al ministre reformador en el que li suggeria que respecta a aquest qüestió, abans d'obrar, li consultés a ell personalment.

Les religioses van aconseguir mantenir les serves al llarg del segle següent, i quan els nous reformadors, l'any 1495, van tornar a prohibir la seva existència, l'abadessa Violant de Montcada va tornar a esgrimir que si no prenien dones de servei elles mateixes haurien de realitzar certes tasques, amb la consegüent disminució dels oficis divins que era una obligació

superior. En aquest moment, però, les monges ja no comptaven amb el suport del rei, i finalment, les esclaves van ser suprimides a excepció d'algunes dones laiques encarregades de realitzar determinats assumptes de la comunitat, a les que s'obligava a residir a l'exterior del claustre.

L'envergadura assolida pel monestir al llarg d'aquest quasi primer segle d'existència, necessitava certament, d'una sèrie de persones destinades a diferents tasques al servei de la comunitat. Cal distingir aquest personal empleat que rebia un sou per les seves tasques -i que vivia, normalment, al voltant del monestir o, fins i tot, dins el recinte murat, al costat de les cases dels preveres beneficiats i dels frares del "Conventet"-, de l'esmentat personal de servei que convivia a l'interior del claustre.

Els empleats externs

El monestir posseïa un seguit d'empleats fixos i d'altres de temporers, generalment del sexe masculí, per realitzar determinades tasques relacionades principalment, amb l'explotació de les terres del monestir i els treballs subsidiaris. A més d'aquests treballadors manuals, la comunitat tenia al seu servei personal més qualificat, com un metge o un notari, de forma fixa, i d'altres ocasionals que els podien suplir en determinades qüestions.

Ja hem tractat en un altre apartat els diferents notaris que es van fer càrrec de registrar els actes del monestir, en total van ser quatre al llarg dels anys que analitzem. El primer d'ells va ser Guillem Turell, del que s'ha perdut el manual que abraçava des del 1342 fins el 1348. Li va seguir en fer-se càrrec de la notaria d'aquest, Romeu de Sarrià, que va servir al monestir des del 1348 fins l'any 1373. Posteriorment, trobem a Tomas Rostet que va actuar des d'aquell any fins el 1399, moment en que va

començar a actuar el darrer notari del període, Ramon de Forest. Aquest notaris rebien un sou anual, tal com havia previst la reina en les seves ordinacions, que l'any 1404, era de 100 sous.⁸⁹ A més d'ells, el monestir recorria al servei d'altres notaris i causídics per defensar determinats casos. Entre aquests últims, que duïen les gestions del monestir davant els estaments oficials, coneixem a Antoni Català i Guillem dels Arcs que trobem actuant l'any 1407 i també entre 1409 i 1410, respectivament.

L'altre professional qualificat que prestava els seus serveis de forma fixa, era el metge, anomenat com a "Mestre d'Arts i Medicina" o "Físic". Desconeixem la persona o persones que van exercir aquest càrrec al llarg dels primers anys, però a partir d'inici del segle XV, trobem esmentat com a metge regular al mestre Francesc de Pedralbes. Aquest cobrava anualment, 40 florins d'or, repartits en diversos pagaments. Aquesta quantitat que equivaldria a 440 sous, era més del doble del que Elisenda havia estipulat al moment de la fundació del monestir, però es va mantenir invariable durant tots els anys en que va actuar aquest professional. Al seu costat, trobem esmentats d'altres metges que devien acudir al monestir per qüestions molt determinades, es tracta de Marc Cortés, registrat l'any 1403 i Guillem Miralles que va cobrar 6 lliures i 1 sou el dia 13 d'agost del mateix any *per visitando et pensando aliquas moniales dicti monasterii qui tunc erant infirme*, tal i com li havia demanat l'abadessa.⁹⁰

A més del metge la comunitat comptava amb un apotecari habitual, Bartomeu Cenós, que el trobem en els manuals també des de començament d'aquest segle XV, però en el seu cas no cobrava un sou, sinó segons el tipus i la quantitat del producte que subministrava a cada moment. Abans que ell el monestir adquiria aquest tipus de mercaderies a Ramon Camp i Salvador Sabater, a més d'altres dels que no en tenim cap notícia.

⁸⁹ AMP, *Altre Manual 1er de Ramon de Forest* (1399-1404), f. 59v.

⁹⁰ AMP, *Manual 1er de Ramon de Forest* (1399-1406), f.129.

Els treballadors no qualificats que duïen a terme tasques de caire manual eren més nombrosos. Un cop més ens hem de remetre als primers anys del segle XV per obtenir alguna informació d'aquests servidors.

El monestir disposava per aquelles dates de diversos pagesos que cultivaven les hortes propietat del monestir que es trobaven a les seves rodalies. Un d'ells, Bernat Mas, residia al propi monestir, i cobrava un salari de 240 sous anuals repartits en tres pagaments. Aquesta quantitat es va mantenir invariable al llarg dels tres anys que el trobem documentat, des del 1407 al 1409. La mateixa quantitat va cobrar Guillem Colell, l'any següent (1410), per realitzar la mateixa tasca. És probable que juntament amb aquests, treballés Ramon Molera, que el 1411, va cobrar el salari corresponent a dos anys de treball a les hortes del monestir. La quantitat pagada va ser, un cop més la mateixa. Almenys en el primer d'aquests casos, l'hortalà vivia també dins el recinte del propi monestir.⁹¹

A més d'aquests hortolans, la comunitat contractava temporers per a la recollida de la verema, transportar el raïm al celler i efectuar les feines posteriors d'elaboració del ví. El manteniment del propi celler i dels cups, requeria un persona fixa que s'encarregava de netejar-lo, en Martí, i un altre que netejava el solatge dels cups, en Bernat Codina. Per ajudar-los es llogava personal periòdic a qui es subministrava el companatge i un salari pels dies treballats; en el cas del que acudien a trepitjar el raïm, fins i tot se'ls subministrava la vestimenta. Ocasionalment, també es requeria un especialista per reparar els cups o les diferents botes. Totes aquestes despeses entraven dins els comptes mensuals de la monja encarregada del celler.

També a la sagristia es requeria contractar un cop a l'any un home que s'encarregués de rentar les "estores" que es trobaven al cor. També es llogaven dos homes, almenys un cop a l'any,

⁹¹ AMP, *Altre Manual 1er de Ramon Forest* (1399-1406), f. 100v; *Altre Manual 2on de Ramon Forest* (1406-1412), f. 48, 56v, 75v.

abans de la festa de sant Joan del mes de juny, per netejar les taules del refetor i engalanar-lo amb branques oloroses per la festa.

Per totes aquestes tasques es requeria personal masculí mentre que pel servei habitual del refetor i del pastrim que implicava un contacte més directa amb les pròpies monges, es llogaven dones. En el primer del casos, la monja encarregada era ajudada mensualment, per unes "companyes" a rentar la roba. Es tractava, possiblement, de serventes de la mateixa comunitat, a més d'una dona que hi acudia des de fora; a totes elles es donava un companatge extra. És probable que s'encarreguessin no només de la roba pròpia d'aquesta estança, sinó que devien fer la bugada general de tota la comunitat.

Per les tasques del pastrim, també, la monja encarregada estava assistida per dues dones que acudien al monestir des de l'exterior; una d'elles era d'origen sicilià. A més d'elles, es disposava d'una compradora fixa, Maria Bona, a la que l'any 1409 se li va donar un sou per diverses encàrrecs fets pel monestir.⁹²

⁹²

AMP, *Llibre de Canteles* (1409-1410), C/83bis.

Al personal extern del monestir, totalment necessari pel funcionament d'aquest, s'hi sumaven "les companyes" que es trobaven al servei directa de les monges, era l'existència d'aquestes dins el si de la comunitat el que qüestionaven els reformadors. No tenim masses referències de les tasques que tenien encomanades aquestes "companyes", a excepció de les ja esmentades abans, tot i que es de suposar que devien efectuar totes les tasques manuals juntament amb les monges llegendes i les esclaves.

Els manuals fan notar també la presència d'una dona que es feia càrrec del servei exprés dels preveres beneficiats del monestir. Es tractava de Elisenda, vídua de Pere Olzina, originària de Vilafranca del Penedès. Pel seu ofici rebia un salari que, entre el 1407 i el 1411, es va mantenir invariable en els 80 sous anuals. També era vídua l'altra serventa que trobem registrada pels mateixos anys que l'anterior, Francesca Tosquel, que provenia de Calaf i que pels serveis prestats al monestir, probablement a les monges, durant un període de quinze mesos, va rebre la suma de 127 sous.⁹³

Al costat d'aquest personal de servei lliure, convivia les serves que exercien idèntiques funcions però mancades de qualsevol dels drets que corresponien a les persones lliures. L'existència d'esclaves al monestir no és un fet estrany si tenim en compte el nombre elevat que se'n registra a Barcelona al llarg dels segles XIV i XV. Tot i que el percentatge més elevat sembla correspondre al sexe femení, és difícil arribar a determinar la seva situació real donat que van ser utilitzades fonamentalment, pel treball domèstic. D'altra banda, quan les Corts de Barcelona van aprovar el 31 d'agost del 1413, una sèrie de capítols sobre la guarda i la seguretat dels esclaus del Principat, van obligar

⁹³

AMP, *Altre Manual Zon de Ramon Forest* (1406-1412), f. 32, 47v, 59v, 75v.

a tots els propietaris a declarar, només, els esclaus mascles, per tal d'assegurar-los contra les fugides. Aquests registres, que es van començar a realitzar a partir del 1421, després de les Corts de Tortosa, recullen, només, el nom de propietaris i esclaus assegurats entre els que es troben poques dones d'aquesta condició.

Aquestes dades ja van ser analitzades per Verlinden⁹⁴ en diversos articles i posteriorment, per altres estudiosos que han remarcat la manca de dades pel que fa referència a les dones esclaves. Roser Salicrú assenyala com del total de 1669 esclaus assegurats l'any 1424, només 22 eren esclaves, que representaven un 1,3% del total. Pel que respecta als propietaris d'aquests esclaus, el nombre de dones era també sensiblement inferior al dels homes. Distingeix l'autora entre les dones-vídues que tenien la propietat d'esclaus per donació del marit, i aquelles que els tenien en nom propi, menor en nombre. La majoria d'aquestes dones eren barcelonines i només set habitaven fora de la ciutat. Entre aquestes destacava un grup sobre la resta, les religioses, concretament, les religioses del monestir de Valldonzella i les de Pedralbes.

Tot i que l'esclavitud era una de les contradiccions de la societat cristiana medieval, de la mateixa manera que havia passat amb la qüestió de la usura, la pròpia societat es va encarregar de buscar una justificació pel seu manteniment, en la mesura que suposava una mà d'obra de barata. La justificació era clara en alguns col·lectius com els sarraïns, considerats totalment enemics tant de la fe com de l'estat, però en d'altres,

94

Aquest autor es pot considerar com el pioner dels treballs sobre l'esclavitud medieval. A la seva obra cabdal, *L'Esclavage dans l'Europe Médiévale. T.I: Peninsule Iberique. France*, Brugues, 1955, van seguir d'altres articles sobre el mateix tema. L'anàlisi sobre aquestes llistes de guarda d'esclaus, el va dur a terme a "Esclaves fugitifs et assurances en Catalogne" a: *Annales du Midi*, 62, 1950: 301-328. Més recentment d'altres autors han tornat a estudiar aquests registres per tal de donar una visió sòcio-procesional dels esclaus i els seus propietaris, Salicrú i Lluç, 1993:225-232.

com els grecs cristians, la situació era més difícil de justificar. Es podria pensar que el col·lectiu dels religiosos podia haver ofert un major rebuig a aquest tipus de mà d'obra, però si atenem a l'exemple del monestir de Pedralbes on la presència d'esclaves és un fet constant al llarg dels anys que analitzem, sembla que la seva existència no tant sols era plenament acceptada, sinó que l'intent de la seva prohibició va generar una forta resistència.

Segons sor Anzizu, el nombre d'esclaves que va posseir el monestir fins a les darreries del segle XV va ser de quaranta, a més de dos esclaus.⁹⁵ La seva presència sembla constatar-se des de ben aviat. La primera compra que hem trobat enregistrada va ser efectuada el 17 d'octubre del 1351, deu anys abans del que sor Anzizu havia pogut constatar, la qual cosa fa pensar que la seva presència al monestir es degué donar des de ben aviat, potser fins i tot, des del mateix moment de la seva fundació.

El monestir va adquirir bona part d'aquestes serves a particulars que les posseïen en propietat, o bé directament en el mercat d'esclaus de Barcelona a través de corredors. A aquestes esclaves obtingudes mitjançant compra, se n'hi afegien d'altres que havien estat ofertes com a donatiu al cenobi. Es podia donar també el cas, que en ingressar una vídua com a monja, fes donació de la seva esclava conjuntament amb la resta de les seves propietats, com va fer sor Francesca Arnau amb la seva esclava d'origen tàrtar.⁹⁶

La primera esclava que trobem registrada, Caterina, va ser comprada al ciutadà de Barcelona Ramon Estanyer; de la mateixa manera es van adquirir la sarraïna Margarida, que provenia de Trípoli, propietat d'Arnau Vilar, i Cristina, tàrtara, que pertanyia a Pere Mates. En canvi, Magdalena, igualment tàrtara, va ser comprada per la comunitat a través d'un corredor, en una

⁹⁵ Anzizu, 1897: 67.

⁹⁶ AMP, *Manual 4art de Tomas Rostet* (1392-1399), ff.93v-95v.

subhasta pública. El mateix es va fer amb Bar, una esclava sarraïna de raça negra, que va ser adquirida a través de Bernat Vendrell que actuava també com a corredor en nom del monestir.⁹⁷

En el cas de les serves que van ser donades a les monges, dues ho van ser per persones pertanyents a l'estament religiós que a més, sostenien un clar lligam amb el monestir; es tracta del rector de Sollana i del vicari de l'església de Mayals, les dues esglésies sota patronatge de Pedralbes. Però el cas més habitual era el de particulars que feien donació de les seves esclaves com a part dels seus bens, moguts pel desig de redimir els seus pecats.

Aquest desig manifest va conduir al mercader Ramon Fortesa a fer donació de la seva esclava Alba al monestir de Pedralbes, amb la condició que només podia servir a la comunitat i no podia ser venuda novament, en cas contrari li hauria de ser retornada a ell o als seus successors. Eren igualment mercaders barcelonins, Gabriel de Basora, que va fer donació de Caterina, la seva esclava tàrtara, i Francesc de Bas. En aquest darrer cas, és encara més manifest el desig d'alliberament de l'esclava per part de l'amo, ja que la donació només es va fer per un període de sis anys, al cap dels quals el monestir es comprometia a deixar la serva en llibertat

És de ressenyar el cas d'Isabel Planella, que en fer donació d'una esclava de la seva propietat anomenada Maria, d'origen albanès, va recalcar que aquesta havia de servir expressament, a sor Franciscona, monja de Pedralbes. Tampoc en aquest cas, la comunitat es podia despendre de la serva i si ho feia, en el seu

⁹⁷

Manual 1er de Romeu de Sarrià (1348-1357), f.99r-99v.; Manual 2on de Romeu de Sarrià (1357-1365), f. 63v-65; Manual 1er de Ramon Forest (1399-1404), f.19v-20v; 26v-27r; Esclaves, (liligall 108).

lloc se n'havia d'adquirir una altra amb idèntica finalitat.⁹⁸

La resta de transaccions recollides als manuals fan referència a la circumstància contrària, les vendes de serves fetes pel monestir a particulars, en les que el desig d'obtenir un benefici econòmic priva per sobre de qualsevol consideració de caire moral. Aquest objectiu és molt clar en el cas de Caterina, l'esclava albanesa que abans de ser batejada es deia Cali. Aquesta serva havia estat donada al monestir l'abril de l'any 1383 per l'esmentat rector de l'església de Sollana, però un any més tard, la comunitat va decidir vendre-la amb la qual cosa en va obtenir un evident benefici.⁹⁹

Totes les persones que van fer venda o donació de les esclaves de la seva propietat, i també aquelles que les van adquirir al monestir, pertanyien a la burgesia de la ciutat. Es tracta majoritàriament, de funcionaris de la cort, mercaders, notaris i apotecaris. Aquest fet coincideix amb les dades aportades per l'esmentat registre de guarda d'esclaus de l'any 1425, que evidencien com els mercaders eren, juntament amb els "ciutadans", els que posseïen més nombre d'esclaus. Per la seva banda, Jaume Aurell mostra que en l'estament mercantil els esclaus tenien una doble funcionalitat: en primer lloc, la de col·laboració en les tasques domèstiques i mercantils i, en segon terme, l'augment del prestigi social.¹⁰⁰

És poc el que podem saber d'aquestes dones, escassament, el nom,

⁹⁸ *Manual 2on de Romeu de Sarrià* (1357-1365), f. 88v-89; *Manual 3er de Romeu de Sarrià* (1365-1370), f. 95r-95v; *Manual 1er de Tomas Rostet* (1373-1380), f. 164v-165; *Manual 2on de Tomas Rostet* (1380-1386), f. 110r-110v, 175; *Manual 4art de Tomas Rostet* (1392-1399), 111r-11v.

⁹⁹ AMP, *Manual 2on de Tomas Rostet* (1380-1386), f. 155r-155v; *Manual 4art de Romeu de Sarrià* (1371-1373), f.69v

¹⁰⁰ Ens referim un cop més a la tesi doctoral de Jaume Aurell i Cardona sobre *La cultura dels mercaders barcelonins (1370-1470)*, presentada a l'Universitat de Barcelona, l'any 1995 (inèdita) i que el mateix autor ha tingut l'amabilitat de deixar-nos consultar.

l'edat i la seva procedència, en algun cas, el color de la seva pell. Com mostra el quadre adjunt, entre totes destacaven pel seu número, les d'origen tàrtar. De les vint esclaves que trobem documentades en aquests anys, vuit eren d'aquesta procedència. Li seguien les sarraïnes, entre les que es feia distinció de les de raça negra. En menor proporció es troben les albaneses, tres, gregues, dues, i les búlgares i les russes, només una. La raó principal del predomini de les primeres era el seu paganisme, que justificava que fossin esclavitzades en ser capturades. Contràriament, sembla constatar-se una tendència a alliberar les esclaves d'origen grec, i certament en el cas del monestir es pot observar que només eren d'aquesta procedència les dues primeres de les que en tenim notícia, una de les quals havia estat una donació, el que justifica la seva avançada edat. Tant en el cas de les esclaves gregues com en el de les albaneses, a partir de 1388 el mateix monarca Joan I, amb el suport del papa, va intentar frenar-ne la seva importació. Si bé la disposició sembla que va tenir èxit, com hem dit, en el cas de les gregues, no sembla que fos tant acceptada respecte a les albaneses, i encara el mateix monestir va acceptar la donació d'una serva d'aquesta procedència, Maria, l'any 1392.¹⁰¹

L'edat era un dels factors que devia influir a l'hora d'adquirir una esclava, més que la seva procedència ètnica sobre la que no sembla haver-hi preferències i que es devia regir per l'oferta del mercat. No coneixem l'edat de totes les serves registrades i en el casos en que es disposa d'aquesta informació, s'exposa de forma aproximada, amb l'expressió *entorn de*, signe evident que l'única dada real de què es disposava era el nom i la procedència. Sembla clar que el monestir les preferia jove i excepte en el cas d'Alba, l'esclava grega que havia estat donada i que ja tenia trenta-vuit anys, la resta anaven entre els divuit i els vint-i-cinc, amb una majoria que rondava entre els vint i vint-i-dos.

101

Miret y Sans, 1917: 23

L'explicació sembla clara, una esclava jove havia de tenir més resistència i ser més apta pels treballs més durs, a més, les expectatives de vida eren més llarga i per tant, s'esperava treure'n més rendibilitat de la inversió feta. En el cas del monestir, s'afegia un altre component a l'hora d'escollir una esclava jove, no es podia esperar que aquesta procrees i incrementés el nombre de servs com solia passar a les llars on els fills de les esclaves, ja fossin fruit de les relacions amb un altre esclau de la família o de fora, o del mateix amo, quedaven en propietat d'aquest últim i renovaven d'aquesta manera el grup¹⁰². En el cas del monestir aquesta renovació no era possible de manera que una esperança de vida més llarga era l'única via per no haver de fer adquisicions massa periòdiques.

És de pensar que el component de l'edat hauria d'incidir forçosament en el preu pagat per la serva, però la poca diferència en aquest aspecte no permet extreure'n conclusions significatives. El preu més alt va ser el de l'esclava búlgara Teodora, per la que es van pagar 72 lliures.

És possible que aquesta quantitat molt per sobre de la resta, pugui explicar-se per una puja dels preus si tenim en compte que aquesta compra es va efectuar a les darreries del període que estudiem, l'any 1412, però amb tot, hi degueren influir d'altres factors un dels quals podia haver estat el fet que era força jove, només vint anys. Els mateixos anys tenia Bar, de raça negra -que pel seu nom, no devia haver estat encara batejada- però la quantitat pagada per ella va ser sensiblement inferior a l'anterior, 52 lliures i 10 sous. Sembla doncs, que incidien diversos factors que determinaven en cada moment el preu final pagat per la serva i més si la compra es duia a terme en subhasta pública on s'adjudicaria al millor postor.

102

Miret y Sans exposa que des dels *Costums de Tortosa*, còdex de finals del segle XIII, s'havia disposat que els fills fruit de la relació d'una esclava no batejada amb el seu amo cristià, eren lliures des del seu naixement. Miret y Sans, 1917:23.

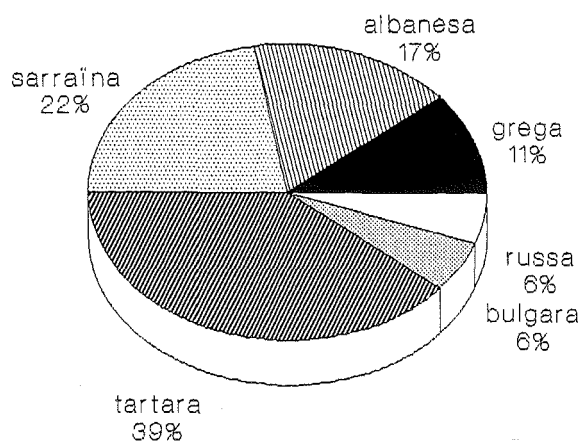
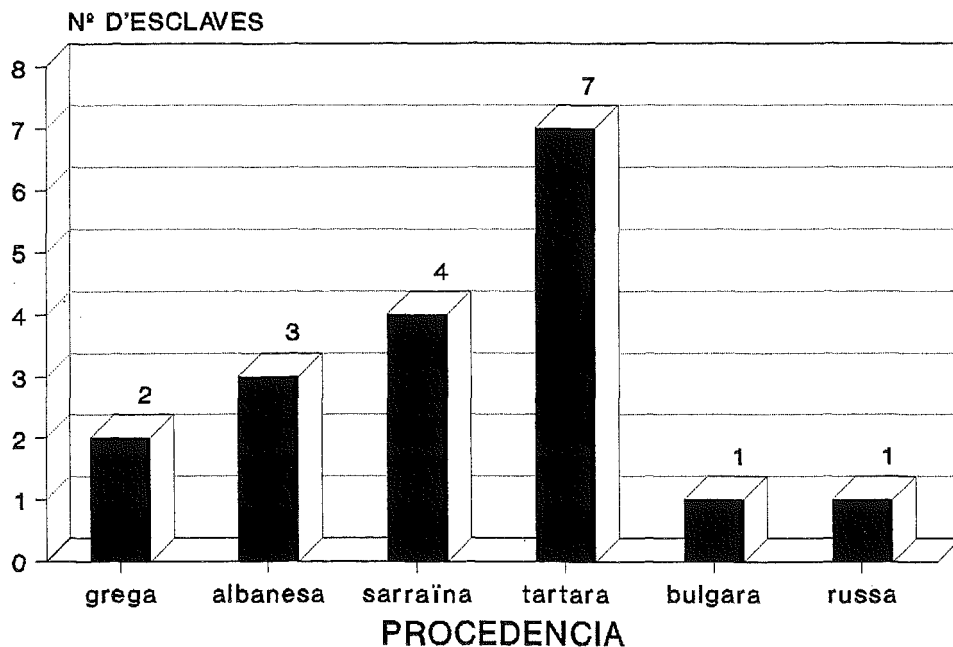
Pel que respecte a les vendes d'esclaves efectuades pel monestir, no semblen apreciar-se diferències significatives amb els preus del mercat, i els paràmetres que devien seguir a l'hora de valorar-les devien ser també, molt similars sinó els mateixos, l'edat i la constitució principalment.

El quadre adjunt recull el nom, l'edat i les característiques ètniques de totes aquelles esclaves que hem trobat ressenyades al llarg dels anys que analitzem, així com les variacions de preus de compra-venda.

-QUADRE XIX-

LA ESCLAVITUD AL MONESTIR DE PEDRALBES (1327-1411)					
NOM	EDAT	PROCEDÈNCIA ETNICA	PREU	DATA	TIPUS DOCUMENT
Caterina		Grega	53 Ll.	1351/17/10	Compra
Margarida	18	Sarraïna (Trípoli)	34 Ll	1361/06/04	Compra
Alba	38	Grega		1361/27/12	Donació
Maria				1368/20/05	Manumis.
Marta	18	Tàrtara		1368/25/08	Donació
Guillelma	28	Sarraïna	35LL	1372/25/11	Venda
Caterina		Tàrtara		1379/22/03	Donació
Maria		Tàrtara	43LL	1383/25/05	Compra
Caterina		Tàrtara	38LL, 10Ss	1383/--/04	Venda
Caterina (abans: Cali)		Albanesa		1383/--/04	Donació
Caterina (abans: Cali)		Albanesa	42LL, 18Ss	1384/--/12	Venda
Maria		Tàrtara	44LL	1385/06/06	Venda
Maria		Albanesa		1392/21/06	Donació
Magdalena	25	Tàrtara	45LL	1400/28/01	Compra
Bar	20	Sarraïna (negra)	52LL, 10Ss	1400/06/05	Compra
Llúcia	22	Sarraïna (negra)	55LL	1406/23/11	Venda
Cristina	25	Tàrtara	50LL	1408/03/02	Compra
Tudora	20	Búlgar	72LL	1412/21/05	Compra
Margarida	20	Rusa	24LL	1416/03/07	Compra

PROCEDENCIA DE LES ESCLAVES DE PEDRALBES 1327 - 1411

De la mateixa manera que les esclaves adquirides per un particular passaven a formar part de l'amplia "família" d'aquest, fins el punt d'arribar a crear lligams que podien ser molt estrets, les serves adquirides o donades al monestir passaven a formar part de la comunitat, i no sembla haver-hi cap dubte que, malgrat les disposicions en contra, el seu lloc de residència era a l'interior del propi claustre.

No hem trobat als inventaris del monestir cap esment d'aquestes esclaves i tampoc de les estances on es devien allotjar. Contràriament, els inventaris post-mortem que recullen els bens de diversos mercaders analitzats per Jaume Aurell¹⁰³, solen fer esment de tots els seus esclaus i en molts casos, de l'existència d'habitacions separades on aquests podien tenir una certa privacitat. Charles de la Roncière ha constatat el mateix fet en les cases dels ciutadans notables de la Toscana. En els inventaris d'algunes d'aquestes mansions es fa esment també de l'existència de cambres per l'esclava o esclaves, que es trobaven més o menys ben condicionades, segons les disponibilitats econòmiques del seu amo, o del grau de consideració en què se'ls tenia a la família.¹⁰⁴

A diferència del que mostren aquests exemples, el monestir no va comptabilitzar entre els seus bens a les esclaves. Podria considerar-se aquest fet com senyal d'una consideració especial

¹⁰³ Aurell, *La cultura dels mercaders...*, op. cit.

¹⁰⁴ Charles de la Roncière analitza la vida privada dels notables toscans en l'umbral del Renaixement en un capítol de la *Història de la vida privada*, dirigida per Philippe Ariès i Georges Duby. L'inventari de les seves cases mostra com també els esclaus eren habituals dins el servei domèstic de les cases benestants que, d'altra banda, no era tant nombrós com ho seria, per exemple, al segle XVI. Roncière, CH. de la. 1988. "La vida privada de los notables toscanos en el umbral del Renacimiento". *Història de la vida privada. De la Europa feudal al Renacimiento*. vol. 2. Paris.

de les monges cap a elles?. De fet, els escassos testimonis que disposem sobre la relació que unia els dos col·lectius no mostren l'existència de conflictes, tot i això, no sembla que una bona relació sigui l'explicació que calgui donar a la seva omisió dels inventaris. Cal tenir present que, en el cas dels esclaus domèstics, la seva situació no solia diferir massa de la de qualsevol altre criat de la casa, si exceptuem el seu status legal, i les relacions d'afecte amb els seus amos tampoc eren estranyes. El motiu, doncs, de no aparèixer en cap dels dos inventaris que es conserven del monestir d'aquells anys, potser rau en el fet que, mentre en els casos de cases de particulars el reconeixement de tots els bens tenien una clara finalitat econòmica pel cas d'haver de ser venuts -per tant els esclaus hi havien de constar com a bé venal-, en el cas de Pedralbes l'inventari dels béns del monestir havia de servir per valorar el potencial econòmic de la comunitat de cara a allotjar un nombre determinat de religioses, però sense intenció de venda, per la qual cosa, l'esment de les esclaves no es degué considerar rellevant per aquest fi.

No totes les serves registrades en els manuals estaven al servei del conjunt de la comunitat, sinó que algunes servien exclusivament a l'abadessa, a alguna monja en particular, o a algun prevere, com el procurador Jaume Despujol que en va adquirir una de forma particular. Aquestes circumstàncies devien comportar diferències en el grau de relació, ja que en els casos de servituds personals, els lligams creats devien ser molt estrets i personals. Una mostra és el fet que quan l'abadessa Francesca ça Portella va morir, va deixar en el seu testament que la seva esclava Maria, fos alliberada, com efectivament va fer la seva successora. És el mateix gest dut a terme per molts particulars que en consideració als serveis prestats per aquella persona esclavitzada, i per l'afecte que es podien haver guanyat, els volien retornar la llibertat perduda.

Tot i que l'exemple de sor Francesca és el que reflexa de forma més clara, els lligams afectius que es podien crear entre les

monges i les esclaves, no és l'únic. Sembla que les monges cuidaven bé d'aquelles dones que convivien amb elles i les servien, al costat de la resta de criades lliures amb les que probablement, no hi havia massa diferència. Un detall si les diferenciava a ulls de la gent, era l'obligació de vestir amb unes túniques especials de llana grossera, *panyo burell*, que segons sor Anzizu era de color verd. Es conserva un rebut datat del mes de març de l'any 1409, en el que el draper Lluís Castelló reconeixia haver rebut del procurador del monestir la quantitat de 63 sous per cinc canes i dos pams d'aquesta tela, adquirida per a confeccionar roba per a les esclaves del monestir.¹⁰⁵ Tot i l'aparent rudesa d'aquesta roba, i que el fet pugui semblar discriminatori, aquesta vestimenta no devia diferir tant de la dels hàbits de les pròpies monges, o almenys d'aquell què sant Francesc utilitzava i havia pretès pels seus germans.

La manutenció d'aquestes esclaves no queda consignada en cap partida especial, per la qual cosa es podria pensar que anava inclosa en la que la procuradora consignava com a *Companatge de les dones e companyes del monestir*, que devia englobar tot el personal que conformava la comunitat. Cal remarcar l'atenció especial que aquestes esclaves mereixien quan es posaven malaltes, ja fos per un veritable gest d'afecte, o pel fet que es tractava d'un bé preuat que calia conservar.

Els comptes de la procuradora recullen diverses vegades, anotacions amb les despeses específiques ocasionades per la malaltia d'una esclava en particular

El juliol de l'any 1409, per exemple, la procuradora va anotar al marge de la partida dalt indicada, el que s'havia gastat per *na Cristina, esclava, qui fou mal sana en lo dit mes*. El setembre del mateix any, aquesta esclava encara estava malalta i se li devia seguir donar una dieta apart. A més d'ella, una altra serva anomenada Joana, rebia un tractament especial ja que *en lo present*

105

AMP, *Altre Manual Zon de Ramon Forest* (1406-1412), f. 42v.

*mes hague febre per alcun temps. Encara el mes de gener de l'any següent, es va anotar una altra despesa per a messio qui fiu a na Johana, esclave del monestir, qui en lo dit mes fo malauta.*¹⁰⁶

Sembla doncs, que de la mateixa manera que la regla contemplava que les monges malaltes havien de rebre un tracte especial per part de les altres monges, i se les eximia dels deures que els hi poguessin pertocar, també les esclaves que, de fet, eren "companyones", havien de rebre el mateix tractament, almenys pel que fa a l'alimentació i, possiblement, les cures que poguessin necessitar; atencions que se'ls hi devien dispensar a la infermeria com a les mateixes religioses.

El regim alimentari del monestir

L'alimentació com a signe d'ascetisme

Dins el pensament cristià l'alimentació es contemplava com un element més per assolir l'estat de perfecció. Tal com apunta Josep Hernando, a les darreries de l'edat mitjana els moralistes cristianes havien assolit uns principis clars sobre l'alimentació i els aliments. Superada la llei mosaica, s'acabava la distinció entre aliments purs, i per tant lícits, i aliments impurs, per tant prohibits pel consum; si totes les criatures havien estat creades per Déu, totes eren en principi bones per l'home. No era tant la natura dels aliments el que calia observar com les circumstàncies en que es prenien, era en el mal ús dels aliments on es trobava el mal. Tot i això, el fet que tots els aliments fossin bons no volia dir que fossin igualment convenientes. Es considerava que determinats aliments podien fomentar certs instints, d'aquí que calgués reduir-ne l'ús i el consum, l'abstinència, doncs, era una de les màximes virtuts.¹⁰⁷

Aquest idea es va convertir en un dels trets bàsics del monasticisme on a través del dejuni i la penitència es pretenia assolir la perfecció desitjada. Totes les regles monàstiques van incloure aquest punt com a norma bàsica de conducta, tot i adaptant-ho als principis espirituals que regien cada orde, i a l'ambit geogràfic i cultural en que s'inseria cada monestir.

La regla de les clarisses dictada pel papa Urbà que regia a Pedralbes, no era excessivament explícita pel que respecte a l'alimentació, i només es limitava a designar els períodes en que s'havia de respectar el dejuni i/o l'abstinència. Tot i la seu rigor, aquesta regla era menys dura del què havien ideat sant Francesc i la pròpia Clara, molt més austers en aquest aspecte.

¹⁰⁷ Hernando, 1989: 287-301.

És en el pensament de sant Bonaventura on es troba reflectit l'ideal que hauria de regir l'orde.

Va ser a les darreries del segle XIII quan, un cop més, es va evidenciar l'enfrontament a les idees ascetes preconitzades per les noves ordes mendicants, per part dels teòlegs oficials de l'església. Fra Bonaventura va haver de sortir en defensa dels principis franciscans davant la polèmica oberta per Guillem de S. Amor, professor de Filosofia i Teologia de la universitat de Paris, i els seus deixebles que s'oponien a la necessitat del sacrifici i la mortificació per assolir la perfecció i, per tant, atacava durament el dejuni i l'abstinència. Sant Bonaventura apuntava justament el contrari, i afirmava que era millor abstenir-se de menjar carns, tot i que no era incorrecte fer-ho, ja que per si mateixes no eren dolentes, sinó perquè la seva utilització portava més cap a la imperfecció. Segons el seu raonament l'abstinència de menjar carns servia per a conservar l'honestedat, per a salvaguardar la pobresa, conquerir fortalesa d'ànim i, assolir la serenitat de la ment¹⁰⁸.

L'església, recomanava un regim més vegetarià, abstenint-se de les carns o relegant-les a les festivitats. Entre elles eren preferibles les aus a la resta i per sobre de tot, era millor el consum de peix. Del que es tractava era no solament de privar-se de certs aliments, sinó de disminuir el desig del menjar, d'evitar el plaer que aquest podia produir i limitar-se a cobrir les necessitats físiques. En aquest sentit, també s'havien d'evitar les espècies i els dolços encaminats, precisament, a donar gust i per tant, plaer. El ví era igualment, un producte a restringir, per que si bé es considerava sa pres en mesura -i de fet constituïa un dels puntals bàsics de l'alimentació-, el seu excés atacava tant la salut del cos com la de l'ànima, ja que l'home deixava de tenir control sobre els seus instints.

Les regles monàstiques anaven més enllà i no només teoritzaven

108 Hernando, 1989, *op. cit.*

o recomanaven, sinó que obligaven als que s'hi acollien a acceptar certs principis, com la prohibició total de menjar carn, a excepció de les malaltes o les dèbils, i a respectar certs períodes de dejuni i d'abstinència que s'equilibraven amb alguns convits en festes solemnes. Com a norma general, el calendari eclesiàstic marcava dos períodes, el d'Advent i el la Quaresma en què el fidel havia de respectar dejuni. Es tractava de preparar d'aquesta manera les dues festes solemnes que marcaven l'any litúrgic, el Nadal i la Pasqua. S'afegien a més, tots els divendres de l'any i les vigiles de festa en que també, estava prohibit el consum de carn.

La regla d'Urbà ampliava aquests períodes. Per a les clarisses, el primer període de dejuni s'iniciava el dia de la nativitat de la Verge, el 8 de setembre, i arribava fins el dia de Pasqua, a excepció dels diumenges, de la festivitat del dia de Nadal i d'altres fixades per l'església. Com el conjunt dels fidels, durant la resta de l'any s'havia de fer igualment, dejuni tots els divendres. A més d'això, durant els esmentats períodes d'Advent i Quaresma, havien d'abstenir-se de menjar ous, formatge i làctics ja que eren productes derivats d'animals de sang calenta,¹⁰⁹ i el que havia de resultar més conflictiu, la prohibició de consumir carn, a excepció de les malaltes i les dèbils, durant tot l'any.

109

Aquesta prohibició de menjar ous, formatge i derivats làctics es va fer extensible a les darreries de l'edat mitja a tots els fidels, per tractar-se de productes d'origen animal tal com ha estudiat Riera, A. "Ganaderia, quesos y derivados de la leche en el Medievo Catalano-aragonés" publicat a *Atti del convegno internazionali II Caserio*, Bologna 1983: 49, i recollit per Vinyoles, 1995: 130

La dieta alimentària de les monges al llarg de l'any

La vida de les monges a l'interior del claustre no es regia per l'any civil sinó pel que determinava l'any eclesiàstic. Pel que respecte a l'alimentació, aquest distingia entre els dies grassos i els dies magres. Com hem dit, la regla de l'orde hi afegia la seva pròpia normativa de manera que per a les monges, l'any es dividia en dos grans períodes: el primer, que començava el 8 de setembre, dia de la nativitat de la verge, i que es perllongava fins a Pasqua, i el segon que abastava la resta de l'any. El primer d'ells venia marcat per una majoria de dies de dejuni, només els diumenges i determinades festivitats les monges n'estaven exemptes, mentre que al segon, es podia seguir una dieta sense tantes restriccions tot i que austera.

A banda d'aquests trets generals, el text reglar no fixa cap norma sobre el sistema alimentari a seguir, detall que deixava legislar a la pròpia comunitat. Però entre els diferents textos legislatius que es conserven al monestir pertanyents a aquest període, no hem trobat cap norma o estatut similar als que es troben en d'altres cenobis, com per exemple el ja esmentat de Cassés a França, que assenyali el tipus d'aliments, les quantitats o la dieta que havien de seguir les religioses durant els diferents dies de l'any. Tampoc la reina Elisenda va estipular res al respecte en cap de les seves ordinacions, ressaltant, només, que en allò referent al menjar, les monges havien de seguir el que estipulava la regla, i deixava en mans de l'abadessa el proveir-les de menjar i beure segons el seu criteri.

Tot i aquesta mancança, és possible reconstruir de forma aproximada, el sistema alimentari bàsic de la comunitat gràcies als ja comentats llibres de cauteles. És a l'apartat de la Procuradora on apareixen els diferents productes adquirits mensualment per al consum de la comunitat, especificant-se en alguns casos, la festa o el motiu pel qual s'adquirien. Si es

comparen aquestes dades amb el calendari litúrgic i el text de la regla, es pot anar seguint la dieta bàsica seguida per les monges al llarg de tot l'any. Cal tenir present, que l'apartat només, fa referència als productes que s'havien d'adquirir al mercat i manquen, per tant, tots aquells que produïa el propi monestir, o que s'obtenien per altres conductes. Així per exemple, no es fa esment ni del blat -excepte un blat de Sicília amb el que es feia una mena de pa especial- ni l'oli, a causa de què aquestes partides es registraven en un altre apartat, com ja hem comentat en tractar de l'economia del monestir. Tampoc hi apareix el ví que també registrava la cellerera i que era de collita pròpia. Igualment hi manquen els vegetals i les fruites que es collien a les hortes del monestir; cal doncs, afegir tots aquests productes a la dieta dibuixada per les compres de la procuradora.

Els aliments als mesos de dejuni

El Peix

Com hem repetit, el període de dejuni s'iniciava el 8 de desembre. Al llarg de tots aquests mesos s'observa una reiteració en l'adquisició dels productes. El peix, era sens dubte, l'aliment més consumit al llarg de tot l'any en que se'n comprava una partida mensual. Però el seu consum augmentava considerablement durant aquests mesos i, especialment, durant el període d'Advent i Quaresma quan, a més del dejuni, era obligada l'abstinència de tots els productes làctics i els ous, per la qual cosa el peix passava a constituir l'única font d'alimentació. A partir del mes de gener, en previsió del període quaresmal que s'iniciava el mes següent, a les compres habituals d'aquest producte, que es consignava de forma genèrica com a *pex fresch e salat*, s'hi van afegir dos milers de sardines seques. Posteriorment, al llarg del mateix mes i el següent, se'n van

adquirir altres dos milers, a més d'una quantitat similar de sardines remullades.

A més de les sardines, s'especificquen dues altres espècies de peix que es van adquirir, especialment, pel dejuni del dia de Santa Maria que se celebrava el mes de març: les *merluces* i els *bonítols*.

Les Espècies

El mes de febrer, moment en que es va iniciar la quaresma, el peix va constituir pràcticament, l'única font d'alimentació, complementada per la *salsa*, una barreja d'espècies que servia per a condimentar els plats ja fossin de peix o carn. La quantitat adquirida d'aquest condiment solia ser d'una aluda o dues mensuals. El proveïdor habitual era l'especier Bartomeu Senós. A més d'aquesta barreja, el mateix especier proporcionava al monestir, mensualment, altres espècies sense especificar, que s'anotaven sota l'epígraf de "condiments", a més d'aquestes se n'adquirien d'altres com el pebre, el saliandre, l'oruga i la mel.

La mel era un altre dels productes consumits, preferentment, durant aquest mesos de dejuni. El monestir comprava un tipus determinat de mel que els documents anomenen *Mostella* que es devia menjar sola, amb formatge o bé combinada amb altres productes amb els que es confeccionaven dolços especials de certes festivitats, com la *Composta* que es menjava per carnestoltes. També el dia de dijous sant, la mel constituïa una part important de la dieta, que exigia la compra d'una partida extra per a l'ocasió.

La sal era un altre dels productes comprats mensualment per la comunitat per condimentar i mantenir els aliments. Les quantitats adquirides eren constants al llarg de tot l'any, sense que s'observin diferències pel que respecta als mesos de dejuni i la resta de l'any. Normalment, aquesta quantitat oscil·lava entre mitja i una quartera mensual, quantitat similar a la que també adquiria el monestir de Sant Daniel de Girona, segons un estudi realitzat sobre la dieta alimentària de les monges d'aquest convent¹¹⁰. A més de les compres efectuades per la procuradora adreçades al consum, també la refretorera per la seva banda, adquiria mensualment una roba de sal. En aquest cas, sembla que el producte no anava destinat al consum intern, sinó per pagar a les dones que cada mes acudien al refetor a ajudar a la monja a rentar la roba. És possible que aquestes dones rebessin una part del sou en efectiu que es devia complementar amb una quantitat de sal. El llibre no especifica aquest detall, però no deixa de ser simptomàtic el fet que els dos assentaments apareixen sempre de forma consecutiva.

A excepció del mes de febrer en que els aliments es reduïen al mínim entre les monges sanes, durant la resta dels mesos de dejuni al peix s'hi afegien d'altres productes que complementaven la dieta, fonamentalment, formatge, llegums, cereals, verdures i fruita. Aquesta última era molt reduïda en aquest període, ja que s'esqueia als mesos en que els camps no produïen res, d'aquí que només s'esmentin cols i fruita el mes de setembre. Durant la resta de mesos, s'adquirien fruits secs.

110

UN PRIMER AVANÇ D'AQUEST TREBALL DUT A TERME PER JOSEP MA VILA I CARABASSA, TITOLAT "APUNTS SOBRE L'ALIMENTACIÓ MONACAL FEMENINA AL SEGLE XIV. EL MONESTIR DE SANT DANIEL DE GIRONA (1361-1362)", VA SER PRESENTAT AL I COL·LOQUI D'HISTÒRIA DE L'ALIMENTACIÓ A LA CORONA D'ARAGÓ (EDAT MITJANA) CELEBRAT A LLEIDA EL NOVEMBRE DEL 1990, I QUE PER ARA, RESTA INÈDIT. HEM POGUT CONSULTAR-LO GRÀCIES A L'AMABILITAT DEL SEU AUTOR.

Fruïts Secs

El monestir adquiria diversos tipus de fruïts secs al llarg d'aquest període: ametlles, nous, avellanes, panses i pinyons. Les primeres es consumien principalment, des de setembre a novembre, mes aquest últim, en que també es compraven panses blanques en previsió de l'Advent. També per aquest temps d'Advent s'adquirien nous i avellanes. Durant el mes de febrer quan el dejuni era més rigorós, no es consumia cap mena fruïts, mentre que al març el monestir es proveïa de pinyons per a celebrar la festivitat del dijous sant. Abril era el darrer mes en que es compraven aquest tipus de fruïts, concretament, ametlles, per donar pas a la fruita fresca. A més d'aquests productes, durant el mes d'octubre el monestir es proveïa d'olives que deixaven en adob per què es mantinguessin tot l'any.

Els Llegums i els cereals

Juntament amb el peix i els fruïts secs, els llegums era l'altre producte més adquirits al llarg dels mesos magres. La provisió principal es realitzava els mesos de setembre i octubre, moment en que es van adquirir per l'any 1409, cinc quarteres de faves, quatre quarteres de llenties, i dues de cigrons. A més d'aquestes partides de llegums que s'adquirien al mercat, el monestir rebia com a part del delme de les seves possessions, una quantitat extra de llegum, fonamentalment, cigrons, al voltant de la quartera o quartera i mitja.

Aquests llegums es combinaven amb l'arròs, l'altre producte consumit per aquestes dates, amb el que es confeccionaven una mena de "farinetes".

De la mateixa manera que per la resta de la població baix medieval, el blat havia de constituir sens dubte, el producte

base de l'alimentació de les monges durant tot l'any. La importància de les partides adquirides pel monestir, tal com hem tractat en un altre apartat, exigia que la seva comptabilitat fos duta a terme separatament, de la resta d'altres productes adquirits per la procuradora. No disposem de cap text on s'especifiqui la ració exacta de pa que es donava a cada monja diàriament, però és possible que fos la mateixa que rebien els frares del conventet, pels qui la reina Elisenda havia estipulat en la Remodelació del 1345, una ració diària de 24 unces per cap. Aquesta quantitat sembla que era l'habitual entre les classes populars, segons un estudi dut a terme sobre el consum de pa a la València baix-medieval¹¹¹, però suposaria gairebé el doble de la ració que es donava a les monges del monestir de Sant Daniel de Girona.¹¹² A diferència d'aquest monestir gironí, el de Pedralbes es coïa el pa ell mateix, com testimonien les despeses de la monja pastissera encarregada d'aquesta tasca. A més del pa habitual, el mateix que es donava als frares segons havia disposat la reina Elisenda, es devien confeccionar algunes pastes especials com els "dranyons" per les que es requeria un forment especial que venia de Sicília. És possible que calgui relacionar amb l'elaboració d'aquestes pastes la presència de la dona siciliana que alguns dies ajudava al pastrim. Sembla que aquests "dranyons" es menjaven pel mes de novembre i el de gener.

El Companatge

A excepció del mes de febrer, la resta dels mesos de l'any es dedicava una partida de diners per a la compra de companatge i formatge que es repartia entre les monges. No s'especifica en que consistia aquest companatge, per la qual cosa hem de suposar que durant aquests mesos devia estat compost principalment de

¹¹¹ Rubio Vela, A. 1995. "El consumo de pan en la Valencia bajomedieval". *I Col.loqui de Història de l'alimentació ala Corona d'Aragó*. Lleida. 153-183.

¹¹² Vila i Carabassa, *Apunts sobre l'alimentació...op. cit.*

verdures, ja que tant els ous com el formatge apareixen de forma separada.

El formatge, que s'oferia conjuntament amb el companatge, servia per a complementar els àpats de les monges al llarg de tot any, a excepció feta dels dies de quaresma. Era també formatge el que es proporcionava als parcers i als homes que acudien al celler del monestir per ajudar en diferents tasques. Normalment no s'especifica el tipus de formatge que es consumia ni el seu origen, excepte pel cas del d'origen mallorquí que era dels més apreciats, i que se solia reservar per a certes ocasions i per a oferir als frares que acudien al monestir a predicar.

La dieta austera d'aquests mesos només s'interrompia per les festes del Nadal. És curiós constatar que no s'assenyala cap compra especial per aquest dinar, en contraposició a l'àpat del dinar de Sant Esteve. Per la pitança d'aquest darrer dia es van adquirir vint-i-vuit parells de gallines al preu de mercat de 4 sous i 10 diners el parell. És possible que l'omissió de compres extraordinàries pel dia de Nadal es degui al fet que pel dinar d'aquesta festivitat es comptés amb l'aviram: capons i gallines, que el monestir rebia de les cases que tenia sota la seva senyoria. A diferència d'altres monestirs com l'esmentat de sant Daniel de Girona, no trobem esment per aquesta festa ni del morterol, ni de les freixures.

Al marge doncs, d'aquest dies extraordinaris de Nadal, i d'alguna festivitat com la de sant Miquel al mes de setembre, en que es doblaven les racions de formatge i fruita, i els diumenges, l'alimentació al llarg d'aquests mesos es devia reduir a potatges fets de llegums o arròs bullits amb oli i aigua, a més de peix fresc o salat; tot plegat condimentat amb sal i espècies diverses. Aquests àpats es complementarien amb fruites secs i formatge. Seria aquesta, una dieta molt similar a la que se seguia al monestir de Cassés, on els seus estatuts estipulaven molt clarament les classes de menjar tant l'específic dels dies de dejuni i abstinència, com el de la resta de l'any. Segons

aquests estatuts en el període comprès entre Tots Sants, a principi de novembre, i Nadal, i durant el temps quaresmal, les monges s'havien d'alimentar només, amb viandes quaresmals que consistien amb dos potatges amb oli i peix fresc o salat¹¹³; també durant la resta de divendres de l'any les monges i frares d'aquest convent havien de dejunar amb fruites i verdures. Les similituds entre els dos monestirs és clara tot i que a Pedralbes sembla apreciar-se un consum més gran de peix.

No tenim tampoc referència del ví que es podia donar a les monges a cada àpat. De la mateixa manera que passava amb el pa, el ví no queda anotat entre les compres de la procuradora ja que es recollia a les pròpies vinyes del monestir i es guardava al celler. Altre cop només disposem de la informació que proporciona el document de Remodelació de la reina pel que respecte a la quantitat de ví que s'havia de proporcionar als frares. Manava la reina que l'abadessa els hi proporcionés diàriament, un quarter i un terç del ví del propi monestir, a repartir entre els quatre frares. És possible que la quantitat que l'abadessa, segons el seu criteri, donava a les monges fos menor, com passava al monestir gironí on els frares rebien 1/27 de bóta, mentre les monges només en rebien un 1/34. A diferència d'aquest monestir on els llibres de comptes especifiquen les diferents racions que tant monges com frares podien rebre al llarg de tot l'any, i els tipus de ví que bevien¹¹⁴, els llibres de Pedralbes no recullen cap d'aquests detalls, tot i que no hi cap dubte que el ví constituïa, juntament amb el pa, l'ingredient principal de la dieta, i la seva privació era sinònim de càstig, tal i com reflecteixen les ordinacions de fra Guillem de Salanova.

113 Bocquet, 1959: 280-281.

114 Vila i Carabassa, *Apunts sobre l'alimentació monacal... opus cit.*

Els aliments durant la resta de l'any

Amb la festivitat de la Pasqua de Resurrecció es donava per finalitzat el llarg període de dejuni i, a excepció dels divendres, es passava a observar una dieta menys rigorosa. De la mateixa manera que durant el període anterior, també al llarg d'aquests mesos es distingien els aliments de consum diari d'aquells reservats als dies extraordinaris.

La regla prohibia taxativament el consum de carn durant tots els mesos de l'any, però és força probable que es permetis a les monges menjar-ne en petites quantitats al llarg d'aquests mesos. De fet, s'observa que l'aliment bàsic seguia sent el peix que es seguia comprant mensualment però, a més, es registren algunes adquisicions de carn fetes principalment, al carnisser Joan Rifós, proveïdor habitual del monestir. Se solia comprar carn salada, sang i esquenes de porc. També la monja encarregada de la infermeria adquiria aquests mateixos productes, específicament, per a les malaltes.

Per a les festivitats d'aquests mesos, que començava amb la de Pasqua de Resurrecció, s'adquirien altres tipus de carns com la de moltó, expressament per aquesta solemnitat, i la de bou vedell. Aquesta última anava destinada a les festes que se celebraven al mes de juny: la de la Trinitat i la de Sant Joan i Sant Pere, i la de Santa Clara a l'agost, dies en que se solia doblar la ració de menjar que es donava als frares i als preveres. Aquest detall era habitual en quasi totes les festivitats de l'any com la de la Santa Creu, l'Ascensió, Sant Jaume, Sant Llorenç, Santa Clara, Epifania i Pasqua. En canvi, pel que respecta a les monges, en lloc de doblar les racions, se'ls donava pitaça, no en espècies sinó en diners que suplia el menjar que els pertocava. Aquest pagament en diners s'observa també en l'esmentat monestir de Sant Daniel on es registra el pagament en moneda a les monges per suplir la ració de cols o les oques que els pertocaven per Sant Joan i Sant Pere. Els pagaments

de les pitances corresponents a les festivitats de tot l'any es donaven a les monges en dues vegades, per la qual cosa aquestes devien administrar personalment aquests diners, amb els que devien adquirir directament els productes per la seva manutenció.

La festivitat de la Pasqua sembla la més important de les que celebrava el monestir, i es manifestava amb un menjar extraordinari en el que no hi podia faltar la carn de xai. És l'única festivitat de l'any que sabem que es preparava el morterol que, per exemple, al monestir de Sant Daniel de Girona també es feia pel dia de Nadal. Aquest plat es confeccionava amb carn de xai, ous i cebes, "savallons de Palma", i es devia condimentar amb canyella. Per l'ocasió es va comprar una partida de 20 lliures de carn de moltó i 100 ous. Segurament, també, es menjava cabrit que, juntament amb el moltó, era la carn que s'oferia al frare que anava, expressament, al monestir per predicar en aquesta diada i al seu company. Els formatges i els flams completaven aquest àpat. És probable que aquests *flaons* es fessin ja amb una recepta que s'ha mantingut, i amb la que encara avui les monges confeccionen una mena de flams coneguts com "Mató de Pedralbes", fets amb ous i canyella¹¹⁵.

També per la diada de Sant Maria del mes d'Agost, el monestir feia un àpat extraordinari que consistia en pollastres, xai, formatge i fruita.

A excepció de les diades festives, el menjar diari d'aquests mesos no devia diferir massa del dels mesos de dejuni si es té en compte els aliments que es compraven. A banda de certes racions de carn, els registres d'aquest període no contenen cap producte especial, però cal tenir en compte que tant les verdures

115

El *Libre del Coch* recull una recepta de *flaons*, on es diu que era un pastís fet de formatge i ous. *Libre del Coch*, Barcelona, ed. Curial: 85. Aquesta recepta difereix per tant, una mica de la de Pedralbes on no s'utilitzava el formatge. El monestir de Santa Anna de Barcelona l'any 1402 també feia *flaons*, però no en sabem la recepta.

com les fruites que al llarg d'aquests mesos passaven a completar la dieta de les monges, provenien principalment de les hortes del propi monestir, com les cols que es recollien al juny, i del delme que rebien de les seves propietats. Només es constata l'adquisició d'algunes verdures que no es devien produir a Pedralbes, o se'n produïen en poca quantitat, com les faves tendres que es compraven a partir del mes d'abril.

És possible que a més del peix, als àpats diaris d'aquest període s'alternes el brou purament vegetal amb el de carn, confeccionat amb la carn salada que s'adquiria a partir de Pasqua. També es probable que es donés una mica de carn en el companatge ja que, tot i que la regla ho prohibia, el seu ús es testimonia en diversos convents. L'esmentat estatut del monestir de Cassés permetia menjar carn els diumenges, dimarts i dijous, que podia ser fresca o salada, a més d'un potatge amb oli. Els dilluns i dimecres la dieta consistia en un potatge amb llard i per últim, els dissabtes havien de menjar segons acostumava l'església. Excepte en els dies quaresmals, aquesta dieta es completava amb ous i formatge¹¹⁶. Que al monestir de Pedralbes es devia menjar igualment carn ho ratifica que una de les prescripcions fetes per fra Guillem de Salanova a les monges era, justament, que no gosessin menjar carn.

Si bé de forma aproximada, el llibre de cauteles permet esbossar la dieta que es devia seguir a Pedralbes al llarg de tot l'any, tot i que s'ha de tenir present que només reflexa el que devia menjar el comú de les monges ja que, tal i com hem vingut dient, sembla que els àpats no es feien de forma conjunta. No s'ha de descartar que les monges de més categoria compressin els seus propis aliments, que potser cuinarien les seves esclaves i consumirien a les seves estances. Entre el menjar adquirit es devia trobar, principalment, carn que els estava prohibida, d'aquí la recriminació de fra Guillem perquè cap monja gosés cuinar-se el menjar individualment, i menys encara carn o

¹¹⁶ Bocquet, 1959: 280-281.

qualsevol altre menjar que no estigués permès, el que fa pensar que això era precisament, el que devien fer moltes d'elles. Aquest retret no devia anar dirigit, només, a les monges més privilegiades, ja que es possible que la resta també adquirís viandes extres amb els diners que rebien per pitances, amb intenció de compensar l'estricta dieta a que estaven sotmeses.

Al marge del regim alimentari al que es trobaven sotmeses les monges i els frares, que devien menjar de forma molt similar a les seves companyes si bé les racions podien variar, les malaltes seguien la seva pròpia dieta. La regla ja contemplava aquesta circumstància i manava al respecte que fossin tractades adequadament tant en el menjar com en les altres necessitats: *De les malautes cura e gran diligència sia ahuda, e segons lur poder covientment en menjars los quals lur malautia requerrà, e en altres coses necessàries lur sia servit en fervor de caritat benignement e curosament.*¹¹⁷

Estava permès que les monges dèbils, que incloïa les malaltes, les grans i les que estaven en període de sagnia, mengessin carn. Aquesta carn era adquirida directament per la monja encarregada de la infermeria i, juntament amb el llard, devia servir per confeccionar els brous que era la base de l'alimentació dels malalts. No documenten l'adquisició de gallines i pollastres, ingredients indispensables d'aquests brous, perquè segurament, s'obtenien del delme que recollia el monestir. A més de la carn, s'observa també, l'adquisició de fruita, fonamentalment, prunes, peres i pomes que devien servir per fer compotes amb les que es curaven els mals de ventre i estomac. La infermeria es proveïa de blat i ordi en partides especials que comprava al marge de les del comú.

Tot i les poques dades de que disposem, s'observa com l'alimentació de les malaltes era més rica en calories que la de la resta de les monges. Diferia, fonamentalment, per la absència de peix que es substituïa per la carn, i per una quantitat més

¹¹⁷ AMP, *Llibre de la Regla*, R/25, dins el capítol "De les Sors malautes".

elevada de determinades fruites que s'adquirien, si era necessari, al mercat, mentre que la resta de la comunitat es devia alimentar, només, dels fruits que es collien al propi monestir.

De l'anàlisi de les diferents fonts que fan referència a l'aspecte del menjar, es pot concloure que a nivell general, el monestir respectava puntualment allò que la regla manava. Els comptes de la procuradora són un fidel reflexa dels diferents períodes litúrgiques que es complien puntualment. Tot i això, d'altres testimonis mostren que el que aquí s'observa només és una part del que el monestir realment consumia, i que sembla afectar només a un determinat grup de monges, la resta ni devien menjar en comunitat ni els mateixos plats.

No sembla haver-hi dubtes que l'aliment era concebut per les monges com una forma d'ascetisme, però al mateix temps constituïa un aspecte més de jerarquia social dins el conjunt de la comunitat.

4. LA RECLUSIÓ I LA REALITZACIÓ PERSONAL

L'Experiència religiosa

La convivència d'un cert nombre de dones dins l'espai tancat del monestir havia de resultar si més no, difícil. Els problemes de la vida quotidiana havien de generar tensions, i més si tenim present, que els motius que havien portat a aquestes dones a ingressar no sempre responien als seus propis interessos. El món del que provenien, els seus anhels personals i la diversitat de caràcters devien ocasionar tibantors, tal i com recollia fra Guillem de Salanova en el seu escrit¹¹⁸, on reconvenia a les monges davant el fet que alguna pogués provocar problemes de convivència.

Els fets més habituals, a tenor dels retrets del frare, serien les injúries i les rancúnies entre germanes, manifestades en gests o paraules. Corresponia a l'abadessa prevenir que aquesta animositat particular entre algunes monges no s'estengués al conjunt de la comunitat i provoqués un malestar generalitzat. En cas que la superiora no conseguís fer observar la norma com convenia, podia ser amonestada pel propi ministre provincial o el visitador en nom seu. El desacatament a l'autoritat de l'abadessa tampoc devia ser un fet tant extraordinari, tot i que no, necessàriament, habitual, motiu pel qual fra Guillem contemplava igualment, una sanció. Eren justament aquest tipus d'indisciplines: el provocar malestar a la comunitat, o el desacatament a l'autoritat de l'abadessa, les considerades més greus, juntament amb el fet d'infringir el silenci o la clausura, principis bàsics de la vida monàstica.

Però malgrat els problemes quotidians, l'ingrés a la clausura reportava una sèrie de avantatges que havien de ser apreciades

118

AMP, *Llibre de la Regla*, R/25: Constitucions de Fra Guillem de Salanova, Ministre Provincial d'Aragó.

positivament per les monges, tot i que aquesta valoració i la vivència personal de cada una d'elles devia ser distinta i difícil d'avaluar.

Per algunes germanes l'ingrés al monestir no havia estat una decisió personal, sinó que solia respondre a un desig, més de caire profà que religiós, d'aquells familiars o tutors que les havien donades al monestir. Es tractava, com ja hem analitzat, de l'afany de "col·locar" bé a aquell membre del clan, ja fos davant la mancança d'una alternativa millor, ja perquè s'entenia que en el lloc on s'ingressava podria tenir una opció a una promoció personal en relacionar-se amb membres del seu mateix cercle o d'un de superior, tal podia ser el cas de Pedralbes. Cal no oblidar però, que ni en aquests casos es pot negligir un cert component religiós en l'oblació d'aquestes dones -majoritàriament, nenes-. En el cas dels mercaders aquest sentit religiós havia de pesar a l'hora de decidir el futur de les seves filles, ja que tal com exposa Jaume Aurell¹¹⁹, entre aquest grup social es manifesta una real preocupació pel transcendent i una pregona concepció cristiana de la seva vida, el que els portaria a considerar que l'ingrés d'una filla al monestir els reportaria beneficis en el més enllà. Aquest sentit, segurament era compartit pels altres grups socials que conformaven l'èlit de la societat del moment que, com ells, havien escollit Pedralbes com a lloc de residència d'algunes de les dones de les seves famílies.

Aquest caràcter religiós que conformava la personalitat de l'home baix-medieval, havia de trobar-se, igualment, en aquelles dones que ingressaven al monestir, ja fos per pròpia voluntat o per imposició. Per aquelles que lliurament havien optat per aquest tipus de vida, la vida monàstica els permetia una autèntica realització personal. Dispensades de qualsevol altre obligació, ja que aquesta era duta a terme per serventes i esclaves -a banda de les monges llegendes que no semblen ser importants en número-

¹¹⁹ Aurell i Cardona, J. *La cultura dels mercaders...*op. cit.

la seva vida estava dedicada únicament a l'oració, entès com un servei a la societat, com hem vist, però també, com a profit personal.

La vida de les monges estava determinada pel res. La jornada diària a Pedralbes es dividia segons marcaven les hores monàstiques, les disposicions de la reina, els responsos pels difunts, i la pròpia litúrgia del orde. No disposem d'un únic text on es detallin els resos o la mena d'ofici que havien de celebrar i cal recórrer a fonts diferents per reconstruir-ho de la forma més aproximada possible.

A Pedralbes es devia seguir l'ofici establert per a les monges de Santa Clara, tal com esmenta la reina en imposar les obligacions dels frares i preveres respecte a les monges. De l'existència d'un ofici especial per a les monges de Santa Clara en tenim més referències en d'altres convents. Un document del 19 d'abril del 1368 -més o menys contemporani a la Remodelació dictada per la reina on es feia esment d'aquest ofici- recollia un seguit de privilegis que el jutge Marià IV d'Arborea donava a les monges del monestir de Santa Clara d'Oristà. De forma similar al que havia fet Elisenda, el jutge imposava com a condició *sine qua non* per a obtenir-los, la celebració de diversos oficis divins, cantats segons la regla de Santa Clara.

La regla d'Urbà no feia esment d'un ofici diferenciat per a les monges, sinó que deia que havien de seguir el dels franciscans: *segons la costuma de l'orde dels frares menors*. Tampoc la regla de la santa en parlava, però sembla que efectivament existia i a més, cantat, tal com es desprèn de la carta del jutge Marià d'Arborea i de diferents punts al llarg de les ordinacions d'Elisenda.¹²⁰

Hi ha molts paral·lelismes entre aquest monestir de Santa Clara d'Oristà i el de Pedralbes, tant per l'època en què ambdós es van construir, com pel fet de pertànyer a la mateixa província

120

Mele, 1985: 34. AMP, *Llibre de la Regla*, R/25, sota l'epígraf: En qual manera les sors deuen dir lo divinal offici.